

ศึกษาอัสวัคขยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
A STUDY OF ĀSAVAKKHAYAÑĀṆṆA EFFECTING
INSIGHT MEDITATION PRACTICE

พระเจษฎา จิตตสโร (รอดอุไร)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาอัสวักขยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

พระเจษฎา จิตตโสโร (รอดอุไร)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of Āsavakkhayañāṇa Effecting
Insight Meditation Practice**

Phra Jasada Cittasaro (Rodurai)

A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์
เรื่อง “ศึกษาอัสวกขยญณที่เป็ผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากาวนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนากาวนา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ น้กการเรียน)

กรรมการ

(พระมหาชิต ฉานชิต, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

ชื่อผู้วิจัย

(พระเจษฎา จิตตสโร)

ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาอาสวักขยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
ผู้วิจัย : พระเจษฎา จิตตสโร (รอดอุไร)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
 : ผศ. ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง, ป.ธ. ๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา),
 พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันเสร็จสมบูรณ์ : ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อศึกษาอาสวักขยญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาอาสวักขยญาณที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารทางวิชาการและหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น เรียบเรียง บรรยาย ตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษา จากการศึกษาพบว่า

อาสวักขยญาณ คือ ปัญญาความรู้เป็นเหตุให้กิเลสอาสวะทั้งหลาย ลีนไปดับไป กรรมอันเป็นตัวเหตุก่อนามรูปในกำเนิดต่าง ๆ ก็ถูกทำลายตาม ทุกข์ทั้งหลายอันเป็นผลของกิเลสและกรรมก็สิ้นสุด จะมีก็คือนามรูปปัจจุบันอันเป็นวิบากขั้นถัดไป ถ้ายังอยู่ที่เสวยผลของมันไปจนกว่าจะสลายไป เมื่อนามรูปปัจจุบันสลายแล้วนามรูปใหม่ก็ไม่มีอีก เป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงอริยมรรคโดยไม่ต้องมาวนเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป

การเจริญวิปัสสนา คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งของรูป-นาม โดยมี ๒ แบบ คือ สมถยานิก และวิปัสสนายานิก ซึ่งวิธีสมถยานิกเป็นการเจริญสมาธิให้เกิดองค์ฌาน โดยอาศัยการพิจารณาขั้น ๕ อันเป็นอารมณ์วิปัสสนานั้น ต้องหยั่งเห็นรูปนามตามความเป็นจริง ย่อมกำหนดรู้สภาวะ ทางอายตนะทั้ง ๖ โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับ เมื่อมีกำลังมากขึ้นทำให้สมาธิแนบแน่นจนเป็นอัปนาสมาธิ เกิดองค์ฌานจากนั้นก็เข้าออกฌานจนคล่องแล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาเกิดปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม สามารถละความยึดมั่นถือมั่นอุปาทานขั้น ๕ ได้ จากการศึกษาอาสวักขยญาณที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา อาสวักขยญาณ ย่อมสามารถละอาสวะได้ เป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ ซึ่งได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามลำดับ

Research Paper Title	: A Study of Āsavakkhayañāṇa Effecting Insight Meditation Practice
Researcher	: Phra Jasada Cittasaro (Rodurai)
Degree	: Master of Arts (Vipassana Meditation)
Research Paper Supervisor	: Asst. Prof. Dr. Viroj Koomkrong, Pali IX., M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
Date of Completion	: February 25, 2019

Abstract

This research paper has two objectives: to study Āsavakkhayañāṇa in Thēravāda Buddhist scriptures and to study Āsavakkhayañāṇa which effects insight meditation practice. This research has studied and collected data from Thēravāda Buddhist scriptures such as Tipitaka, its commentaries, documents and other related books concerning Buddhist scriptures, etc. then edited in descriptive way, corrected and verified by supervisors and Buddhist scholars.

From the study found that; Āsavakkhayañāṇa refers to wisdom for ending up entire defilements completely and all Kamma results that cause the rebirth of body and mind in various planes also will be destroyed so as all sufferings caused by defilements and unwholesomeness will be terminated. What will exist is only present matter (Rūpa) and mind (Nāma) as the results of aggregates (Vipāka Khanda). If those who attained Āsavakkhayañāṇa is still alive, then he has to receive the result of remaining Kamma until death. After present body and mind deteriorated and gone there will be no more rebirth again, therefore Āsavakkhayañāṇa is the cause to attain Noble-Path (Ariya-Magga) and no more rebirth for him.

The insight meditation practice is the way of wisdom development to realize the true nature of Nāma and Rūpa classified into 2 types called as Samathayānika and Vipassanāyānika. Samathayānika method is to cultivate concentration up to the level of mental absorption (Jhāna). When meditation becomes stronger, it causes to raise up to highest level of concentration (Appanā Samādhi) called Jhāna, then meditator must continue practice to get in and out of such Jhāna until became skillful, then change to consider and practice insight. Vipassanāyānika depends on consideration on 5 aggregates which are the objects of insight mediation, practitioner must observe bodily and mental conditions in order to realize everything as they really are, being aware of six sense-doors by using mindfulness and awareness as mind guard until seeing Three Common Characteristics of Nāma and Rūpa. After that he will be able to detach from 5 aggregates attachment. Āsavakkhayañāṇa effects to insight meditation practice in aspect of destroying all defilements and the attainment of Noble One being in various levels namely Sotāpanna, Sakadāgāmī, Anāgāmī and Arahant respectively.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอวาทกราบขอบพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ, ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ. ๙, MA., Ph.D.) รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติการามที่เต็มไปด้วยเมตตาธรรมเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ ท่านสยาดอ อชิน อุ ชฎิละ สำนักปฏิบัติวิปัสสนาวิมุตตมหาสีสาสนเยกต้า กรุงย่างกุ้ง สหภาพเมียนมาร์, พระราชสิทธิอาจารย์ (ทองใบ ปภสสโร) ประธานสงฆ์วัดนาหลวง (อภิญา เทสิตธรรม) จังหวัดอุดรธานี, พระภิกษุไพศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) อาจารย์ผู้สอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ผู้ให้ความรู้ทางวิชาการ ดูแลอบรมสั่งสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” ตำบลหนองน้ำแดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, พระเทพสุวรรณเมธี, ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา, พระมหาโกมล กมโล, ผศ. รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์, พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมมโสภโณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ, ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์, ดร.ชัยชาญ ศรีหาญ ผู้แปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และคณาจารย์ผู้ให้ความรู้ด้านวิชาการ ที่เมตตาให้คำแนะนำต่าง ๆ จนทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่ตรวจรูปแบบ พระประเทือง ขนติโก, พระสุคนธ์ ปณณาโร พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุดที่อำนวยความสะดวกในการสืบค้นข้อมูลทำสารนิพนธ์ และเจ้าหน้าที่วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุกฝ่าย ทุกท่านที่ช่วยประสานงานด้านต่าง ๆ ตลอดจนกัลยาณมิตรเพื่อนิสิต วิปัสสนาภาวนารุ่น ๑๒ ทุรุป/คน ที่ให้ความช่วยเหลือจนทำให้ สารนิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์การทำสารนิพนธ์ครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นประโยชน์ และมีคุณค่าต่อการศึกษาในด้านปริยัติ และปฏิบัติสืบไป

ผู้วิจัยขอน้อมนำเป็นเครื่องสักการบูชาแด่คุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครู อุปัชฌาย์อาจารย์ ขออวยพรให้มีแต่ความเจริญ เจริญไปด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ และธรรมสารสมบัติทุกท่านด้วยเทอญ

พระเจษฎา จิตตสโร (รอดอุไร)

๒๐ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ อาสวัภษณญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑ อาสวัภษณญาณที่ปรากฏในหลักธรรมต่าง ๆ	๑๑
๒.๒ ความหมายและความสำคัญของอาสวัภษณญาณ	๑๓
๒.๒.๑ ความหมายของอาสวัภษณญาณ	๑๓
๒.๒.๒ ความสำคัญของอาสวัภษณญาณ	๑๕
๒.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอาสวัภษณญาณ	๑๕
๒.๓.๑ อริยสัจ ๔	๑๖
๒.๓.๒ สมภาติ	๒๖
๒.๓.๓ อาสวะ	๒๙
๒.๓.๔ สังโยชน์	๓๐

๒.๔	อาสวัภขยญานที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา	๔๑
๒.๕	สรุปท้ายบท	๔๓
บทที่ ๓	อาสวัภขยญานที่มีเป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๔๕
๓.๑	สมาธิในอาสวัภขยญานที่เกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๔๕
๓.๒	อริยสัจ ๔ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาสวัภขยญาน	๕๕
๓.๓	อาสวะ ๓ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๖๐
๓.๔	อาสวัภขยญานที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๖๓
	๓.๔.๑ พระอริยบุคคลผู้ละอาสวะ	๖๘
๓.๕	สรุปท้ายบท	๗๔
บทที่ ๔	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๗๕
๔.๑	สรุปผลการวิจัย	๗๕
	๔.๑.๑ อาสวัภขยญานในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๗๕
	๔.๑.๒ อาสวัภขยญานที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๗๗
๔.๒	ข้อเสนอแนะ	๗๘
	๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๗๘
	๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๗๘
	บรรณานุกรม	๗๙
	ประวัติผู้วิจัย	๘๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ชุด ๔๕ เล่ม ส่วนคัมภีร์อรรถกถาแปลภาษาไทย ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๑/๒๕๕๒ คัมภีร์ฎีกา ภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และใช้ฉบับมหาจุฬารัฐีกา เป็นฉบับที่สมบูรณ์ ส่วนภาษาไทยมีพิมพ์เผยแพร่ ๒ เล่ม คือ คัมภีร์สารัตถทีปนีฎีกาพระวินัย และคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (บาลี) ๑/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขุททกคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐, ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิสาสินี สีลขุททกคคอฎฺฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬารัฐีกา

ส่วนคัมภีร์ฎีกา จะระบุชื่อคัมภีร์ ระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง ทีฆนิกาย ลินตฺตปฺปกาสินี สีลขุททกคคฎฺฐีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามลำดับดังนี้

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ		พระวินัยปิฎก	
		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

คำย่อ		พระสุตตันตปิฎก	
		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)

ที.ปา. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.นิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ช. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชั้นธวาวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตคนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิตฺติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตฺตวุดตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์ (ภาษาไทย)
อภิ.ป. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	บุคคลบัญญัติ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกาและปรณวิเสส

คำย่อ	ปรณวิเสส	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทธิ. (ไทย)	= วิสุทธิมรรคปรณ		(ภาษาไทย)

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

คำย่อ	อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปณาสกอรรถกถา (ภาษาไทย)

ง. คำย่อชื่อหนังสือที่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์/สถานที่พิมพ์

สารนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้คำย่อเกี่ยวกับหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการที่ได้จัดพิมพ์โดยไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ ดังนี้

ม.ป.ป.	= ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์
ม.ป.ท.	= ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชีวิตทุกชีวิตที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนต้องประสบกับ ความแก่ ความเจ็บ ความตายด้วยกันทุกชีวิต นี่เป็นสัจธรรมของสรรพสัตว์ ทุกชีวิตที่เกิดมาล้วนแต่ปรารถนา แสวงหาความสุขด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครอยากได้ความทุกข์เลย แต่ก็ไม่ได้สมตามความปรารถนาทุกคน บางทีก็ต้องพบกับความทุกข์ทั้งทางกาย และทางใจ อันได้แก่ ความเศร้าโศก การร้องไห้ คร่ำครวญ ความพลัดพราก เป็นต้น สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นี้ก็เพราะคนเรายังมีกิเลสอยู่ เมื่อยังมีกิเลสอยู่ก็ย่อมได้รับชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ เป็นต้น ต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น เมื่อมนุษย์ยังมีกิเลสอยู่ภพใหม่ย่อมเกิดขึ้นอีก ความทุกข์ทั้งหลายก็ย่อมเกิดขึ้นอีก ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า “จิตนี้ผูกผ่องประภัสสร แต่จิตนั้นแล เศร้าหมอง เพราะอุปกิเลสที่เกิดขึ้นภายหลัง”^๑ ฉะนั้นบุคคลทั้งหลายถ้าไม่ยอมให้มีภพใหม่ต้องพยายามปราบอาสวะกิเลสทั้งหลายของตนให้หมดสิ้นไป

ในคืนก่อนตรัสรู้ทรงตั้งพระหฤทัยเป็นสัตยาธิษฐานแล้ว ก็ทรงเจริญสมาธิภาวนาครั้งล่วงเช้า ราตรีปฐมยาม พระองค์ผู้มีสมาธิภาวนาอันแก่กล้า ก็สามารถยังฌานและอภิญญาให้เกิดขึ้น ได้ บรรลุพุทธานุสสติญาณ คือ ญาณเครื่องระลึกถึงชาติ ก่อนได้ครั้งล่วงเช้าราตรีมัชฌิมยาม พระองค์ก็ได้บรรลุจุตูปปาตญาณ คือ ญาณเครื่องรู้อัจฉริยะในจุดและอุบัติ เหตุแห่งสัตว์ทั้งหลาย

ครั้งล่วงเช้าราตรีปัจฉิมยาม พระองค์ก็ทรงหยั่งพระญาณลงพิจารณาในปัจจุบันการ อันเป็นวิธีการที่ถูกต้อง ซึ่งพระบรมสรรเพชญพุทธเจ้าทุกพระองค์เคยกระทำมา โดยทรงพิจารณา ปฏิจจสมุปบาทธรรมอันล้ำลึกนี้ ก็โดยสาเหตุที่พระองค์ทรงสิ้นความสงสัยในสันดานพระองค์เอง และทรงสิ้นสงสัยในสันดานสัตว์เหล่าอื่นอันเป็นผลแห่งญาณก่อน ๆ ที่ได้ทรงบรรลุมาแล้ว คือเมื่อพระองค์ได้ทรงบรรลุพุทธานุสสติญาณในตอนปฐมยามนั้น ได้ทรงเห็นพระองค์เองจุดจากชาตินั้นไปเกิดในชาติโน้น จุดจากชาติโน้นมาเกิดในชาตินี้ แต่ทรงเฝ้าตายเกิดอยู่อย่างนี้หลายชาติหลายภพเป็น

^๑ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๙/๙.

นักหนา เมื่อทรงเห็นโดยประจักษ์อย่างแจ่มชัดเช่นนี้ ความสงสัยดังนี้ ย่อมจะหมดไปโดยแท้ นี่แหละ เรียกว่าทรงสิ้นความสงสัยในสันดานของพระองค์เอง ด้วยอำนาจแห่ง ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อพระองค์ทรงบรรลุจุตูปปาตญาณในตอนมัชฌิมยามนั้น ได้ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายซึ่งกำลังตายและกำลัง เกิดกันมากมายนักหนาทุกเวลานาที ในสถานที่ต่าง ๆ กันเป็นอลหม่าน เมื่อทรงเห็นโดยประจักษ์ อย่างแจ่มชัดเช่นนี้ ความสงสัยในสันดานแห่งสัตว์เหล่าอื่นในกรณีที่ว่า “สัตว์เหล่าอื่นต้องตายเกิดและ เกิดตายกันอยู่เสมอ” ตลอดเวลาไม่ว่างเว้นเป็นเวลานานแสนนานจริงหรือไม่ ความสงสัยดังนี้ย่อมจะ หมดไปโดยแท้ นี่แหละเรียกว่าทรงสิ้นความสงสัยในสันดานของสัตว์เหล่าอื่น ด้วยอำนาจแห่ง จุตูปปาตญาณ^๒ เมื่อพระองค์ทรงสิ้นความสงสัยในสันดานแห่งพระองค์เองและสันดานแห่งสัตว์เหล่า อื่น ซึ่งมีความเกิดความตายอยู่เป็นประจำซ้ำซากดังกล่าวแล้ว ก็ทรงสังเวชสลดพระหฤทัยจึงทรงหยั่ง พระญาณลงพิจารณาปัจจุอาการหรือปฏิจจสมุปปาตธรรมอันล้าลึก

เมื่อทรงทราบด้วยพระญาณอันประเสริฐสุดเช่นนี้แล้ว พระองค์ผู้มีพระทัยผ่องแผ้ว ไกล จะได้ตรัสรู้ในช่วงระยะเวลาไม่นานนี้ ก็มีพระমনมั่นคง น้อมตรงไปเพื่อที่จะบรรลุอัสวักขยญาณ คือ ญาณเป็นที่สิ้นไปแห่งอัสวักขย คือในขณะนี้พระองค์ทรงกระทำวิธีการในอันที่จะกำจัดอวิชชาหรือ โมหะ ซึ่งเป็นม่านมืดปกปิดกำบังดวงปัญญาให้เห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔

อัสวักขยญาณ^๓ รู้จักทำอัสวะให้สิ้นไปปรีชาญาณสูงสุด รู้จักมูลเหตุของทุกข์ถูกถ่วง และรู้จักวิธีทำให้สิ้นไปอย่างเด็ดขาด เป็นความรู้สามารถปลดปล่อยจิตให้ หลุดพ้นจากอำนาจของ กิเลส และกรรม บรรลุถึงภูมิที่มีอิสรภาพทางจิตใจเต็มที่ มีเอกราชโดยสมบูรณ์ ถึงความเป็นไทยอย่าง เต็มเปี่ยมความรู้ขั้นนี้จัดเป็นพระพุทธรูปปรีชาสูงสุดในพระพุทธศาสนา ผู้จะก้าวขึ้นสู่ภูมิพระพุทธรูปปรีชา สูงสุดนี้ได้ ต้องผ่านการเจริญวิปัสสนาญาณมาตามลำดับขั้นอย่างละเอียดที่เรียกว่า เจริญญาณทัสสนะ หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และเผยแผร์หลักธรรมคำสั่งสอนในพระศาสนาเป็นเวลาถึง ๔๕ พรรษา จึงทำให้คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ซึ่งรวบรวมไว้ใน พระไตรปิฎก มีมากมายหลายพระสูตร ในแต่ละพระสูตรนั้นก็ยังมีหลักธรรมต่าง ๆ กันออกไป แต่ก็มี จุดหมายเดียวกัน นั่นก็คือความพ้นทุกข์ ด้วยการกำจัดอัสวะตามแนวทางขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น ผู้ศึกษาเลือกที่จะศึกษาอัสวักขยญาณที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนา ภาวนาซึ่งในพระไตรปิฎกก็แสดงไว้หลายพระสูตรด้วยกัน

อัสวักขยญาณ มีปรากฏในแก้วกฐสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยอัสวักขยญาณ ดังพระพุทธ พจน์ “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะ

^๒ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๐๕/๕๑๗.

^๓ ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒.

แก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นย่อมจิตไปเพื่ออาสาชกขญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี่อัสวะ นี่อัสวสมุทัย นี่อัสวนิโรธ นี่อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา’ เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และ อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^๔

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ผู้ศึกษาจึงให้ความสำคัญและสนใจในการศึกษาอาสาชกขญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องและถุกวิธี เพื่อจะเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ของโยคีผู้ปฏิบัติที่มีความสนใจ ได้อย่างสะดวกยิ่งขึ้นตามหลักคำสอนของพระองค์จนสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาตามที่ปรารถนาได้ในที่สุด

๑.๒ คำถามวิจัย

- ๑.๒.๑ อาสาชกขญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ อาสาชกขญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาอาสาชกขญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาอาสาชกขญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยแบ่งขอบเขตของการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยใช้เอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากคัมภีร์พุทธศาสนา เถรวาท ทั้งภาษาบาลี และภาษาไทย ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ ปี ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-

^๔ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๘/๘๔.

ราชวิทยาลัย ปภรณวิเสส วิสุทธีมรรคภาษาบาลี ฌบับมหามกุฏราชวิทยาลัยหลักสูตรเปรียญธรรม วิสุทธีมรรคภาษาไทย ฌบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฎีกาวิสุทธีมรรคใช้ปรมัตถมัญชสาณบับแปล โดยสิริ เพ็ชรไชย และเอกสารข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ใช้หนังสือแปลและหนังสือที่ แต่งโดยพระเถระ นักปราชญ์ นักวิชาการ เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา บทความในวารสารทางวิชาการ สื่ออิเล็กทรอนิกส์และรายงานการวิจัยที่ เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาที่จะศึกษาเฉพาะในอัสวักขยญาณที่มีผล ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยศึกษาข้อมูลตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท กำหนดขอบเขต เนื้อหาที่จะศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑) ศึกษาเนื้อหาอัสวักขยญาณ ในประเด็น ความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา ๒) ศึกษาอัสวักขยญาณที่มีผลต่อการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ อัสวักขยญาณ หมายถึง ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ, ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้น ไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความตรัสรู้ (เป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ในยามสุดท้ายแห่งราตรี วันตรัสรู้) อัสวักขยญาณนี้จัดอยู่ในข้อ ๓ ของญาณ ๓ หรือวิชา ๓, จัดอยู่ในข้อ ๖ ของอภิญญา ๖, จัดอยู่ใน ข้อ ๘ ของวิชา ๘, จัดอยู่ในข้อ ๑๐ ของทศพลญาณ

๑.๕.๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หมายถึง ความเห็นแจ้ง คือ เห็นตรงต่อความเป็นจริง ของสภาวะธรรม; ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ถอนความหลงผิด รู้ผิดในสังขารเสียได้, การฝึกอบรม ปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น

๑.๕.๓ อัสวักขยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หมายถึง อริยมรรค ญาณเกิดขึ้น กำจัดกิเลสส่วนใจแล้ว อริยผลย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ ให้หยั่งรู้ว่ากิเลสส่วนนั้นจะไม่งอก ขึ้นอีก เมื่อบรรลุอัสวักขยญาณแล้ว ย่อมเกิดญาณหยั่งรู้ขึ้นเองในลำดับถึงความสิ้นชาติ จบ พรหมจรรย์ คือปฏิบัติมรรคเสร็จแล้ว

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลที่เป็นหลักฐานจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปภรณวิเสส วิสุทธีมรรคเป็นลำดับ และจาก

เอกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าแล้วเผยแพร่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เกี่ยวข้อง

๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงอภิวินิจฉัย ในพระสูตรตันตปิฎก ใจความตอนหนึ่งว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นย่อมจิตไปเพื่ออภิวินิจฉัย รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา’ เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’^๕

๒) พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย ชุด ๔๕ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕

๑.๖.๒ ตำราทางวิชาการและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑) สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร) อธิบายเรื่องการเจริญภาวนาไว้ในหนังสือ “อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า” ว่า ผู้ที่ยินดีในการเจริญภาวนาแล้ว ปฏิบัติวิปัสสนาจนเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยมรรคปัญญา ย่อมบรรลุมรรคผลและนิพพาน เป็นพระอรหันต์ผู้ละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง สามารถระงับความโศกเศร้า และความคร่ำครวญ ดับทุกข์ทางกายและโทมัสทางใจในภพนี้ได้แล้ว เมื่อได้บริพพานแล้วก็ไม่เวียนว่ายตายเกิดในภพใหม่ได้รับทุกข์ และโทมัสอีก เป็นผู้บรรลุมรรคญาณ^๖

๒) สมเด็จพระพุทธาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ” ว่า เมื่อสติจับอยู่กับสิ่งที่ต้องการกำหนดอย่างเดียว และสัมปชัญญะ รู้เข้าใจสิ่งนั้นตามที่มันเป็น ย่อมเป็นการควบคุมกระแสการรับรู้และความคิดไว้ให้บริสุทธิ์ ไม่มีช่องที่กิเลสต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้ และในเมื่อวิเคราะห์หามองเห็นสิ่งเหล่านั้น เพียงแค่ตามที่เป็น ไม่ใส่ใจความรู้สึก ไม่สร้างความคิดคำนึง ตามความโน้มเอียงและความใฝ่ใจต่าง ๆ ที่เป็นสภวิสัย

^๕ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๘/๘๔.

^๖ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร), อริยวังสปฏิปทาปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๘.

ลงไป ก็ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ ไม่มีช่องที่กิเลสทั้งหลายเช่นความโกรธจะเกิดขึ้นได้ เป็นวิธีกำจัด อาสวะเก่า และป้องกันอาสวะใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น^๗

๓) พระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ) ได้อธิบายเรื่องการละอนุสัยกิเลสไว้ในหนังสือ “วิปัสสนากรรมฐาน ภาคปฏิบัติ” ว่า ปหานปธาน เพียรละ ได้แก่เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เสื่อมไป คือเพียรละอนุสัยกิเลสทั้ง ๗ ประการนั่นเอง เพราะกิเลสเหล่านี้หรือบาปเหล่านี้เกิดขึ้นมาแล้ว ตั้งแต่ภพก่อนชาติก่อน และยังคงเกิดต่อไปอีกไม่มีวันสิ้นสุดยุติลงได้ ในเมื่อบุคคลไม่ละให้เด็ดขาด คือเป็นสมุจเฉตปหาน ตัดรากทิ้งได้เมื่อใด เมื่อนั้นแหละจึงจะชื่อว่าละได้เด็ดขาด^๘

๔) พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้อธิบายความหมายของสัมปชัญญะไว้ในหนังสือ “มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน” ว่า สัมปชัญญะ มีความหมาย ๕ ประการคือ (๑) ความรู้ชอบโดยประการต่าง ๆ (๒) ความรู้ชอบโดยพิเศษ (๓) ความรู้ชอบอย่างบริบูรณ์โดยประการต่าง ๆ (๔) ความรู้เองโดยประการต่าง ๆ (๕) ความรู้ชอบอย่างบริบูรณ์โดยพิเศษ^๙ และได้อธิบายเรื่องจิตวิสุทธิ ไว้ในหนังสือ “วิปัสสนานัย เล่ม ๑” ว่า จิตวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งจิต แม้คำนี้จะกล่าวถึงจิตก็หมายถึงสมาธิที่เกิดร่วมกับจิต เพราะเมื่อสมถสมาธิหรือวิปัสสนาสมาธิมีกำลังแก่กล้า นิเวศน์ ๕ ที่รบกวนจิตย่อมไม่เกิดแทรกขึ้น จะมีเพียงสมาธิที่แน่วแน่อยู่ในสมถอารมณ์หรือวิปัสสนารมณ์เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง สมาธิดังกล่าวเป็นจิตวิสุทธิอย่างแท้จริงจิตที่มีสมาธิเกิดร่วมนั้นย่อมจะหมดจดจากนิเวศน์ด้วยกำลังของสมาธิ^{๑๐}

๕) พระภททันตะ อาสภมหาเถระ แสดงแนวทางการเจริญวิปัสสนาไว้ในหนังสือ วิปัสสนาที่ป็นึกกว่า หลักในการเจริญวิปัสสนานั้น พึงเริ่มแต่สิ่งที่เห็นได้ง่ายและชัดต่อรูป ในอารมณ์

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๑.

^๘ พระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ.๙), วิปัสสนากรรมฐาน ภาคปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ กุศลธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

^๙ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑๐.

^{๑๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) วิชา, วิปัสสนานัย เล่ม ๑, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๙.

ที่กำหนดนั้น นามเป็นอารมณ์ที่ละเอียดประณีต เห็นได้ยากยิ่งกว่ารูป ดังนั้นในระยะเริ่มแรกของ วิปัสสนายานิกบุคคล พึงให้กำหนดรูปก่อน^{๑๑}

๖) พระบวรปริยัติวิธาน (บุญเรือง สารโท) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “แสงสว่างทางปฏิบัติ เล่ม ๔” ว่า การปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนี้ สิ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง คือการละอาสวะ ได้แก่ กิเลสที่หมักตองอยู่ในชั้นธันดาน หรือว่าในส่วนลึกของจิตใจเรา หากว่าเราไม่รู้วิธีการที่จะละดับอาสวะ หรือวิธีทำลายอาสวะ ก็ไม่สามารถที่จะทำลายอาสวะให้หมดไปจากจิตใจของเราได้ วิธีละอาสวะนั้นมีอยู่ ๖ ประการ คือ (๑) ทสฺสเนน อาสวา ปหาตพฺพา การละอาสวะด้วยการเห็น คือพิจารณาเห็นความเสื่อมสิ้นของสังขารทั้งหลาย (๒) เสวนาย อาสวา ปหาตพฺพา การละอาสวะด้วยการส่องเสพด้วยการบำเพ็ญสมณและวิปัสสนา (๓) อธิวาสเนน อาสวา ปหาตพฺพา การละอาสวะด้วยความอดทนเจริญกัมมัฏฐาน (๔) ปรีวชฺเชน อาสวา ปหาตพฺพา ละอาสวะด้วยการเว้น (๕) วิโนทเนน อาสวา ปหาตพฺพา การละอาสวะด้วยการบรรเทา (๖) ภาวนาย อาสวา ปหาตพฺพา การละอาสวะด้วยการเจริญสมถวิปัสสนา^{๑๒}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) พระครูสังฆรักษ์พิริยบุตร ญาณวโร (อ่อนคุณ) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาสติและสัมปชัญญะในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้ ความไม่เผลอ การควบคุมจิต หรือความไม่ประมาท เป็นธรรมมีอุปการะมาก นั่นก็คือมีสติสัมปชัญญะอยู่กับ ทวาร ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในขณะที่มีอารมณ์มากระทบ^{๑๓}

๒) Bhikkhu Varamonkkalo ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการยกอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาของผู้ปฏิบัติธรรมแบบสมถูปุพพังคมนัย” ผลการวิจัยพบว่า การยกอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนาของผู้ปฏิบัติแบบสมถูปุพพังคมนัยนั้นเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาของสมถยานิกบุคคล โดยเจริญสมถภาวนาเบื้องต้นจนได้สมาธิระดับอุปะการสมาธิ หรือ อัปปนาสมาธิ สำหรับผู้บรรลุปฐมฌานก่อนเพื่อให้ฌาน

^{๑๑} พระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากรรมฐานาจารย์ ดร., วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ฉบับพิมพ์รวมเล่มใน ๑๐๐ ปี อัครมหากรรมฐานาจารย์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัดมหาชน, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓๑.

^{๑๒} พระบวรปริยัติวิธาน (บุญเรือง สารโท), แสงสว่างทางปฏิบัติ เล่ม ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒๗-๓๒๘.

^{๑๓} พระครูสังฆรักษ์พิริยบุตร ญาณวโร (อ่อนคุณ), “ศึกษาสติสัมปชัญญะในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

เป็นบาท ออกจากฉานแล้วด้วยความเป็นวสี ใช้แค่ขณิกสมาธิ ยกอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาพิจารณา กำหนดรู้สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นทางอายตนะทั้ง ๖ มีธรรมที่เป็นอารมณ์^{๑๔}

๓) พระอธิการจิริวัฒน์ จกกวโร (ป็นสุวรรณภูนิธิ) ศิกษาวิจัยเรื่อง “ศิกษาทุกขในไตรลักษณะและทุกขในอริยสัจ ๔ ในการเจริญวิปัสสนากาวนา” ผลการวิจัยพบว่า ทุกขในการเจริญวิปัสสนากาวนา หมายถึง ทุกขอริยสัจ คือ สภาวะธรรมที่เป็นทุกขใน ไตรลักษณะ แต่จำกัดขอบเขตเฉพาะเท่าที่จะเกิดเป็นปัญหาแก่มนุษย ซึ่งเกี่ยวข้องกระทบต่อชีวิต หมายถึงเฉพาะเรื่องเบญจขันธ์หรืออุปาทานขันธ์ เพื่ออบรมพัฒนาสติปัญญา ใหญ่แ่งชัดใน สภาวะธรรมที่ปรากฏ ตามความเป็นจริงในสิ่งที่จริงเกิดขึ้นโดยธรรมชาติปราศจากการกระทำขึ้น หรือการปรุงแต่ง เพื่อการดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุด ของการเจริญวิปัสสนากาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท^{๑๕}

๔) พระปลัดวีระพงษ์ กิตติภทโท (สงวโท) ศิกษาวิจัยเรื่อง “ศิกษาการเจริญวิปัสสนากาวนาในโพธิราชกุมารสูตร” จากการศึกษาพบว่า บุคคลผู้ที่ปฏิบัติตามแนวทางของสมณะ และวิปัสสนากาวนา ย่อมที่จะได้รับผลของการปฏิบัติตามธรรมที่ตนได้ประพฤติปฏิบัติดีแล้วโดยการปฏิบัติ และกำหนดรู้ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือกาย เวทนา จิต และ ธรรมนั้นตามสมควรแก่การปฏิบัติของตน และตามสภาพการพัฒนาอินทรีย์ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และ ปัญญาตามสภาวะธรรม เพื่อให้เกิดความเห็นแ่งและเห็นตามความเป็นจริง ปัญญาที่สามารถละกิเลสได้ด้วยองคธรรมของภูมิปฏิบัติที่ตนปฏิบัติ โดยจะรู้ได้ดวยการเจริญปัญญาของผู้ปฏิบัติเอง จนถึงทางแหงความหลุดพ้นทุกขคือ ดำเนินไปสู่อริยมรรคมีองค ๘ ดวยการบรรลุธรรมซึ่งอาศัยสิ่งที่ สำคัญ ๒ ประการคือมีคุณสมบัติของภิกษุ ๕ ประการแหงการถึงพรอมดวยอินทรีย์เรียกวา ปธานิ ยังคะความเพียรประกอบด้วย (๑) ศรัทธา (๒) มีโรคนอย (๓) ไมโอดวอด ไมมีมายา (๔) มีความเพียรไม่ทอดธุระ (๕) มีปัญญา และได้พบพระพุทเจ้าผู้เปนผู้แนะนำสั่งสอนก็สามารถบรรลุธรรมนำสู่บรมสุขได้^{๑๖}

^{๑๔} BHIKKHU VARAMONKKALO, “ศิกษาการยกอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาของผู้ปฏิบัติธรรมแบบสมณปุพพังคมนัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระอธิการจิริวัฒน์ จกกวโร (ป็นสุวรรณภูนิธิ), “ศิกษาทุกขในไตรลักษณะและทุกขในอริยสัจ ๔ ในการเจริญวิปัสสนากาวนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๑๖} พระปลัดวีระพงษ์ กิตติภทโท (สงวโท), “ศิกษาการเจริญวิปัสสนากาวนาในโพธิราชกุมารสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

๕) พระมหาแสงเพชร สุทธิจิตโต (สารธิมา) ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิถีละอาสวะในสัพพาสวสูตร” จากการศึกษาพบว่า มีทั้งหมด ๗ วิธี คือ (๑) การละอาสวะด้วยทัสสนะ (๒) การละอาสวะด้วยการสังวร (๓) การละอาสวะด้วยการใช้สอย (๔) การละอาสวะด้วยการอดกลั้น (๕) การละอาสวะด้วยการเว้น (๖) การละอาสวะด้วยการบรรเทา และ (๗) การละอาสวะด้วยการเจริญ (ภาวนา) ที่จะนำเวไนยสัตว์ให้สามารถหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสเครื่อง เสร้าหมองของใจได้ ทั้งนี้ผู้เจริญสติพึงมีสติกำหนดตระลึกรู้อยู่ใน กาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม^{๑๗}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ทำให้ทราบว่า มีเอกสารและงานวิจัยที่สอดคล้องกับเรื่องพระสูตรและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอยู่ในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่ใคร่ทำวิจัยเรื่องศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในสมาธิภาวนาสูตตร ผู้วิจัยจึงสนใจจะทำวิจัยพระสูตรนี้ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติสมาธิเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะโดยตรง

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงเนื้อหาหลักธรรมที่เกี่ยวกับอาสวักขยญาณ ซึ่งมีเนื้อหาปรากฏในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่มที่ ๑๒ พร้อมทั้งศึกษาเนื้อหาหลักธรรมที่เกี่ยวกับอาสวักขยญาณ กับหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ให้ถูกต้อง โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙, คัมภีร์พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย แปล ชุต ๔๕ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น ทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเป็นเบื้องต้น

๑.๗.๒ ศึกษาตำราวิชาการพุทธศาสนาเถรวาท มีหนังสือ “ปฏิจจนมุขปาถ เหตุผลแห่งวิภูสงสาร” รจนาโดย พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) เป็นต้น ผลงานทางวิชาการและรายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสวนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎก และอรรถกถา ให้มีความละเอียดชัดเจนมากยิ่งขึ้น

^{๑๗} พระมหาแสงเพชร สุทธิจิตโต (สารธิมา), “ศึกษาวิถีละอาสวะในสัพพาสวสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้จากศึกษาเอกสารทั้งคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ตำราวิชาการพุทธศาสนาเถรวาท และงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์และเรียบเรียงแบบบรรยายเชิง พรรณนาแล้วให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้อง

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ได้ผ่านการตรวจสอบปรับปรุงและเรียบเรียงข้อมูล เพื่อนำเสนอเป็นสารนิพนธ์

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบอรรถกถาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบอรรถกถาที่เป็นต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

บทที่ ๒

อัสวักขยญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาอัสวักขยญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงเนื้อหาที่เกี่ยวกับอัสวักขยญาณ รวมไปถึงความหมายของอัสวะ ประเภทของอัสวะ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลัก รวมไปถึง อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องศึกษาลงในรายละเอียดของอัสวักขยญาณ ซึ่งก็คือการปหานอัสวะกิเลสที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องวิธี และได้ผลตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ เพราะภิกษุผู้ที่ละอัสวะได้แล้ว กิเลสต่าง ๆ ก็จะดับไป ดังพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุผู้สิ้นอัสวะแล้ว รากะ โทสะ โมหะย่อมดับไป”^๑ และผู้ที่ดับอัสวะกิเลสต่าง ๆ ได้แล้วย่อมไม่มีภัย ไม่มี ความเศร้าโศก มีแต่ความสุขเท่านั้น ดังนั้น จึงเป็นที่รู้กันดีอยู่แล้วว่า การละอัสวะกิเลสเป็นเป้าหมายที่สูงสุดของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นในการศึกษา ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ อัสวักขยญาณที่ปรากฏในหลักธรรมต่าง ๆ
- ๒.๒ ความหมายและความสำคัญของอัสวักขยญาณ
- ๒.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอัสวักขยญาณ
- ๒.๔ อัสวักขยญาณที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา
- ๒.๕ สรุปท้ายบท

๒.๑ อัสวักขยญาณที่ปรากฏในหลักธรรมต่าง ๆ

อัสวักขยญาณ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มี วิชชา ๓ อภิญญา ๖ วิชชา ๘ ทศพลญาณ ๑๐

๑) วิชชา ๓ คือความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ หรือ ญาณ ๓ เป็นความรู้แจ้งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เรียกว่า โภธิญาณ ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ แห่งมหาวิงค์ว่า^๒ คือ

^๑ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๙/๒๘๕.

^๒ วิ.ม.พ. (ไทย) ๑/๑๒/๖.

- (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ปัญญาเป็นเครื่องระลึกถึงชาติก่อนได้)
- (๒) จตุปปตญาณ (ปัญญาเป็นเครื่องรู้ถึงความจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย)
- (๓) อาสวักขยญาณ (ปัญญาเป็นเครื่องหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย)

๒) อภิญญา ๖ คือความรู้ยิ่ง หมายถึงปัญญาความรู้ที่สูงเหนือกว่าปกติ เป็นความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิตเจริญปัญญาหรือบำเพ็ญกรรมฐาน

- (๑) อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ได้ เช่น ล่องหนได้ เหาะได้ ดำดินได้
- (๒) ทิพโสต มีหูทิพย์
- (๓) เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจผู้อื่นได้
- (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้
- (๕) ทิพจักขุ มีตาทิพย์
- (๖) อาสวักขยญาณ รู้การทำอาสวะให้สิ้นไป

๓) วิชชา ๘ คือ ความรู้ความเข้าใจหนทางดับทุกข์ หรือ ญาณ ๘ ญาณปัญญาอันเป็นหมวดหนึ่งซึ่งมี ๘ ประการ เป็นญาณระดับโลกียญาณไปจนถึงสุดเป็นโลกุตตรญาณ ญาณปัญญาหมวดนี้มีปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เช่น ปรากฏในสามัญญผลสูตร^๓

- (๑) วิปัสสนาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงของการเกิดเป็นทุกข์ ยอมรับนับถือความเป็นจริง
- (๒) มโนมยิทธิ รู้จักสร้างกำลังใจได้ตามความเป็นจริง รู้พิสูจน์นรก สวรรค์ นิพพาน
- (๓) อิทธิวิธิ สามารถสร้างฤทธิ์ได้ ไปนรก สวรรค์ พรหมโลกได้
- (๔) ทิพโสตญาณ หูทิพย์สามารถฟังเสียงเทวดา พรหมได้ ได้ยินเสียงไกล ๆ ได้
- (๕) เจโตปริยญาณ รู้ใจตนเองและผู้อื่น
- (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้ระลึกชาติแต่ก่อนได้
- (๗) ทิพจักขุญาณ จิตเป็นทิพย์สามารถรู้เทวดา พรหม รู้เห็น พระนิพพานได้

กำลังใจมีความมั่นคงในพระนิพพาน

(๘) อาสวักขยญาณ ทำกิเลสความชั่วของจิตให้หมดไป จิตสะอาด สดใสเป็นจิตของพระอริยบุคคล

๔) ทศพลญาณ ๑๐ ทศพลญาณ ซึ่งแปลตามศัพท์ว่า พระญาณอันเป็นกำลังของพระพุทธเจ้ามี ๑๐ ประการปรากฏในทสกนิเทศแห่งญาณวิภังคังคังนี้^๔

^๓ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๙/๗๗-๘๔.

^๔ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๐๙-๘๓๑/๕๑๙-๕๓๓.

- (๑) ฐานาฐานญาณ (ญาณปัญญาปริชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ)
- (๒) กัมมวิปากญาณ (ญาณปัญญารู้ถึงผลของกรรม)
- (๓) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ (ญาณปัญญาอันเป็นข้อปฏิบัตินำสัตว์ให้ไปสู่ภูมิทั้งปวง)
- (๔) นานาธาตุนญาณ (ญาณปัญญาหยั่งรู้ธาตุตามความเป็นจริง)
- (๕) นานาฉิมุตติกญาณ (ญาณปัญญาหยั่งรู้ถึงความแตกต่างแห่งอัยาศัยของสัตว์)
- (๖) อินทริยปริปริยัตติญาณ (ญาณปัญญาปริชาหยั่งรู้อินทริยของสัตว์)
- (๗) ฌานาทีสังกิเลสชาติญาณ (ญาณปัญญาปริชาหยั่งรู้ความเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว)
- (๘) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณปัญญาปริชาหยั่งรู้ทำให้ระลึกชาติก่อนได้)
- (๙) จุตูปปาตญาณ (ญาณปัญญาปริชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์)
- (๑๐) อาสวักขยญาณ (ญาณปัญญาปริชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ)

๒.๒ ความหมายและความสำคัญของอาสวักขยญาณ

๒.๒.๑ ความหมายของอาสวักขยญาณ

อาสวักขยญาณ หมายถึง ความรู้ที่ทำให้อาสวะสิ้นไป^๕ ปริชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ^๖

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอาสวักขยญาณไว้หลายแห่ง เช่นในคัมภีร์พระวินัย มหาวิภังค์ว่า “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนและเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นได้น้อมจิตไปเพื่อ อาสวักขยญาณ ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี่อาสวะ นี่อาสวสมุทัย นี่อาสวนิโรธ นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเราเห็นอยู่อย่างนี้ จิตได้หลุดพ้นจากกามาสวะ ภवासวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^๗

ในพระอภิธรรมปิฎก ปุคคัลบัญญัติ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอาสวักขยญาณไว้ว่า “ภิกษุนี้เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ น้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ รู้ชัด

^๕ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๐๕/๕๑๗.

^๖ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๓๑/๕๓๓.

^๗ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๔/๗.

ตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี่อาสวะ นี่เหตุเกิดแห่งอาสวะ นี่ความดับอาสวะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ”

เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาตีสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”^๘

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ให้ความหมายของอาสวะไว้ว่า หมายถึงธรรมที่ไหลซึมซาบ คำว่า “อาสวะ” นี้ เป็นคำเรียก ๑) กามราคะ ๒) ภวราคะ ๓) มิจฉาทิฏฐิ และ ๔) อวิชชา เพราะไหลมาแต่ อา คือโคตรภูโดยทางอารมณ์ และแต่ อา คือภวัคคะโดยทางโอกาส อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า อาสวะ เพราะไหลออกจากทวารทั้งหลายที่ไม่สามารถไว้ โดยความหมายว่า ไหลออกเป็นนิจ เหมือนน้ำไหลออกจากรูทะลุของหม้อ หรือว่า เพราะประสบสังสารทุกข์^๙

นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ให้ความหมายของคำว่าอาสวัคชยญาณไว้อีกหลายท่าน ดังนี้

พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของอาสวัคชยญาณไว้ว่า หมายถึง “ความรู้เป็นเหตุให้สิ้นอาสวะ, ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความตรัสรู้ (เป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ในยามสุดท้ายแห่งราตรี วันตรัสรู้) (ข้อ ๓ ในญาณ ๓ หรือวิชชา ๓, ข้อ ๖ ใน อภิญญา ๖, ข้อ ๘ ในวิชชา ๘ , ข้อ ๑๐ ในทศพลญาณ)^{๑๐}

พระอริยคุณาธาร (ปุสโส เส็ง, ป.ธ. ๖) ได้ให้ความหมายของอาสวัคชยญาณไว้ว่า อาสวัคชยญาณ คือ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป^{๑๑}

จากความหมายข้างต้นทำให้ทราบว่า อาสวัคชยญาณ เป็นปัญญา เป็นความรู้เป็นเหตุให้สิ้นอาสวะ ซึ่งเป็นความทุกข์ทั้งหลาย อันเกิดจากอวิชชาอันเป็นรากแก้วของกิเลสทั้งหลายดับไป กิเลสทั้งหลายก็จะถูกกำจัด เมื่อกิเลสถูกกำจัด กรรมอันเป็นตัวเหตุก่อนามรูปในกำเนิดต่าง ๆ ก็ถูกทำลายตาม ทุกข์ทั้งหลายอันเป็นผลของกิเลสและกรรมก็สิ้นสุด จะมีก็คือนามรูปปัจจุบันอันเป็น

^๘ อภ.ป. (ไทย) ๓๗/๑๘๕/๒๑๔.

^๙ พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๕๓.

^{๑๐} พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๖๐๗.

^{๑๑} พระอริยคุณาธาร (ปุสโส เส็ง, ป.ธ. ๖), ทิพยอำนาจ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมปา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๓.

วิบากขั้น ถ้ายังอยู่ก็เสวยผลของมันไปจนกว่าจะสลายไป เมื่อนามรูปปัจจุบันสลายแล้วนามรูปใหม่ก็ไม่มีอีก เป็นอันหมดสิ่งที่จะต้องเกิดตายเพียงนั้น

จากนั้นไปก็มีแต่สภาวะที่ปราศจากทุกข์โดยส่วนเดียว ดำรงอยู่ในสภาพปราศจากทุกข์ตลอดนิรันดร์ เมื่อรู้จักอาสวะทั้ง ๔ ประการตามเป็นจริงรู้เหตุเกิดอาสวะ รู้จักที่สิ้นอาสวะ ย่อมสามารถทำลายอาสวะเด็ดขาดได้ ชื่อว่าได้บรรลุอาสวักขยญาณด้วยประการนี้ และผู้บรรลุอาสวักขยญาณ คือผู้ก้าวสู่พระนิพพานแดนแห่งการสิ้นทุกข์อย่างแท้จริง

๒.๒.๒ ความสำคัญของอาสวักขยญาณ

วัตถุประสงค์สูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ การศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อนำสู่การพ้นจากอาสวะ ที่หมักหมมสันดาน อันเป็นจุดหมายสูงสุด ซึ่งทำให้บุรุษกลายเป็นอริยบุคคล ซึ่งมีในพระพุทธศาสนาเท่านั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอริยสัจ ๔ เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุโลกุตระธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ควรรู้และควรปฏิบัติตาม เพื่อความสิ้นกิเลสทั้งหลาย เพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะ จากการเห็นด้วยปัญญาที่ถูกต้อง จะนำไปสู่การบรรลุธรรม หรือรู้แจ้งอริยสัจ ๔ คือ ทุกขสัจ สมุทยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ ซึ่งหนทางการปฏิบัติก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง อันได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ที่พระพุทธเจ้าทรงสงเคราะห์เข้าไปในปัญญาขั้น ส่วนสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทรงสงเคราะห์เข้าไปในศีลขั้น และสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ทรงสงเคราะห์เข้าไปในสมาธิขั้น อันเป็นหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ การอบรม กาย วาจา ใจ และ อบรมปัญญา โดยเป็นทางของศีล สมาธิ ปัญญา ให้เจริญขึ้น เป็นอริศีล อริจิต อริปัญญา นี่เป็นหนทางการจะเข้าถึงการบรรลุธรรม เป็นการได้เข้าถึง ได้รู้ ได้เห็นธรรม เป็นขั้น ๆ ขึ้นไปจนพบเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

กล่าวได้ว่าอาสวักขยญาณมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม ซึ่งเป็นปัญญารู้แจ้งว่า กิเลสสิ้นแล้ว พรหมจรรย์สิ้นแล้ว อันเนื่องมาจากการปฏิบัติธรรมและถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

๒.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับอาสวักขยญาณ

ในการที่จะศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องของความหมายของอาสวักขยญาณแล้ว ควรจะรู้จักหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุอริยสัจ ๔ ด้วยอาสวักขยญาณ ลด ละ ตัดกิเลสด้วยสู่โลกุตระธรรม

๒.๓.๑ อริยสัจ ๔

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ว่าด้วยหลักแห่งความจริง ที่เกิดจากพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า อันเป็นหลักสัมพันธแห่งเหตุผลที่ไม่แปรผัน ทำให้ผู้ที่ศึกษาปฏิบัติตามหลักสามารถก้าวพ้นจากความเป็นปุถุชนที่หนาด้วยอาสวะกิเลสไปสู่ภาวะแห่งอริยบุคคลที่ประเสริฐสุด ด้วยคุณธรรมได้อย่างแท้จริง หลักความจริงที่ว่านี้ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติตรัสเรียกว่า อริยสัจ ซึ่งเป็นชื่อธรรมหมวดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ที่นำผู้เข้าถึงให้บรรลุถึงความเป็นพระอริยบุคคลได้^{๑๒}

อริยสัจ หมายถึง ความจริงของพระอริยะ สัจจะที่พระอริยะพึงรู้ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นพระอริยะ แปลความหมายว่า ความจริงอันประเสริฐ^{๑๓} หรือสภาวะธรรมที่เป็นจริงมี ๔ ประการ^{๑๔} ได้แก่

๑) ทุกขอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงกล่าวคือทุกข์ ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายได้รู้แจ้งมาแล้ว

๒) ทุกขสมุทยอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายได้รู้แจ้งแล้ว

๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นความสุขอย่างแท้จริง กล่าวคือสภาวะความดับกิเลสและขันธ์ทั้งปวงอันพระอริยะทั้งหลายรู้แจ้งแล้ว

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ อริยสัจหรือสภาวะที่มีอยู่จริงซึ่งเป็นหนทางที่ถูกต้องอันพระอริยะได้รู้แจ้งแล้ว อันเป็นเหตุให้ถึงซึ่งความสงบแห่งทุกข์

สภาวะธรรม ๔ ประการเหล่านี้ เป็นสภาวะธรรมที่พระอริยะทั้งหลายท่านได้ตรัสรู้แล้ว เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า อริยสัจ ก็ อาจารย์ทั้งหลายนิยมเรียกอริยสัจเหล่านี้โดยย่อว่า ทุกขสัจ สมุทยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ แต่ละประการมีความหมายที่ควรทราบ ดังนี้

๑) **ทุกขสัจ** หมายถึง ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ลึกกลงไปอีกหมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็น

^{๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.๕.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๗๘.

^{๑๓} พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๑๘.

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔.

ทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ชัดแย้ง ชัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ ในตัวเอง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอิมแท้จริง พร้อมทั้งจะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ ทั้งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดเป็นปัญหาขึ้นมาเมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่งแก่ผู้ที่ยึดติดถือมั่นไว้ด้วยอุปาทาน^{๑๕}

หรือ สภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ ขาติ คือความเกิด ชรา คือความแก่ มรณะ คือความตาย การสลายไป การสูญสิ้น โสกะ คือความเศร้าโศก ปริเทวะ คือความคร่ำครวญ ทุกข์ คือความทุกข์กาย โทมนัส คือความทุกข์ใจ อุปายาส คือความคับแค้นใจ รวมทั้งทุกข์ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน คือการประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รัก การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ กล่าวโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์^{๑๖}

ทุกข์ในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ แบ่งออกเป็น ๑๑ ประเภท^{๑๗} คือ

๑) ขาติ คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่งชั้นันท์ ความได้อายตนะในหมู่วัตถุนั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ^{๑๘}

๒) ชรา คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลุด ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยว ย่น ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทริยในหมู่วัตถุนั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ^{๑๙}

๓) มรณะ คือ ความจู่ติ ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย กล่าวคือมฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งชั้นันท์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทริยในหมู่วัตถุนั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ^{๒๐}

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๘๙๖.

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗/๓๒๔.

^{๑๗} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗๐.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๘/๓๒๕.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๒/๑๑๘.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๓/๔๑๙.

๔) โสกะ คือ ความเศร้าโศก กิริยาที่เศร้าโศก ภาวะที่เศร้าโศก ความแห้งผากภายใน ความแห้งกรอบภายใน ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ^{๒๑}

๕) ปริเทวะ คือ ความร้องไห้ ความคร่ำครวญ กิริยาที่ร้องไห้ กิริยาที่คร่ำครวญ ภาวะที่ร้องไห้ ภาวะที่คร่ำครวญ ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ^{๒๒} ผู้ที่เกิดความเศร้าโศกแล้วมีอาจสะกดกลั้นไว้ได้ ย่อมร้องไห้คร่ำครวญออกมา ส่วนใหญ่มักเกิดกับสตรีที่มีจิตใจอ่อนแอมากกว่าบุรุษ อย่างไรก็ตาม น้ำตาของเหล่าสัตว์ที่ร้องไห้คร่ำครวญเพราะสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักนั้น มีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรเสียอีก^{๒๓} จึงเป็นที่ประจักษ์ว่าความคร่ำครวญของเหล่าสัตว์เป็นทุกข์เพียงใด^{๒๔}

๖) ทุกข์ คือ ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากกายสัมผัส^{๒๕} ความทุกข์กายของมนุษย์เป็นการประสพกับอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ (อนิฏฐารมณ์) เช่น ถูกหนามตำ ถูกไฟไหม้ ถูกเขี่ยนตี หรือ ป่วยไข้ ไม่สบาย เป็นต้น^{๒๖}

๗) โทมนัส คือ ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์ อันเกิดจากมโนสัมผัส^{๒๗} เหล่ามนุษย์นั้นต้องได้รับความทุกข์ทางใจ เมื่อประสพพบกับอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ในขณะที่เห็นรูปที่ไม่อยากเห็น ได้ยินเสียงพูดคำหยาบที่ไม่อยากได้ยิน ได้รับกลิ่นเหม็น ลิ้มรสที่ไม่ถูกปาก หรือกระทบสัมผัสสิ่งที่ไม่ถูกใจ ย่อมเกิดความทุกข์ใจ

๘) อุปายาส คือ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะที่แค้น ภาวะที่คับแค้น ของผู้ประกอบด้วยความเสื่อมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือผู้ที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ^{๒๘}

^{๒๑} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๓/๕๐.

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๒/๓๒๖.

^{๒๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๖/๒๑๗-๒๑๘.

^{๒๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ปฏิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวิภูสงสาร, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙๖.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๓/๓๒๖.

^{๒๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ปฏิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวิภูสงสาร, หน้า ๒๙๖.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๗/๑๑๙.

^{๒๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๓/๔๒๐.

๙) การประสพกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การไปร่วม การมาร่วม การประชุมร่วม การอยู่ร่วมกับอารมณ์อันไม่เป็นที่ปรารถนา ไม่เป็นที่รักใคร่ ไม่เป็นที่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือจากบุคคลผู้ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่ผาสุก ปรารถนาแต่สิ่งที่ไม่มีความเกษมจากโยคะของเขา^{๒๙}

๑๐) การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การไม่ไปร่วม การไม่มาร่วม การไม่ประชุมร่วม การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์อันเป็นที่ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชอบใจของเขาในโลกนี้ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือกับบุคคลผู้ปรารถนาประโยชน์ ปรารถนาความเกื้อกูล ปรารถนาความผาสุก ปรารถนาความเกษมจากโยคะของเขา เช่น มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว มิตร อำมาตย์หรือญาติสาโลหิต^{๓๐}

๑๑) การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ คือ เหล่าสัตว์ผู้มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ ขอเราอย่าได้มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา หรือขอความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา หรือเหล่าสัตว์ผู้มีความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เป็นธรรมดา ต่างก็เกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ ขอเราอย่าได้เป็นผู้มีความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจเป็นธรรมดาเลย และขอความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ อย่าได้มาถึงเราเลย ข้อนี้ไม่พึงสำเร็จได้ตามความปรารถนา นี้เรียกว่า การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์^{๓๑}

โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ คือ รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป) เวทนูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา) สัญญูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา) สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร) วิญญาณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือวิญญาณ) เหล่านี้เรียกว่าโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์^{๓๒}

^{๒๙} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๓/๕๑.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๗/๓๒๗.

^{๓๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๓/๔๒๐.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๙/๓๒๘.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า ทุกขสังข์ คือ ความทุกข์ที่ไม่
นำปรารถนา ไม่น่าพอใจ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท^{๓๓} คือ

- ๑)ชาติทุกข์ ทุกข์คือความเกิด อันเป็นการอุบัติของรูปนามในภพหนึ่ง ๆ
- ๒)ชราทุกข์ ทุกข์คือความแก่ของรูปนามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง
- ๓)มรณทุกข์ ทุกข์คือความตาย เป็นความดับสูญของรูปนามโดยไม่เกิดขึ้นอีก ในภพ
นั้น ๆ

นอกจากนี้ ทุกข์ยังมีอีก ๗ ประเภท^{๓๔} คือ

(๑) ทุกขทุกข์ หมายถึง ทุกข์แท้ที่ทนได้ยาก คือ ความทุกข์กายต่าง ๆ นานา มีความ
เจ็บปวดอวัยวะต่าง ๆ เป็นต้น และความทุกข์ใจต่าง ๆ นานา มีความโศกเศร้าเสียใจ ความไม่
สบายใจ เป็นต้น อนึ่ง ทุกขทุกข์นี้ เป็นทุกข์ที่ยิ่งกว่าทุกข์ เป็นสภาวะที่ไม่ดีอย่างที่สุด เพราะไม่เที่ยง
และ ทนอยู่ไม่ได้ในขณะที่เกิดขึ้น

(๒) วิปริณามทุกข์ หมายถึง ทุกข์แปรปรวน คือ ความสุขทางกายและใจ ซึ่งไม่ได้ คง
อยู่ตลอดไป เมื่อแปรปรวนไปก็ทำให้ผู้ที่ได้รับความสุขเกิดความทุกข์ ถ้าวิปริณามทุกข์นี้เกิดขึ้น
อย่างรุนแรง เมื่อแปรสภาพเปลี่ยนไป ก็จะทำให้ได้รับทุกข์อย่างรุนแรง

(๓) สังขารทุกข์ หมายถึง ทุกข์ประจำสังขาร คือ รูปนามทั้งหมดที่เป็นโลกียธรรมพร้อม
ทั้งอุเบกขาเวทนา ยกเว้นตัณหา สังขารทุกข์นี้ครอบคลุมทุกข์ในทุกขสังข์ทั้งหมด แม้สุขเวทนาและ
ทุกขเวทณาก็นับเข้าในสังขารทุกข์เช่นเดียวกัน แต่สุขเวทนาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์เมื่อแปรปรวนจาก
เดิม จึงมีชื่อเฉพาะว่า วิปริณามทุกข์ และทุกขเวทณาก็เป็นทุกข์ที่ทนได้ยากอย่างแท้จริง จึงมีชื่อ
เฉพาะว่า ทุกขทุกข์

(๔) ปฏิจฉันททุกข์ หมายถึง ทุกข์ปกปิด คือทุกข์ที่คนอื่นรับรู้ไม่ได้ เช่น ปวดหัว ปวดฟัน
ตัวร้อน ความลำบากกาย ความลำบากใจ ความโหม่นสน้อยใจ ความทุกข์ใจต่าง ๆ นานา ความ
เสียใจต่าง ๆ นานาเหล่านี้ ถ้าบุคคลนั้นไม่พูดให้ผู้อื่นฟัง ก็ไม่มีใครรู้ เพราะฉะนั้น ทุกข์ดังกล่าวจึง
เรียกว่า ปฏิจฉันททุกข์ ในบางแห่งเรียกว่า อปากฎทุกข์ คือ ทุกข์ไม่ปรากฏชัด

^{๓๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรศาสน์
ไทย การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๓.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๔.

(๕) อปภูัจฉันนทุกข์ หมายถึง ทุกข์ไม่ปกปิด ทุกข์ที่เปิดเผยไม่ปิดบัง เป็นความทุกข์ทางกายที่เกิดจากแผลมีด แผลหอก แผลไม้เป็นต้น ซึ่งไม่จำเป็นต้องบอกให้ใครรู้ก็สามารถมองเห็นได้ในบางแห่งเรียกว่า ปากภูทุกข์ คือ ทุกข์ปรากฏชัด

(๖) นิปปริยายทุกข์ หมายถึง ทุกข์โดยตรง คือ ทุกขเวทนานั่นเอง เป็นความเจ็บปวดที่มีอยู่อย่างแท้จริงอย่างตรงไปตรงมา

(๗) ปริยายทุกข์ หมายถึง ทุกข์โดยอ้อม คือ ชาติทุกข์เป็นต้น แม้ทุกข์เหล่านี้จะไม่ใช่อสภาพที่ทนได้ยากก็เป็นเหตุเกิดของความทุกข์กายและความทุกข์ใจในอนาคตต่อไป

ชาติทุกข์ ชราทุกข์ และมรณทุกข์ จัดเป็นทุกข์สัง เพราะเป็นทุกข์โดยอ้อม แม้ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจก็จัดเป็นทุกข์สังเช่นเดียวกัน เพราะเป็นทุกข์โดยตรง ความจริงแล้วชาติเป็นต้น เกิดจากอุปาทานชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ถ้าไม่มีอุปาทานชั้นแล้วความเกิดเป็นต้นก็มีไม่ได้^{๓๕}

สรุปความว่า ทุกข์ คือ ความทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕ ที่ปรากฏอยู่ในขณะที่เห็นและได้ยิน เป็นต้นนั่นแหละ ที่เรียกว่า ทุกข์สัง เพราะเป็นสังขารทุกข์ที่มีการเกิดแล้วก็ดับไปไม่มีความเที่ยงแท้ และเพราะเป็นที่ตั้งของทุกข์ทั้งหลายมีชาติทุกข์ เป็นต้นด้วย จึงจัดเป็นธรรมที่นำมาซึ่งทุกข์

๒) สมุทยสัง หมายถึง เหตุให้เกิดทุกข์^{๓๖} คือ ตัณหาซึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหระคตด้วยความกำหนัดยินดี เป็นเหตุเพติดเพลินในอารมณนั้น ๆ มี ๓ อย่างได้แก่ (๑) กามตัณหา คือ ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้ทางกามารมณ์ (๒) ภวตัณหา คือ ความทะยานอยากในภพ ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ และ (๓) วิภวตัณหา คือ ความทะยานอยากในความปราศจากภพ ความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่^{๓๗}

สมุทยสังเป็นเหตุเกิดของทุกข์ที่ก่อให้เกิดชั้น ๕ ในภพใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่าไม่มีที่สิ้นสุด ความเข้าใจสมุทยสังนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เหมือนกับการค้นหาสมุฏฐานของโรคแล้วจึงดำเนินการ

^{๓๕} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๑, หน้า ๒๘๕.

^{๓๖} พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๔๐.

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๙.

รักษา เหตุเกิดของทุกข์ดังกล่าวคือตัณหา มีสภาพอยากได้สิ่งต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการ เหมือนความหิวหรือความกระหาย ตัณหานี้มีลักษณะ ๓ ประการ^{๓๘๘} คือ

(๑) ก่อให้เกิดภพใหม่ (โปโนภวิกา) หมายถึง ตัณหาเป็นความพอใจในภพ ย่อมก่อให้เกิดภพใหม่ด้วยแรงกรรม เหมือนรากไม้ที่เป็นมูลเหตุให้เกิดต้นไม้อื่น แม้ต้นไม้อื่นจะถูกตัดโคนล้มแล้วก็อาจเกิดใหม่ได้อีกเพราะรากไม้ยังคงอยู่

(๒) ประกอบด้วยความยินดีพอใจ (นันทิราศสหคตา) หมายถึง ตัณหา มีธรรมชาติติดใจสิ่งที่ตนต้องการ เหมือนน้ำย้อมหรือน้ำมันที่สัมผัสผ้าแล้วซึมซับอยู่

(๓) เพลิดเพลินภพและอารมณ์นั้น ๆ (ตตรตตราภินนทินี) หมายถึง ตัณหาทำให้ หลงผิด เข้าใจว่าภพและอารมณ์นั้น ๆ เป็นของที่พึงงามน่าเพลิดเพลินยินดี เหมือนโชครวนที่ผูกไว้มันเหล่าสัตว์จึงเพลิดเพลินด้วยอำนาจของตัณหา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงจำแนกตัณหาออกเป็น ๓ ประเภท^{๓๘๙} คือ

(๑) กามตัณหา หมายถึง ความพอใจในกามคุณ ความทะยานอยากในกาม อยากได้ อารมณ์อันน่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจ ในวัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าพอใจ น่าปรารถนา ที่ตนยังไม่ได้ และหมกมุ่นในวัตถุกามที่ได้แล้ว

(๒) ภวตัณหา หมายถึง ความพอใจโดยเห็นผิดว่าภพเที่ยง เป็นความพอใจของผู้ที่มี สัสสตทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าภพเที่ยง เขาต้องการจะมีอยู่ คงอยู่ตลอดไป แม้ร่างกายจะแตกสลายไปอยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เช่น อยากไปเกิดในภพในชาติที่ประณีต ที่ตนเห็นว่าเป็นความสุข ความเพลิดเพลิน ด้วยเข้าใจว่าสภาพเหล่านั้นเป็นของเที่ยงแท้ และตนเองก็ปรารถนาสภาวะเหล่านั้น ภพเหล่านั้น ชาติเหล่านั้น จนต้องดิ้นรนทะเยอทะยานอยากได้

(๓) วิภวตัณหา หมายถึง ความพอใจโดยเห็นผิดว่าภพขาดสูญ เป็นความพอใจของผู้ที่มี อจเฉททิฏฐิ คือ ความเห็นว่าภพขาดสูญ กล่าวคือตายแล้วสูญสลายไปไม่เกิดอีก ความเห็นนี้ปฏิเสธความจริงที่ว่าเกิดมีตาย และไม่ยอมรับว่าความทุกข์นั้นต้องเกิดต่อเนื่องไปอีก หากยังมีการปรุงแต่งด้วยกรรมอยู่ อยากไม่เป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างนี้ อยากพรากรพันดับสูญไปเสีย เป็นอาการที่จิตยินดีพอใจในสภาวะความไม่เป็นอย่างอื่น ๆ หรือความพอใจในความไม่เกิดในภพ โดยมองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นของที่ขาดสูญ ไม่มีการสืบต่อ ตนเองก็ต้องการขาดสูญ ต้องการจะหมดสิ้นไป

^{๓๘๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๘๑.

^{๓๘๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๐/๙๘.

สรุปความว่า กามตัณหาเป็นความพอใจในกามคุณ ๕ ภาวตัณหาเป็นความพอใจที่ประกอบด้วยสัสสตทิวฐิ ส่วนวิภวตัณหาเป็นความพอใจที่ประกอบด้วยอุจเฉททิวฐิ ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

ความพอใจในกามคุณ ชื่อว่า กามตัณหา คำนี้เป็นชื่อของราคะที่มีในกามคุณ ๕ ความพอใจในภพ ชื่อว่า ภาวตัณหา คำนี้เป็นชื่อของความพอใจที่เกิดขึ้นด้วยความปรารถนาภพ ความพอใจที่ประกอบด้วยสัสสตทิวฐิ ความพอใจในรูปภพและอรูปรภพ และความพอใจในฉาน ความพอใจในวิภพ ชื่อว่า วิภวตัณหา คำนี้เป็นชื่อของความพอใจที่ประกอบด้วย อุจเฉททิวฐิ

ตัณหาทั้งสามประเภทดังกล่าวข้างต้นเป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์ ย่อมเกิดขึ้นในใจและตั้งอยู่ในรูปนามที่น่ายินดีพอใจ จำแนกเป็น ๑๐ กลุ่ม^{๔๐} คือ

- (๑) ทวาร ๖ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
- (๒) อารมณ ๖ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ
- (๓) วิญญาน ๖ อันได้แก่ การรู้อารมณทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
- (๔) สัมผัส ๖ อันได้แก่ สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
- (๕) เวทนา ๖ อันได้แก่ เวทนาที่เกิดจากการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
- (๖) สัญญา ๖ อันได้แก่ ความหมายรู้ในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ธรรมารมณ
- (๗) สัญเจตนา ๖ อันได้แก่ ความจำนงในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ธรรมารมณ
- (๘) ตัณหา ๖ อันได้แก่ ความพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ธรรมารมณ
- (๙) วิตก ๖ อันได้แก่ ความตรึกในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ธรรมารมณ
- (๑๐) วิจาร ๖ อันได้แก่ ความตรองในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ธรรมารมณ^{๔๑}

นอกจากนี้ การกระทบหรือสัมผัสทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ย่อมทำให้เกิดตัณหาเกิดขึ้นและตั้งอยู่ตลอดเวลา และเพราะการสัมผัสทางอายตนะ ๖ นี้ จึงทำให้ปรากฏเวทนาที่เกิดจากการสัมผัสทางตาเป็นต้น ต่อจากนั้น ความจำได้หมายรู้ในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส และธรรมารมณ อันเป็นสภาพที่น่ายินดีพอใจ ย่อมทำให้เกิดตัณหาเกิดขึ้นและตั้งอยู่ แล้วความจำนงในรูปที่เรียกว่า สัญเจตนา คือ เจตนาปรุงแต่งกรรม (มีความหมายเดียวกับสังขาร) ที่เนื่องด้วยรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส และธรรมารมณ ย่อมทำให้เกิดตัณหาเกิดขึ้นตั้งอยู่ ต่อมาเมื่อมี

^{๔๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสตีปฐฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๙๓-๓๙๔.

^{๔๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๙-๓๓๑.

ตัณหาหรือความพอใจในรูป เสียง ฯลฯ ตัณหาก็จะเกิดขึ้นและตั้งอยู่ในสิ่งนั้น ๆ จากนั้นจะเกิดวิตกหรือความคิดถึงรูป เสียง ฯลฯ อันน่าพอใจ และต่อจากนั้นก็จะวนเวียนอยู่ในความคิดนั้น ๆ ที่เรียกว่า วิจารณ์ ทั้งหมดนี้คือบ่อเกิดของตัณหาและทำให้ตัณหาเพิ่มพูนมากขึ้น^{๔๒}

เพราะฉะนั้น สาเหตุที่เป็นต้นเหตุ หรือที่เรียกว่า มูลเหตุของทุกข์ทั้งปวงนั้น ไม่ว่าจะ เป็นอุปาทานชั้นหรือทุกข์ใด ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในครั้งแรกในทุกภพทุกชาติ นั้น ก็ล้วนแต่มาจากตัณหาทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ ความสำคัญผิดคิดว่าอุปาทานชั้นเป็นสิ่งที่ดี ตัณหากล่าวคือ ความพึงพอใจ ความเพลิดเพลิน ความต้องการในอุปาทานชั้นทั้งหลายที่ปรากฏในขณะที่เห็นเป็นต้นนั้น ท่านจึงเรียกว่า สมุทยสังหรือสมุทัย

๓) นิโรธสัง หมายถึง ความดับทุกข์ ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสลесคืน ความพ้น ความไม่ติด^{๔๓} ได้แก่ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชาสำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกตัณหาย้อมใจหรือฉุดลากไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกระวนกระวาย ความเบื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดอย่างใด ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน

พระพุทธองค์ทรงแสดงความดับทุกข์ว่าเป็นความดับตัณหาที่เป็นเหตุเกิดของทุกข์ การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อละตัณหาที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ ความดับตัณหานี้มีได้ด้วยวิปัสสนาและมรรคญาณ เหมือนแสงสว่างที่ปรากฏขึ้นทำลายความมืด เมื่อตัณหาถูกกำจัดได้โดยเด็ดขาด รูปนามที่เป็นผลของตัณหาย่อมไม่เกิดขึ้น จัดว่าผู้ปฏิบัติได้บรรลุนิโรธสัง

ในหมวดสมุทยสังที่กล่าวมาแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า ตัณหาเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในรูปนามที่นำยินดีพอใจ มีทวาร ๖ อารมณ ๖ วิญญาณ ๖ เป็นต้น^{๔๔} ในหมวดนิโรธสังนี้ก็ทรงแสดงว่า ตัณหาดังกล่าวถูกละและดับได้ อยู่ในรูปนามเหล่านั้น^{๔๕} กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมหยั่งเห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง วิปัสสนาย่อมสามารถละตัณหาได้ในขณะนั้นโดยปราศจาก ความพอใจรูปนามที่กำลังประสบอยู่ เริ่มจากทวารอันเป็นที่ปรากฏของอารมณ์ หลังจากนั้นจึงเกิดตัณหา ความอยากในสิ่งนั้น ๆ แล้วเกิดวิตกคือการเริ่มต้นของความคิดสิ่งที่ตนชอบใจ และตามมาด้วย วิจารณ์คือการวนเวียนคิดถึงสิ่งนั้น ๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า อุบัติการณ์ของตัณหาที่พอใจในทวารและอารมณ์

^{๔๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, หน้า ๓๙๕.

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๑/๓๓๒.

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๙-๓๓๑.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๑/๓๓๒-๓๓๔.

เป็นต้น ย่อมถูกกำจัดได้ด้วยการเจริญสติปัญญาจนกระทั่งเกิดวิปัสสนาที่ละตัณหาได้บางส่วน เป็นตหังคนิโรธ และย่อมถูกกำจัดได้ด้วยมรรคญาณตามลำดับความหยาบและละเอียด ในที่สุดย่อมถูกกำจัดด้วยอรหัตมรรคญาณเป็นสมุจเฉทนิโรธ

๔) มรรคสัง เป็นสังขะที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์^{๔๖} เป็นธรรมที่ควรให้เจริญธรรมอันประณีตหมายถึง ทางอันประเสริฐ คือทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น ได้แก่ พระนิพพาน^{๔๗} หรือปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิบัติ เพราะเป็นทางสายกลางซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางอันประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ ประการ^{๔๘} ดังต่อไปนี้

(๑) สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ หรือ ความรู้ชอบ ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์)

(๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ ได้แก่ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยายาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน

(๓) สัมมาวาจา การกล่าวชอบ คือ การงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ อันได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ และเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

(๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ การงดเว้นจากกายทุจริต ๓ อันได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ และเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม

(๕) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การงดเว้นจากกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ ที่เนื่องด้วยการเลี้ยงชีพ เช่น การขายสุรา อาวุธ ยาพิษ เป็นต้น

(๖) สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ สัมมัปปธาน ๔ อันได้แก่ การสร้างฉันทะ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

^{๔๖} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑๙/๓๔๖.

^{๔๗} พระคันธसारากวีวงศ์, โพรปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๔.

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

(๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ คือ การกำหนดรู้สภาวะธรรม ๔ อย่าง ได้แก่ การพิจารณาเห็นกายในกาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย พิจารณาเห็นจิตในจิต และพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

(๘) สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นชอบ คือ การมีใจตั้งมั่นอย่างถูกต้อง ความตั้งมั่นชอบในเรื่องนี้เป็นสภาวะที่ใจแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน มีใจตั้งมั่นปราศจากนิวรณ์รบกวนจิตใจให้เศร้าหมอง จัดเป็นขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ^{๔๙}

สรุปความว่า อริยสัจ ๔ ก็คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ มีลักษณะไม่แปรปรวนโดยสภาวะเฉพาะของตน กล่าวคือ ทุกขสัจมีสภาพที่ไร้แก่นสาร สมุทยสัจเป็นมูลเหตุของทุกขสัจ นิโรธสัจเป็นความดับของทุกขสัจ และมรรคสัจเป็นทางบรรลุนิโรธสัจ ว่าโดยการเปรียบเทียบในทางโลกแล้ว ทุกขสัจเป็นเหมือนโรค สมุทยสัจเป็นเหมือนเชื้อโรค นิโรธสัจเป็นเหมือนความ มีสุขภาพดี และมรรคสัจเป็นเหมือนการรักษาโรค

๒.๓.๒ สมาธิ

สมาธิ หมายถึง ความมีใจตั้งมั่น ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน, ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วอยู่ในอารมณ์คือสิ่งอันหนึ่งอันเดียว^{๕๐} ปรากฏอยู่ในหลักธรรมหลายข้อ ข้อ ๔ ใน อินทริย ๕, ข้อ ๔ ในพละ ๕, ข้อ ๖ ใน โพชฌงค์ ๗, ข้อ ๘ ใน มรรค ๘

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายของสมาธิไว้ ๒ ประการ คือ

๑) สภาวะตั้งไว้สม่าเสมอ คือ ตั้งจิตไว้ให้มีอินทริยสมดุกลกันโดยศรัทธาเสมอกับปัญญา และสมาธิเสมอกับวิริยะ

๒) สภาวะตั้งไว้โดยชอบ คือ ตั้งจิตไว้ในอารมณ์เดียวโดยไม่ให้ซัดส่าย

ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ มีลักษณะ ดังนี้

- มีลักษณะไม่ฟุ้งซ่าน
- มีหน้าที่กำจัดความฟุ้งซ่าน

^{๔๙} พระคันธสาราภิงค์, โพธิปักขิยธรรม, หน้า ๑๖๕.

^{๕๐} พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๘.

- มีอาการปรากฏ แก่ปัญญาของผู้ปฏิบัติ คือความไม่หวั่นไหว
- มีสุขเป็นปทัฏฐาน ดังพระพุทธดำรัสว่า สุขิโน จิตต์ สมายิตติ (จิตของผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น)^{๕๑}

จิตที่เป็นสมาธิขั้นสมบุรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาธิขั้น ฌาน พระอรรถกถาจารย์เรียกว่า จิตประกอบด้วยองค์ ๘ คือ (๑) ตั้งมั่น (๒)บริสุทธิ์ (๓)ผ่องใส (๔)โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา (๕)ปราศจากสิ่งมัวหมอง (๖) นุ่มนวล (๗) ควรแก่งาน (๘) อยู่ตัวไม่วอกแวกหวั่นไหว องค์ทั้ง ๘ นี้บจากพระพุทธพจน์ว่า “เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นถือความไม่วอกแวกหวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มน้ำจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสติญาณ..^{๕๒}” ท่านกล่าวว่า จิตที่มีองค์ประกอบเช่นนี้เหมาะการนำเอาไปใช้ได้ที่ดีที่สุด เอาไปใช้พิจารณาให้เกิดปัญญา เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างชัดแจ้ง หรือใช้พลังในการสร้างอภิญญา สมาบัติอย่างใด ๆ ก็ได้ สมาธิถูกจัดแบ่งเป็น ๒ ประเภท ๓ ประเภท ๔ ประเภท ๕ ประเภท ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

๑) สมาธิ ๒ ในหมวดที่ ๑^{๕๓} ได้แก่

(๑) อุปจารสมาธิ สมาธิจวนเจียนหรือสมาธิเฉียด ๆ คือ สภาวะที่มีอารมณ์เดียวเกิดจากรมฐาน ๑๐ อย่างเหล่านี้ คือ อนุสติ ๖ (พุทธานุสติ ธรรมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ และเทวตานุสติ) มรณสติ (การระลึกถึงความตาย) อุปสมานุสติ (การระลึกถึงคุณของพระนิพพาน) อาหารเรปฏิกูลสัญญา (ความสำคัญในอาหารว่าปฏิกุล) จตุธาตุวัตถาน (การกำหนดธาตุ ๔) และสภาวะจิตที่มีอารมณ์เดียวในเบื้องต้นของอัปนาสมาธิ

(๒) อัปนาสมาธิ สมาธิแน่นแน่ว คือ ภาวะจิตที่มีอารมณ์เดียวต่อจากปริกรรมสมาธิ

๒) สมาธิ ๓ ความตั้งมั่นแห่งจิต หมายถึงสมาธิในวิปัสสนา หรือวิปัสสนานั้นเอง แยกประเภทตามลักษณะการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ ข้อที่สำเร็จความหลุดพ้น^{๕๔}

(๑) สุขุณุตสมาธิ สมาธิอันพิจารณาเห็นความว่าง ได้แก่ วิปัสสนาให้ถึงความหลุดพ้น ด้วยกำหนด อนัตตลักษณะ

^{๕๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๕/๗๔.

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๒/๔๑.

^{๕๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๓๔๒.

^{๕๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๙๒/๗๐.

(๒) อนิมิตตสมาธิ สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต ได้แก่ วิปัสสนาให้ถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนดอนิจจลักษณะ

(๓) อัปณิหิตสมาธิ สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา ได้แก่ วิปัสสนาให้ถึงความหลุดพ้นด้วยการกำหนดทุกขลักษณะ

อีกนัยหนึ่ง สมาธิ ๓^{๕๕} (ความตั้งมั่นแห่งจิต หมายถึง สภาวะที่จิตสงบนิ่งอยู่ในอารมณ์เดียว) ได้แก่

(๑) ขณิกสมาธิสมาธิชั่วขณะ เป็นสมาธิขั้นต้น ใช้เป็นจุดตั้งต้นแห่งการเจริญวิปัสสนา

(๒) อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียด ๆ หรือสมาธิจวน ๆ จะแน่นอน เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์ได้ ก่อนที่จะเข้าสู่สภาวะแห่งฌาน หรือสมาธิในบุพภาคแห่งอัปนาสมาธิ

(๓) อัปนาสมาธิ สมาธิแน่นอนหรือสมาธิที่แนบสนิท เป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการเจริญสมาธิ

อุปจารสมาธิและอัปนาสมาธิ มีการกล่าวถึงบ่อย ๆ ในการเจริญพระกรรมฐาน และมีการกำหนดค่อนข้างชัดเจนแน่นอน คือ อุปจารสมาธิ เป็นสมาธิเมื่อจิตตั้งมั่นได้โดยละนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้ ถ้ามองในแง่ของการกำหนดอารมณ์กรรมฐานก็เป็นช่วงที่เกิดปฏิกายนิมิต (ภาพที่มองเห็นในใจของสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน ซึ่งละเอียดปราณีตลึกซึ้งเลยจากขั้นที่เป็นภาพติดตาไปอีกขั้นหนึ่ง) เป็นสมาธิจวนเจียนแน่นอนจะสมบูรณ์ ใกล้จะถึงฌาน เมื่อมีความชำนาญคุ้นเคยจนแน่นอนดีแล้วกลายเป็นอัปนาสมาธิ เป็นองค์แห่งฌานต่อไป

๓) สมาธิ ๔

ในสมาธิ ๔ อย่าง จำแนกเป็นทุกขาปฏิบัติ ทันธาภิญญาสมาธิ เป็นต้น^{๕๖} กล่าวคือ

- (๑) ทุกขาปฏิบัติ ทันธาภิญญาสมาธิ สมาธิที่ปฏิบัติลำบาก บรรลุช้า
- (๒) ทุกขาปฏิบัติ ขิปปาภิญญาสมาธิ สมาธิที่ปฏิบัติลำบาก บรรลุเร็ว
- (๓) สุขขาปฏิบัติ ทันธาภิญญาสมาธิ สมาธิที่ปฏิบัติสะดวก บรรลุช้า
- (๔) สุขขาปฏิบัติ ขิปปาภิญญาสมาธิ สมาธิที่ปฏิบัติสะดวก บรรลุเร็ว

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๓.

^{๕๖} วิสุทธิตี. (ไทย) ๑/๓๔๔.

ในเรื่องนี้ ปฏิปทา คือ การอบรมสมาธิที่ดำเนินไปตั้งแต่การใส่ใจการปฏิบัติครั้งแรก จนถึงอุچارสมาธิของฌานนั้น ๆ เกิดขึ้น

อภิญา (การบรรลุ) คือ ปัญญาที่ดำเนินไปตั้งแต่อุچارสมาธิจนถึงอัปนาสมาธิ

๒.๓.๓ อาสวะ

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอาสวะไว้หลายประเภท เช่น ในพระวินัยปิฎก ทรงแสดงว่า อาสวะมี ๒ ประเภท ในพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทรงแสดงว่า อาสวะมี ๓ ประเภทบ้าง ๔ ประเภท ซึ่งในแต่ละประเภทนั้นมีอธิบายดังต่อไปนี้

๑) อาสวะ ๒ ประเภท

ในพระวินัยปิฎกพระพุทธองค์ทรงแสดงว่า อาสวะมี ๒ อย่าง ดังปรากฏในพระดำรัสว่า “ (เราตถาคตจะแสดงธรรม) เพื่อป้องกันอาสวะอันเป็นไปในทิฏฐุธรรม เพื่อบำบัดอาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพ” ดังนั้นจากพระดำรัสนี้ อาสวะในพระวินัยปิฎกจึงมี ๒ ประเภท คือ

- (๑) อาสวะอันเป็นไปในทิฏฐุธรรม คืออันเป็นไปในปัจจุบัน
- (๒) อาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพ คืออันเป็นไปในอนาคต

๒) อาสวะ ๓ ประเภท

ในพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า อาสวะมี ๓ ประเภท คือ กามาสวะ ภาวาสวะ และอวิชชาสวะ^{๕๗} แต่ละข้อนี้มีอธิบายดังนี้

(๑) กามาสวะ หมายถึง ความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพลิดเพลินในกาม ตัณหาคือความอยากในกาม สิ้นหาคือความเยื่อใยในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม ความลุ่มหลงหรือความสยบในกาม ความหมกมุ่นในกาม

(๒) ภาวาสวะ หมายถึง ความพอใจในภพ ความกำหนัดในภพ ความเพลิดเพลินในภพ ตัณหาหรือความอยากในภพ สิ้นหาหรือความเยื่อใยในภพ ความเร่าร้อนเพราะภพ ความลุ่มหลงหรือความสยบในภพ ความหมกมุ่นในภพ

(๓) อวิชชาสวะ หมายถึง ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจจสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัยธรรมนี้จึง

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒-๑๔๔/๘๙.

มี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทราหมปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงใหลคืออวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ลิมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโอมะ มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่าอวิชชาสวะ

๓) อาสวะ ๔ ประเภท

ในพระสูตรตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก นอกจากอาสวะ ๓ ประเภทข้างต้นแล้ว รวมทิฐฐาสวะเข้าด้วยก็เป็น ๔ ประเภท คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ และทิฐฐาสวะ เนื่องจากอาสวะ ๓ ข้างต้น ได้อธิบายไว้แล้วในอาสวะ ๓ ประเภท ฉะนั้น ในที่นี้จะอธิบายเฉพาะ ทิฐฐาสวะเท่านั้น ดังนี้^{๕๘}

ทิฐฐาสวะ หมายถึง ความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด ชีวะ กับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ ดังนี้ ทิฐฐิ ความเห็นผิด ปาชัญญคือทิฐฐิ กันดารคือทิฐฐิ ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิฐฐิ ความผันแปรแห่งทิฐฐิ สังโยชน์คือทิฐฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่าทิฐฐาสวะ มิจฉาทิฐฐิแม้ทั้งหมดก็ชื่อว่า ทิฐฐาสวะ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า อาสวะว่าโดยความเป็นไปในภพมี ๒ ประเภท คือ อาสวะอันเป็นไปในทิฐฐุธรรม และอาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพ ว่าโดยชนิดหรือประเภทมี ๔ ประเภทใหญ่ ๆ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฐฐาสวะ และอวิชชาสวะ

อาสวะจัดเป็นกิเลสอย่างละเอียด มีเรียกชื่ออีกคำหนึ่งว่า อนุสัย คือกิเลสที่นอนจมติดตามไปอยู่เสมอ อนุสัยนี้ก็แจกเป็น ๓ อีกเหมือนกัน คือ รากานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัย คำว่า อาสวะกับอนุสัยนี้ แม้ว่าจะมีชื่อเพี้ยนกันอยู่ก็มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน

๒.๓.๔ สังโยชน์

สังโยชน์ คือ กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ เป็นกิเลสอย่างละเอียด หรือเรียกชื่ออีกอย่างว่า อนุสัย ๗ อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้น สังโยชน์ มี ๑๐ อย่าง คือ (๑) สักกายทิฐฐิ

^{๕๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๐๒/๒๘๑.

(๒) วิจิตรจินดา (๓) สีสัพทปดปรามาส (๔) กามราคะ (๕) ปฏิมะ (๖) รูปราคะ (๗) อรูปราคะ (๘) มานะ (๙) อุทัจจะ (๑๐) อวิชา^{๕๙}

๑. โอรัมภาคัยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕^{๖๐} คือกิเลสผูกใจสัตว์อย่างหยาบ อันมี ๕ ซึ่งเมื่อระงับหรือละได้ ย่อมเกิดโลกุตตรสุข จางคลายจากทุกข์ได้ตามฐานะแห่งตน ได้แก่

๑) สักกายทิฏฐิ

สักกาย มีความหมายว่า กายแห่งตน, เรื่องของกายตน, ส่วนทิฏฐิ มีความหมายว่า ความคิด, ความเห็น, ความเชื่อ ในที่นี้มีความหมายว่าความเห็นผิดเชื่อผิด อันเป็นปกติของปุถุชน ด้วยอวิชาอันย่อมมีมาแต่การถือกำเนิดเป็นธรรมดา กล่าวคือ จึงย่อมมี สักกายทิฏฐิ ซึ่งมีความหมายว่า ความคิดหรือความเห็นความเข้าใจหรือความเชื่อในเรื่องกายว่าเป็นตัวตน หรือเป็นของตัวของตน^{๖๑} อย่างแท้จริง (สักกายสมุทัย) โดยไม่รู้ตัวเป็นไปซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปโดยธรรมหรือธรรมชาติ, ความคิดความเห็นว่าเป็นตัวของตน จึงเป็นเหตุให้ถือตัวตน เช่น เห็นรูปว่าเป็นตน เห็นเวทนาว่าเป็นของตน ฯ กล่าวคือ เพราะย่อมยังไม่มีความเข้าใจอย่างมีสติสัมปชัญญะในความเป็นเหตุเป็นปัจจัยจึงเกิดขึ้นได้เท่านั้นของสังขาร จึงไม่เคยรู้ ไม่เคยระลึก ไม่เคยพิจารณา จึงย่อมไม่มีเครื่องรู้เครื่องระลึกเครื่องเตือนสติ จึงไม่เกิดสัมมาปัญญาหรือญาณอย่างน้อยยอมรับว่า ตัวตนหรือรูปกายของตนนั้นไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนอย่างแท้จริง สักแต่ว่าเกิดมาแต่การประชุมปรุงแต่งกันขึ้นของเหตุปัจจัยของธาตุ ๔ หรือชีวิต (ชีวิตินทรีย์) ที่มีร่างกายตัวตนก็สักแต่ว่าเกิดแต่เหตุปัจจัยของขันธทั้ง ๕ หรือเบญจขันธ หรือสังขารร่างกายล้วนเป็นไปตามพระไตรลักษณ์ เหมือนดังสังขารทั้งปวงที่ต่างล้วนต้องเกิดมาแต่การที่มีเหตุต่าง ๆ มาเป็นปัจจัยกัน หรือประชุมปรุงแต่งกันขึ้นมาเพียงชั่วสักระยะหนึ่ง จึงล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่อย่างแปรปรวน แล้วดับไปเป็นธรรมดา ไม่เป็นอื่นไปได้ จึงล้วนเป็นอนัตตา คือไม่มีตัวมีตนอย่างเป็นแก่นแท้จริง เมื่อไม่มีตัวตนจึงย่อมไม่ใช่ของตัวของตน หรือของใคร ๆ ได้อย่างแท้จริง แต่ด้วยอวิชาดังนั้นก็มีความคิดความเห็นอย่างยึดมั่นยึดถือโดยไม่รู้ตัวอยู่ภายในอยู่ตลอดเวลาใน รูปขันธ (กายตน) ตลอดจนในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ว่าเป็นตัวตนของตนหรือเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของตนอย่างเชื่อมั่นหรือรุนแรงตามที่ได้สั่งสมอบรมมาแต่ทารก โดยสัญชาตญาณ (ความรู้ที่มาแต่การเกิดเป็นธรรมดา) โดยไม่รู้ตัวหรืออวิชา, เพราะความไม่รู้และไม่รู้เท่าทันว่าตัวตนหรือกาย (รูปขันธ) ก็สักแต่ว่าประกอบด้วยเหตุปัจจัยของธาตุทั้ง ๔ หรือชีวิตก็

^{๕๙} พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๔.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๕ / ๓๐๒.

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๕ / ๓๐๒.

เป็นเพียงเหตุปัจจัยของขันธทั้ง ๕ จึงเป็นสังขาร จึงย่อมมีความไม่เที่ยง (อนิจจัง) และคงทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขัง) เป็นอนัตตาที่ไม่ใช่ตัวตัวตนของเราอย่างแท้จริง เป็นเพียงมวลหรือก้อนของเหตุปัจจัย คือ ธาตุ ๔ ที่ประชุมปรุงแต่งเป็นปัจจัยกันขึ้น จึงขึ้นอยู่กับธาตุ ๔ ไม่ขึ้นอยู่กับตัวตนที่หมายถึงเราหรือของเราแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นมายาจิตหลอกล่อให้เห็นว่าเป็นเราหรือเป็นของเรา ทั้ง ๆ ที่เป็นหรือเกิดแต่เหตุปัจจัย จึงขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยทั้งสิ้น, และไม่รู้และไม่รู้เท่าทันอีกว่า เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ หรือขันธที่เหลือทั้ง ๔ ก็เช่นเดียวกัน ต่างก็ล้วนเป็นเพียงสังขารเช่นกันทั้งสิ้น จึงเกิดแต่เหตุปัจจัยมาประชุมกัน จึงเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไปเช่นกัน ล้วนแล้วแต่ไม่ใช่เป็นตัวตนของตน หรือเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของตนอย่างแท้จริง ดังนี้เป็นต้น จึงไม่มีเครื่องรู้ เครื่องระลึก เครื่องเตือนสติ ให้เกิดนิพพิทา ให้คลายความยึด, ความอยาก, ความกังวลหรือความหลงใหลในกายสังขารตน หรือขันธ ๕ อันเป็นที่หวงแหนยิ่งเหนือสิ่งใดโดยไม่รู้ตัว อันเป็นบ่อเกิดของอุปาทาน ความยึดมั่น พึงพอใจในตัวตนหรือของตนด้วยกิเลสในขั้นต้นของปุถุชนทั้งปวงโดยทั่วไป

การเจริญวิปัสสนาเพื่อถอดถอนสักกายทิฏฐีย่อมต้องอาศัยพื้นฐานจากการพิจารณาหรือโยนิโสมนสิการในความเป็นเหตุปัจจัยให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง ดังจากอิทัปปัจจยตา, ปฏิจจสมุปบันธธรรม (อันพึงเกิดขึ้นจากการพิจารณาปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง), ขันธ ๕ (การเห็นการเป็นเหตุปัจจัยของขันธทั้ง ๕ หรือกระบวนการของขันธ ๕), พระไตรลักษณ์ ฯลฯ อันพึงเจริญตามจริต สติ ปัญญา ฯ เพียงแต่จะต้องเป็นไปในลักษณะของการเจริญวิปัสสนาด้วยปัญญาอย่างจริงจัง ให้เห็นเข้าใจในความเป็นเหตุเป็นผล จนเห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัยในที่สุดนั่นเอง

๒) วิจิกิจฉา

ความลึกลับสงสัย^{๖๒} ไม่แนใจในพระรัตนตรัย โดยเฉพาะในพระธรรม อันคือ ธรรมคำสอนโดยพระพุทธองค์ ที่มีพุทธประสงค์สูงสุดล้วนเป็นเรื่องของสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) ที่เกี่ยวกับความทุกข์ ดังเช่น การเกิดขึ้นของทุกข์ ไม่ใช่เพื่อให้เป็นทุกข์ แต่เพื่อให้รู้เหตุ ก็เพื่อนำไปใช้ในการดับไปแห่งทุกข์ต่าง ๆ นั่นเอง จึงยังให้เกิดความสุขจากการหลุดพ้น อันสุขยิ่งกว่าสุขทางโลกนั่นเอง, อันวิจิกิจฉาหรือความลึกลับสงสัยนี้ ย่อมต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดาเนื่องจากความไม่เข้าใจในธรรมของพระองค์ท่านอย่างถ่องแท้ในเบื้องต้นเนื่องด้วยอวิชชา ดังนั้นเมื่อปฏิบัติไปย่อมต้องเกิดการติดขัดเป็นธรรมดา ก็เกิดความสงสัย ลังเล ไม่เชื่อถือ, ค้นหาการปฏิบัติใหม่, ลัทธิใหม่, วิธีใหม่, อาจารย์ใหม่, ที่ยึดถือใหม่ ฯลฯ จึงเป็นการค้นหา, วิ่งเข้าหาสิ่งผิด ๆ ด้วยอวิชชาเสียก็มี หรือเป็นการเริ่มต้นกันใหม่อยู่เสมอ ๆ จึงไม่สามารถบังเกิดความรู้ความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งแท้จริง, ถ้าไม่มี

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

วิจิตรจินตนาการความลึกลับอันบังเกิดขึ้นจากความเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมพื้นฐานอย่างถูกต้อง เมื่อเกิดอุปสรรคในการปฏิบัติ จิตจะไม่เกิดความลึกลับ แต่จิตจะพลิกไปพิจารณา, ครุ่นคิด, คิดค้นคว้า แก้ไขให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่กระจ่างสว่างขึ้นไปเป็นลำดับ กล่าวคือเจริญวิปัสณาจนเกิดความรู้ความเข้าใจให้หลุดพ้นขึ้นนั่นเอง, วิจิตรจินตนาการจึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่บั่นทอนสัมมาปัญญาหรือญาณไม่ให้เกิด จึงทำให้ร่อยรัตสรรพสัตว์ไว้กับทุกข์, แต่การไม่ลึกลับก็ไม่ต้องไม่เป็นไปในลักษณะของความมัวเมาด้วยอหิมกซ์ จึงต้องประกอบด้วยปัญญาหรือการเจริญวิปัสณา

๓) สลัปปตปรามาส ความถึม่นในศีลพรต

ความถึม่นถึม่นในศีล (ข้อบ่งคับ) และวัตร (ข้อปฏิบัติ) แบบผิด ๆ ความถึม่นในข้อบ่งคับและข้อปฏิบัติ^{๖๓} โดยสักแต่ว่าทำตาม ๆ กันมาอย่างงมงาย อันเกิดจากการไม่เข้าใจในธรรม (สภาวะธรรม) ตามความเป็นจริง แต่ปฏิบัติเป็นไปตามความเชื่อ ความถึม่น หรือตามประเพณีที่สืบทอดกันต่อ ๆ มา โดยขาดปัญญาพิจารณาเนืองด้วยอหิมกซ์ เช่น เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตรข้อปฏิบัติแต่ฝ่ายเดียวก็พอเพียงแล้วในการปฏิบัติธรรม, การทำบุญเพื่อหวังผลหรือเพื่อไปสวรรค์ นิพพาน แต่อย่างเดียวก้พอเพียงแล้ว, การถึม่นอย่างเคร่งครัดแต่ฝ่ายเดียวแล้วจะบรรลุมรรคผล, คล้องพระเพื่อให้เกิดโชคลาภ คงกระพันชาตรี, การปฏิบัติแต่สมถสมาธิอย่างเดียว แล้วจะเกิดปัญญาเข้าใจธรรมหรือได้มรรคผลขึ้นมาได้เอง, การทรมานตนในการปฏิบัติ, การอ้อนวอนบูชา, การบนบาน, การบูชาอัญญ, การถึม่นใน อัตตา เจตภูต หรือแม้แต่ปฏิสนธิวิญญาณ ฯลฯ

สลัปปตปรามาส จึงรวมถึง ความถึม่นถึม่นว่า บุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร คือถึม่นว่าเพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาก็ตาม ถึม่นศีลและวัตรที่งมงายหรืออย่างงมงายก็ตาม

ความถึม่นศีลพรต โดยสักว่า ทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย หรือโดยนิยมว่าหลังว่า ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง ความเชื่อถึม่นศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ อันล่งธรรมดาวิสัย (หรือธรรมชาติ)

แม้แต่พระพุทธเจ้า (หมายถึงไปยึดพระองค์เป็นดังพระเจ้าเพื่อสวดอ้อนวอนขอสิ่งต่าง ๆ, แท้ที่จริงควรเคารพนับถึม่นพระองค์ท่านในฐานะเป็นองค์พระบรมศาสดา เคารพบูชาพระองค์ท่านโดยการปฏิบัติตามคำสอนหรือพระธรรมของพระองค์เป็นแก่น อันพระองค์ท่านทรงสรรเสริญว่า

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

เป็นการปฏิบัติบูชา อันมีอานิสงส์ยิ่งกว่าอามิสบูชา), จริง ๆ แล้วล้วนเป็นการอุปโลกของจิต และเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของการวิวัฒนาการของความเจริญ ก็เพื่อยึดถือเป็นขวัญ เป็นกำลังใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตในบางสิ่งบางอย่างที่ตนเองไม่เข้าใจและไม่สามารถควบคุมบังคับหรือกำจัดได้ด้วยตนเอง จึงมีความกลัว หรือด้วยจุดประสงค์ในอันที่จะสนองความต้องการของตนให้สัมฤทธิ์ผล จึงเกิดการคิดนึกปรุงแต่งต่าง ๆ นา ๆ ว่าคงมีอำนาจหรือพลังบางอย่างในสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ตามที่ได้ยิน ได้ฟัง ได้ปรุงแต่งขึ้นมา ตามคำเล่าลือ, ตามที่ตนเองยึดถือ หรืออุปโลกปรุงแต่ง หรือสืบทอดกันมาโดยไม่รู้ตัวเหล่านั้น ด้วยความยึดความเข้าใจด้วยอวิชชาว่า ยิ่งใหญ่เหนือตน คงจะช่วยเหลือเกื้อหนุนได้ ก็ล้วนเพื่อหวังผลให้ช่วยเหลือต่าง ๆ นา ๆ เพื่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผล สมปรารถนาในบางสิ่ง หรือกำจัดปัดเป่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกินอำนาจของตนที่จะกำจัดได้ด้วยตนเอง, อันก็มีคุณประโยชน์ในแง่สังคมวิทยาเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน คือ ก่อให้เกิดความมั่นใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวให้คลายทุกข์ได้ในระดับหนึ่ง และเกิดความเชื่อ, การยึดถือ, การนับถือในสิ่ง ๆ เดียวกัน จึงเป็นจุดศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวของสังคมนั้น ๆ อันยังผลให้เกิดความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ในพวกพ้องความเชื่อเดียวกัน ในระดับหนึ่ง แล้วยึดถือและปลุกฝังกันสืบต่อ ๆ มา ฯลฯ, แต่ถ้าพูดกันอย่างตามความเป็นจริงขั้นสูงสุด (ปรมาตม) ในทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต่องั้น จัดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นไปอย่างอวิชชา เพราะความไม่เข้าใจในธรรมหรือสภาวะธรรม ดังเช่น ความเป็นเหตุปัจจัย ฯ. อันทำให้ไม่สามารถที่จะทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์หรือจางคลายจากทุกข์ได้ตามควรฐานะแห่งตนได้อย่างแท้จริง คือไม่เป็นไปในแนวทางเพื่อการดับภพ ดับชาติ อันเป็นบรมสุข กลับเป็นการสร้างภพ สร้างชาติ เพื่อการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอยู่ตลอดเวลาโดยไม่รู้ตัว

พระพุทธพจน์ที่ตรัสแสดง สิลัพพตปรามาส

ผู้ใดไม่ถือมงคลตีนขาว ไม่ถืออุกกาบาต ไม่ถือความฝัน ไม่ถือลักษณะดีหรือชั่ว ผู้นั้นชื่อว่าล่วงพ้นโทษแห่งการถือมงคลตีนขาว ครอบงำกิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในภพ อันประดุจคุกกันเสียได้ ย่อมไม่กลับมาเกิดอีก

ถ้าแม้้นบุคคลจะพ้นจากบาปกรรมได้ เพราะการอาบน้ำ (ชำระบาป) กบ เต่า นาค จรเข้ และสัตว์เหล่าอื่นที่เที่ยวไปในแม่น้ำ ก็จะไปสู่สวรรค์แน่นอน (กล่าวต่อในอีกมุมมองหนึ่งอันน่าพิการณายิ่งว่า) ถ้าแม่น้ำเหล่านี้พื้งนำบาปที่ท่านทำไว้แล้วในกาลก่อนไปได้ไซ้ (ดังนั้น) แม่น้ำเหล่านี้ก็พื้งนำบุญของท่านไปได้ด้วย (เช่นกัน)^{๖๔}

^{๖๔} พุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๖๖/๔๗๓.

บุคคลประพาศิชอบเวลาใด เวลานั้นได้ชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี เป็นมงคลดี เป็นชาติ อรุณดี เป็นขณะดี ยามดี และ (นับได้ว่า) เป็นอันดีทำบูชาดีแล้วในท่านผู้ประพาศิพรหมจรรย์ทั้งหลาย แม้กายกรรมของเขา (นั่น) ก็เป็นสิทธิโชค วาจกรรมก็เป็นสิทธิโชค มโนกรรมก็เป็นสิทธิโชค ประณิธานของเขาก็ (ย่อมต้อง) เป็นสิทธิโชค ครั้นกระทำการ (การกระทำใด ๆ) ทั้งหลายที่เป็น สิทธิโชคแล้ว เขาย่อมได้ประสบแต่ผลที่มุ่งหมายอันเป็นสิทธิโชค ^{๖๕}

ประโยชน์ได้ล่วงเลยคนเขลา ผู้คอยนับฤกษ์อยู่ ประโยชน์เป็นตัวฤกษ์ ของประโยชน์เอง ดวงดาวจักทำอะไรได้ (หรือโดยพิจารณาว่า ไปเปลี่ยนแปลงดวงดาวได้หรือ แต่เปลี่ยนแปลง โดยการทำเหตุให้ดีหรือถูกต้อง จึงเป็นปัจจัยในสิ่งที่ดีหรือเป็นไปได้)

๔) กามราคะ ความติดใจในกาม

ความกำหนดด้วยอำนาจกามคุณ ๕ กล่าวคือ ความใคร่ ความปรารถนา ฯ ใน รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ อันล้วนเป็นกามราคะ ชนิดวัตถุกาม อันคือ วัตถุอันน่าใคร่ หรือวัตถุอันเป็นเหตุให้เกิดความใคร่เป็นเหตุปัจจัยสำคัญ หมายถึง เกิดความใคร่ ความปรารถนา ความอยาก ความไม่ยอมยกเกิดขึ้นแก้ไข แต่มีเหตุปัจจัยโดยตรงเนื่องจากวัตถุกาม

สำหรับฆราวาสนั้น การมีเพศสัมพันธ์กับคู่ของตนเองหรือโผฏฐัพพะ ก็นับว่าเป็นพรหมจรรย์ตามฐานะแห่งตน แต่ย่อมยังไม่ถึงที่สุดแห่งการดับทุกข์เท่านั้น อันเนื่องจากยังบริโศก กามอยู่ กล่าวคือยังเนื่องอยู่หรือมีหน้าที่ต่าง ๆ ที่ผูกพันพึงกระทำอยู่เป็นเครื่องผูก กล่าวคือเป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตานั้นเอง นั่นคือยังทำเหตุอยู่ ก็ย่อมเกิดผลขึ้นเป็นธรรมดาอันเอง แต่ถึงกระนั้นก็ดี ก็สามารถจางคลายจากทุกข์ได้เป็นลำดับขั้นของโลกุตระธรรม (ธรรมหรือสิ่งที่อยู่เหนือสภาวะทางโลก ๆ, สภาวะเหนือโลก) จึงย่อมสามารถอยู่ในโลกได้อย่างสุขสงบสบาย จึงระงับอุปาทานทุกข์ลงได้ตามควรเป็นลำดับตามโลกุตระภูมินั้น ๆ และตั้งแต่พระโสดาบันเป็นลำดับไป ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามที่ เขาย่อมเป็นผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพานในที่สุด อันพึงแต่เพียงรอเวลาหรือกาลวาระเท่านั้น ไม่อาจสามารถผันแปรไปเป็นอื่นได้อีกต่อไป อันท่านจัดว่า เป็นผู้มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า ย่อมถึงที่สุดแห่งทุกข์ในเวลาต่อไปอย่างแน่นอน ดังหลักฐานที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ณ กรุงสาวัตถี ข้อความพุทธดำรัส ตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ อุปาทานชั้น ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ (๑) รูปอุปาทานชั้น ๗ (๕) วิญญาณอุปาทานชั้น ๖ ภิกษุทั้งหลายเมื่อใดอริยสาวกรู้ชัดความเกิด ความ

^{๖๕} อ.เจก. (ไทย) ๒๐/๑๕๖/๓๙๙.

ดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น อริยสาวกนี้เราเรียกว่า เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ ในวันข้างหน้า”^{๖๖}

๕) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ

ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิด ขัดเคือง ความขุ่นมัว ขุ่นข้องใจ อันเกิดแต่ความคับแค้น, ความไม่ได้ตามใจปรารถนา ฯ อันถึงขั้นการเกิดปฏิฆะในขั้นก่อนเป็นอนุสัย หรืออาสวะกิเลส, เมื่อละได้ก็ไม่ก่อให้เกิดปฏิฆานุสัยหรืออาสวะกิเลส (แต่ยังคงมีในระดับชั้น ๕ อันเป็นเรื่องปกติธรรมดา อันเป็นดังที่หลวงปู่ดูลย์ อตุโลได้กล่าวไว้เรื่องความโกรธ "มี แต่ไม่เอา แล้วมันก็ดับไปเอง" อันหมายถึงการเกิดขึ้นแต่ในระดับกระบวนการดำเนินชีวิตของชั้น ๕ ธรรมดา ๆ แล้วเมื่อไม่คิดปรุง มันก็ดับไปเอง แม้เป็นทุกขเวทนาอย่างหนึ่ง จึงเป็นทุกข์แต่เป็นทุกข์ธรรมดา ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน จึงไม่ถึงขนาดเร่าร้อน เผาผลน กระวนกระวายตั้งไฟนรก จนตกตะกอนนอนเนื่องเป็นปฏิฆานุสัย หรืออาสวะกิเลส)

๒. อุทัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง ๕ คือสังโยชน์เบื้องสูง อันละเอียดที่มีดสัตว์ไว้กับกองทุกข์ อันละได้ในพระอรหันต์เจ้าเท่านั้น อันมี ๕ เป็นการละโดยสัมมาญาณเป็นสำคัญ ได้แก่

๑) รูปราคะ หรือรูปฌาน

รูปราคะ หมายถึง ความติดใจ ติดเพลิน ความติดใจอยาก หรือค้นหาในรูปธรรมอันประณีต คือ รูปฌาน หรือรูปอันวิจิตรมีอำนาจต่อจิตเป็นสำคัญ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันวิจิตร ถูกจิตถูกใจกว่ารูปในกามราคะปกติธรรมดา กล่าวคือ ละเอียดอ่อนนอนเนื่องกว่ากามราคะอันเป็นของหยาบกว่าอยู่มาก ดังเช่น รูปในสิ่งต่าง ๆ อันสวยงามถูกจิตถูกใจถูกใจเป็นพิเศษกว่ากามราคะธรรมดา ที่สัมผัสหรือผัสสะได้ด้วยตาต่อสิ่งอันวิจิตรนั้น, รสในสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยลิ้น เช่น รสชาติอันแสนเอร็ดอร่อยถูกปากถูกจิต กว่าปกติธรรมดา, กลิ่นในสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยจมูก เช่นกลิ่นอันหอมหวานถูกจิตถูกใจ, เสียง ในสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยหู เช่น เสียงสรรเสริญอันแสนถูกใจ, โผฏฐัพพะ, สัมผัส ในสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย เช่น สัมผัสอันละมุนละไมต่าง ๆ เช่น จากรูปฌาน สัมผัสอันถูกจิตถูกใจอันพึงได้จากเพศตรงข้ามเฉพาะบุคคล ฯลฯ. อันล้วนเป็นราคะความพึงพอใจในชั้นละเอียดในสิ่งอันประณีตงามวิจิตร ถูกจิตถูกใจกว่ากามราคะข้างต้นในข้อ ๔ ในสิ่งที่สัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย

^{๖๖} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๐๘/๒๐๔.

สมถสมาธิหรือฌาน หมายถึงรูปฌาน อันยังให้เกิดความสงบ ความสบาย หรือปิติ สุข อุเบกขา เอกัคคตา อันประณีตวิจิตร อันเกิดแก่ทั้งกายและใจ (อันไปยึดมั่นถือมั่นหรือติดเพลินโดยไม่รู้ตัว มิได้หมายถึงการทิ้งหรือไม่มี ยังคงมีอยู่แต่ไม่ติดเพลิน มีแค่เป็นเครื่องอยู่, หรือมีอยู่ในระดับขั้น ๕)

รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน^{๖๗} อาจทำความเข้าใจได้ยาก เป็นราคะที่เกิดขึ้นกับใจเป็นสำคัญหรือเป็นกิเลสกาณ แต่ก็นื่องสัมพันธ์มาจากรูป (ที่หมายถึง สิ่งสัมผัสได้ด้วยอายตนะใด ๆ ก็ตาม) เป็นสำคัญ ไม่ใช่ตัว "รูป" เองแต่อย่างเดียวโดยตรง เช่น ดังที่กล่าวว่า รูปอันวิจิตรถูกจรตฤกใจ ซึ่งมีความละเอียดอ่อนนอนเนื่องยิ่งกว่า ราคะที่เกิดขึ้นจากรูป (หมายถึง สิ่งที่ได้รับรู้ได้ด้วยตา) ในกามราคะหรือวัตถุกามมากมายนัก ดังเช่น รูปราคะในลูก ก็คือ ความรักความปรารถนาห่วงอาทรในลูก กล่าวคือ ลูก (อันคือรูป) นั้น จะสวยงามหรือไม่สวยงามก็ตามที แต่ความเป็นลูกหรือรูปนั้นแฝงเนื่องสัมพันธ์หรือแสนวิจิตรถูกจรตฤกใจหรือความพึงพอใจของตนมากกว่า "รูปหรือรูปลักษณ์ของลูก" เองว่าสวย หรือไม่สวย, ดีหรือชั่วก็ตามที จึงจัดเป็นกิเลสกาณอันวิจิตรเกิดขึ้นแก่ใจตน จึงจัดเป็น "รูปราคะ", รูปราคะในบิดามารดา ในรสอาหารบางอย่างบางชนิดที่ติดตรึงประณีตเป็นพิเศษกว่าธรรมดา เช่นคนนี้, เจ้านี้ปรงอร่อยเป็นพิเศษเหนือธรรมดาอย่างนี้ก็จัดเป็นรูปราคะอันละเอียดอ่อนนอนเนื่องกว่ากามราคะในรส รูปราคะในทรัพย์สินบางชนิด ผู้เป็นพระอริยเจ้าจึงละได้อย่างเด็ดขาดเท่านั้น ดังนั้นรูปทั้งหลายที่หมายถึงสิ่งที่ถูกรู้ได้ด้วยอายตนะ ๕ ทั้งหลายที่เนื่องสำคัญกับใจหรือความพึงพอใจของตนเป็นประณีตหรือเป็นพิเศษนั่นเอง ก็จัดว่าเป็น "รูปราคะ" ส่วนรูปฌานก็เป็นรูปราคะเช่นกัน คือ ราคะที่เกิดแต่จิตหรือใจเป็นสำคัญ โดยการอาศัยรูปหรือสิ่งที่สังขารขึ้น จนสัมผัสได้ด้วยอายตนะใด ๆ อันจัดเป็นรูป เช่น ลมหายใจจากกายสังขาร พุทโธเป็นวจีสังขารอย่างหนึ่ง ฯลฯ. เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติ จนเกิดความสุข ความสบาย ความสงบ จึงไปยึดติดยึดมั่นเป็นราคะทางใจในความสงบสบายที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากสังขารหรือรูปอันละเอียดอ่อนหรือวิจิตรนั้นเป็นอารมณ์ในการปฏิบัติ

๒) อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม

หรืออรูปฌาน การติดใจติดเพลิน ติดใจอยากในรสประณีตอันละเอียดยิ่งขึ้นของสิ่งที่เป็นอรูป อันวิจิตร ซึ่งไม่มีตัวตนรูปร่างอันสัมผัส เป็นการสัมผัสได้ด้วยใจหรือจิตนั่นเอง เช่นใน อรูปฌาน, เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดังเช่น การติดเพลินหรือยึดมั่นในสุขเวทนาอันแสนสบายหรือถูกใจ เช่นเวทนาความรู้สึกในรูปโฉม, สิ่งสวยงามหรือทรัพย์สมบัติ (สุขเวทนา), พึงพอใจระลึกในสัญญาที่เป็นอดีตอันเป็นสุข สำหรับผู้ปฏิบัติที่ผ่านการฝึกฝนอบรมในด้านสมถสมาธิ เหมือนกับ

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

รูปมานย่อมหยาบรวม อรูปมาน ทำให้เกิดความเพลิดเพลนพึงพอใจในรสอันประณีตวิจิตรเหนือ
ธรรมดาของมานอันเกิดแต่ อรูป เป็นอารมณ์

อรูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปมาน^{๖๘} จึงยิ่งละเอียดอ่อนนอนเนื่องยิ่งกว่ารูป
ราคะเสียอีก ดังเช่น อรูปราคะในสุขเวทนาหรือเหล่าความสุข, อรูปราคะในทุกขเวทนาหรือความ
ทุกข์, อรูปราคะในสัญญาความจำได้หมายรู้แต่อดีต, แม้แต่อรูปราคะในพระนิพพาน ที่แม้ใน
ช่วงแรกที่ยังไม่ละในโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ พระองค์ท่านสอนให้น้อมระลึกหรือน้อมนำถึงพระ
นิพพานอันบรมสุขอยู่เนื่อง ๆ จัดเป็นอุปสมานุสติ แต่ก็ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นแม้พระนิพพานนั้น
กล่าวคือ ด้วยเป็นสิ่งที่จะต้องละในที่สุดเช่นกัน ก็เนื่องด้วยความเป็นอรูปราคะอย่างหนึ่งนั่นเอง ที่แม้
มีประโยชน์ยิ่งเพราะเป็นกำลังแก่จิตในการดำเนินการปฏิบัติเพื่อการวิปัสสนาในช่วงการละ
สังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ แต่แล้วในที่สุดต้องใช้สัมมาญาณจากการวิปัสสนาในการละอรูปราคะแม้ใน
พระนิพพานนี้ ที่หมายถึงไม่ยึดมั่นในพระนิพพานอีกครั้งหนึ่ง, ส่วนในความสุขทุกข์นั้นเล่า เกิดแต่
จิตโดยตรงและมีเหตุปัจจัยมาจากสังขารอย่างชนิดที่ไม่มีตัวตนหรืออรูปคือเวทนา เกิดแต่เหตุปัจจัย
ดังเช่นเงา ก็ยังแฝงอยู่ด้วยราคะอันละเอียดนอนเนื่องเป็นอย่างยิ่ง มีความกำหนัด ความปรารถนา
อยู่ในความสุขทั้งหลาย และวิภาตัตถหาในเหล่าทุกข์ทั้งปวง โดยละเอียดโดยไม่รู้ตัวอยู่ตลอดเวลา

๓) มานะ ในสังโยชน์

หมายถึง ความถือตัว^{๖๙} ถือตน ทนตน ความถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ หรือการถือตัวว่า
ดีกว่าเขาเหนือกว่าเขา ต้อยกว่าเขา เสมอเขา จึงยอมก่อให้เกิดการปรุงแต่งกิเลสต่าง ๆ นา ๆ จึง
ไม่ใช่ มานะ ในภาษาไทยที่มีความหมายถึงว่า ความพยายาม ความตั้งใจแต่อย่างใด

ในพระสูตรต้นตปิฎกได้ปรากฏหลักฐาน ข้อความไว้ว่า “มานะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ
๑. มานะ ความถือตัวว่าเสมอเขา ๒. โอมานะ ความถือตัวว่าต้อยกว่าเขา ๓. อติมานะ ความถือตัว
ว่าดีกว่าเขา นี่มานะ ๓ ที่ภิกษุควรละ”^{๗๐}

เพราะความคิดว่า “ดีกว่าเขา” “ต้อยกว่าเขา” “แม้แต่เสมอเขา” ต่างล้วนเป็น
ความคิดปรุงแต่งที่ยังให้เกิดทุกข์รำคาญใจทั้งสิ้น ลองโยนิโสมนสิการโดยแยบคาย จะเข้าใจได้ว่า มี
เหตุจึงเกิดการคิดนึกปรุงแต่งว่า ดีกว่าเขา ต้อยกว่าเขา เสมอเขา ขึ้นมาด้วยเหตุอันหนึ่งอันใดก็ดี

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๖๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๗๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๖/๖๒๗.

จึงเป็นทุกข์ ดังเช่น ดีกว่าเขาก็เกิดอาการกร่าง เสมอเขาก็เกิดอาการเบ่งจนตัวพองเป็นทุกข์ ด้อยกว่าเขาก็เป็นทุกข์หรือพิจารณาจากชั้น ๕ หรือปฏิบัติจนพบปกติได้ ว่าเมื่อมีสังขารปรุงแต่งดังนี้เกิดขึ้น ย่อมยังให้เกิดการผัสสะเกิดทุกขเวทนาอันเป็นทุกข์ขึ้น จนถึงเวทูปาทานชั้นหรือทุกข์อุปาทานเป็นที่สุด

๔) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน

ความปรุงแต่งในเรื่องต่าง ๆ ชนิดละเอียด (อธิบายในรูปแบบปฏิบัติจนพบปกติคือยังคงมี คตินึกปรุงแต่งดังแสดงโดย หมายเลข ๒๒ ในวงจร อยู่บ้าง แต่ไม่ก่อทุกข์ก่อโทษหรือก่อภพก่อชาติอย่างรุนแรงหรือถ้อยเช่นปุณฺณ กถาคือ เกิดอุปาทานทุกข์ในขรา หรือ หมายเลข ๑๔ น้อยลง, ส่วนในปุณฺณนั้นย่อมเกิด ความคตินึกปรุงแต่งฟุ้งซ่าน ๑๔ เป็นส่วนใหญ่อันเป็นทุกข์อุปาทานแล้ว และยังคงเกิด ความคิดปรุงแต่งที่ ๒๒ นี้ด้วย อย่างประจำสม่ำเสมอ โดยไม่รู้ตัวด้วย (อวิชชาอีกด้วย) ดังนั้นจิตจึงยังคงมีการพลัดไม่สงบ เพราะระลอกของความฟุ้งซ่านรำคาญใจบ้าง เป็นธรรมดา^{๗๑}

๕) อวิชา ความไม่รู้แจ้งไม่เข้าใจตามความเป็นจริงของธรรม

ตลอดจนการปฏิบัติให้สติรู้เท่าทัน และรู้ตามความเป็นจริงในสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) ของการเกิดขึ้นของทุกข์และการดับไปของทุกข์ อันคือ ปัญญาญาณ^{๗๒}

(๑) ความไม่รู้ใน “ทุกข์” ที่พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนให้รู้ และให้ดับสนิทหมายถึง อุปาทานทุกข์ หรืออุปาทานชั้น ๕, และมีสติรู้เท่าทันอุปาทานทุกข์ที่เกิดขึ้นเหล่านั้น ที่ล้วนเกิดขึ้นมาจากเหล่าทุกขอริยสัจและทุกขเวทนาที่เป็นสภาวะธรรม (ธรรมชาติ) หนึ่งของชีวิต ที่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว แล้วต้องปฏิบัติอย่างไรจึงไม่เป็นเวทูปาทานชั้น อันเป็นอุปาทานทุกข์ที่แสนเร่าร้อนเผาผลาญ คงเป็นเพียงทุกข์ธรรมดา, และทุกข์นี้ มีกิจจญาณหรือกิจอันควรกระทำที่ประกอบปัญญา ยิ่ง คือ เป็นสิ่งที่ควร “รู้”

(๒) ความไม่รู้ใน “สมุทัย” เหตุให้เกิดทุกข์มาจากตัณหา ๓ (กามตัณหา-อยากในกามหรือในทางโลก ๆ, ภวตัณหา-ความอยาก, วิภวตัณหา-ความไม่อยาก, อยากดับสูญ) อันจักเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอุปาทานชั้น ๕ อันเป็นอุปาทานทุกข์, สมุทัย มีกิจจญาณหรือกิจอันควรกระทำที่ประกอบปัญญา คือ เป็นสิ่งที่ควร “ละ”

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๗๒} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒/๘.

(๓) ความไม่รู้ใน “นิโรธ” เป็นเช่นใด ไม่เคยสัมผัส หรือไม่เข้าใจสภาวะนิโรธอันว่างจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน อันล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กันอันยังให้เกิดอุปาทานทุกข์ ทำให้ไม่ทราบระดับทุกข์ได้แล้ว จักเป็นสุขสงบ หรือดับร้อน เย็นง คุ่มค่าให้ปฏิบัติใหม่ มีจริงหรือเปล่า หรือเข้าใจผิดไปจับสภาวะผลอันสงบเย็นของสมาธิหรือฌานเป็นสภาวะนิโรธ ทำให้จริง ๆ แล้ว ยังคงมีความสงสัยอยู่ลึก ๆ ในจิต (วิจิกิจฉา), นิโรธ มีกิจจญาณหรือกิจอันควรกระทำที่ประกอบปัญญา คือ เป็นสิ่งที่ควร “ทำให้แจ้ง”

(๔) ความไม่รู้ใน “มรรค” การปฏิบัติในการดับทุกข์ ควรปฏิบัติอย่างไร ศึกษาแล้วยังไม่เข้าใจ ปฏิบัติไม่ถูก ไม่รู้จะเริ่มตรงไหน วิธีใด ของใครถูกแน่ มรรค มีกิจจญาณหรือกิจอันควรกระทำที่ประกอบปัญญา คือ เป็นสิ่งที่ควร “ปฏิบัติ”

(๕) ความไม่รู้ใน “ความไม่รู้อดีต” การไม่รู้ระลึกชาติ หรือภพที่เคยเกิดเคยเป็นในภพ

ชาติต่าง ๆ ในปัจจุบันชาติ หมายถึงการ ย้อนระลึกชั้น ๕ หรืออุปาทานชั้น ๕^{๗๓} ที่เคยเกิดเคยเป็น กล่าวคือไม่รู้ไม่เข้าใจชั้น ๕ ที่เคยเกิด ๆ ดับ ๆ อันก่อให้เกิดอุปาทานทุกข์นั้นเกิด แต่เหตุปัจจัย และเหตุปัจจัยอะไร เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติ เครื่องรู้ เครื่องระลึก อันก่อให้เกิดปัญญาญาณ และนิพพิทาญาณ อันยังให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในการดับทุกข์ (โยนิโสมนสิการ ปฏิจจสมุปบาทเรื่องภพ เรื่องชาติ จบแล้ว ลองย้อนมาพิจารณาอีกครั้ง)

(๖) ความไม่รู้ใน “ความไม่รู้อนาคต” การไม่รู้อนาคต คือไม่รู้ไม่เข้าใจในการอุปบัติ (เกิดการจุติ (ดับ) ของชั้นทั้ง ๕ ว่าล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัยจึงเกิดขึ้นและเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น เช่นกรรมคือตามการกระทำที่มีเจตนาทั้งสิ้น และอนาคตนั้นก็จักเป็นไปตามเหตุปัจจัยอันคือกรรมการกระทำนั่นเอง ดังนั้นความทุกข์ในภายหน้าหรือชาติหน้าก็ล้วนเกิดดับอันเกิดแต่กรรมการกระทำ อันจักยังให้เกิดอุปาทานชั้น ๕ เช่นเดิมหรือเกิดความทุกข์ขึ้นเฉกเช่นเดียวกับอดีต ดังนั้นเพราะความไม่รู้ จึงประมาท จึงมิได้แก้ไขอย่างไร เพื่อไม่ให้ทุกข์จะเกิดขึ้นมาได้อีก กล่าวคือการรู้อนาคต เพราะรู้การเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั่นเอง คือเมื่อเหตุเป็นเช่นนี้ ผลเยี่ยงนี้จึงเกิดขึ้นอย่างแน่นอน อันเกิดขึ้นจากความเข้าใจในสภาวะธรรมอย่างถ่องแท้

(๗) ความไม่รู้ในทั้ง “อดีตและอนาคต” จึงไม่เกิดการยอมรับและเข้าใจในเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง จึงไม่มีทั้งเครื่องระลึก เครื่องเตือนสติจากการระลึกอดีต, และเกิดความประมาท ขาดการป้องกันจากการไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต

^{๗๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๑๘.

(๘) ความไม่รู้ใน “ปฏิจสมุปบาท” ไม่ทราบ, ไม่รู้ กระบวนการเกิดขึ้นของทุกข์ และกระบวนการดับไปของทุกข์ จึงไม่รู้จักอัสวะกิเลส ตลอดจนต้นหาและอุปาทานที่แอบซ่อนนอนเนื่องอยู่ในจิตหรือในอวิชชา เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจจึงไม่สามารถดับทุกข์ ที่เหตุปัจจัยได้อย่างเข้าใจและถูกต้องตามจริง อันอุปมาได้ดังช่างยนต์ที่ไม่รู้ไม่ศึกษาเรื่องเครื่องยนต์ แล้วจักซ่อมเครื่องยนต์ให้ดีเยี่ยงใด

๒.๔ อาสวัคชยญาณที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

ในพระสูตรว่าด้วยความสิ้นอัสวะ อาสวัคชยสูตร^{๗๔} ได้กล่าวไว้ว่า แท้จริง พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้ พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวถึงความสิ้นอัสวะทั้งหลายสำหรับภิกษุผู้รู้ ผู้เห็นอยู่ หากกล่าวถึงความสิ้นอัสวะทั้งหลายสำหรับภิกษุผู้ไม่รู้ ผู้ไม่เห็นอยู่ไม่ ภิกษุรู้ อะไร เห็นอะไร จึงชื่อว่ามีความสิ้นอัสวะทั้งหลาย คือ ภิกษุรู้ เห็นอยู่ว่า “นี้ทุกข์” จึงชื่อว่ามีความสิ้นอัสวะทั้งหลาย ภิกษุรู้ เห็นอยู่ว่า “นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)” จึงชื่อว่ามีความสิ้นอัสวะทั้งหลาย ภิกษุรู้ เห็นอยู่ว่า “นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)” จึงชื่อว่ามีความสิ้นอัสวะทั้งหลาย ภิกษุรู้ เห็นอยู่ว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)” จึงชื่อว่ามีความสิ้นอัสวะทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้ อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงชื่อว่ามีความสิ้นอัสวะทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ญาณในความสิ้นกิเลสย่อมเกิดขึ้นแก่พระเสขะผู้กำลังศึกษาและปฏิบัติตามทางสายตรงก่อน ลำดับต่อจากนั้นอัญญิทรีย์จึงเกิดขึ้น ต่อจากอัญญิทรีย์นั้น วิมุตติญาณอันสูงสุดและญาณในความสิ้นกิเลส ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้หลุดพ้นด้วยอรรถเหตุผลว่า “สังโยชนทั้งหลายสิ้นไปแล้ว” คนพาลผู้เกียจคร้าน ไม่รู้แจ้ง ไม่ควรบรรลุนิพพาน เป็นที่ปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงนี้เลย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

^{๗๔} ชุ.ข. (ไทย) ๒๕/๑๐๒/๔๗๙.

สรุปในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงความสิ้นอาสวะรู้แจ้งอริยสัจ ๔ สำหรับผู้ที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนหากผู้ใดเกียจคร้าน ไม่มีโอกาสได้รู้เห็นแจ้งในธรรมนั้น ๆ ความไม่ประมาทย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้รู้แจ้ง รู้ทุกข์ รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้ความทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ย่อมนำพาไปถึงบรรลุมรรคผล

ในพระสูตร อาสวักขยสูตร^{๗๕} ว่าด้วยธรรมที่ทำให้สิ้นอาสวะ

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่
- (๒) กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหาร
- (๓) กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง
- (๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง
- (๕) เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

สรุปในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงธรรม ๕ ประการ คือ พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่ กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหาร กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน เมื่อพิจารณาตามธรรม ๕ ประการนี้แล้วย่อมเข้าถึงความสิ้นอาสวะ

ในพระสูตร อาสวักขยสูตร^{๗๖} ว่าด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อสิ้นอาสวะ

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. สัมมาทิฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ ๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ ๙. สัมมาญาณะ ๑๐. สัมมาวิมุตติ

^{๗๕} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๐/๑๑๘.

^{๗๖} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๒๒/๒๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้แล ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ในพระสูตรนี้ได้กล่าว ธรรม ๑๐ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

๒.๕ สรุปท้ายบท

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วนั้น อาสวกขยญาณ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มี วิชา ๓ อภิญญา ๖ วิชา ๘ ทศพลญาณ ๑๐ อาสวกขยญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ เรียกว่า “ความตรัสรู้” ซึ่งทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยวิสุทธิแห่ง “มัคคามัคคญาณทัสสนะ” (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗) ญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทางด้วย “กลาปิปปัสสนา” จนมองเห็นความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย เรียกว่า “อุทยัพพยานุปัสสนา” เป็นตรุณวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณอ่อน ๆ แล้ว มีวิปัสสนุกิเลสเกิดขึ้น กำหนดได้ว่า อุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั้นแลเป็นทางที่ถูกต้องเตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถีสื่อ “วิปัสสนญาณ” นั้นต่อไป ในขั้นนี้ทำให้เกิด ปฏิทาญาณทัสสนะ (ข้อ ๖ ในวิสุทธิ ๗) คือ ประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายจนถึงสัจจानุโลมิกญาณหรืออนุโลมญาณ อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิดโคตรญาณ คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่งความเป็นปุถุชนกับความเป็นอริยบุคคล โดยสรุปก็คือ วิปัสสนาญาณ ๙ ในอันดับต่อไป เมื่อเกิดความหมัดจดแห่งญาณทัสสนะ (ญาณทัสสนะวิสุทธิข้อ ๗ ในวิสุทธิ ๗) นั่นคือความรู้ใน อริยมรรค ๘ การลดละสังโยชน์ ๑๐ เพื่อกำหนดขั้นของอริยบุคคล ได้แก่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ กล่าวคือ มรรคญาณ อันเกิดถัดจาก โคตรญาณ เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้น ๆ ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้น โดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิหรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา บุคคลเมื่อได้บรรลุอาสวกขยญาณแล้วย่อมเห็นประโยชน์

ในพระไตรปิฎกนี้ ผู้วิจัยได้พบว่าได้กล่าวถึงอาสวกขยสูตรที่เกี่ยวกับความสิ้นอาสวะรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ผู้มีความไม่ประมาทย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้รู้แจ้ง รู้ทุกข์ รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้ความทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ย่อมนำพาไปถึงบรรลุมรรคผล ได้กล่าวถึงธรรม ๕ ประการ คือ พิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่ กำหนดหมายความปฏิกุศลในอาหาร กำหนดความไม่นำเพลิงเพลิงในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ใน

ภายใน เมื่อพิจารณาตามธรรม ๕ ประการนี้แล้วย่อมเข้าถึงความสิ้นอาสวะและธรรม ๑๐ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

(๑) เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา จนได้บรรลุมรรค ผล ตามลำดับแล้ว ย่อมสามารถละอาสวะได้ดังนี้ ในบรรดาอาสวะทั้ง ๔ อย่าง มี กามาสวะ ทิฐฐาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ พึงทราบว่ อาสวะคือทิฐฐิ ละได้ด้วยญาณที่ ๑ คือ โสตาปัตติมรรคญาณ อาสวะคือกาม ละได้ด้วยญาณที่ ๓ คือ อนาคามีมรรคญาณ ส่วนอาสวะสองอย่างที่เหลือ คือ ภวาสวะและอวิชชาสวะ ละได้ด้วยญาณที่ ๔ คือ อรหัตตมรรคญาณ

(๒) การฝึกรวมจิตให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง โดยปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือการมีสติระลึกรู้เท่าทัน ที่เข้าไปตั้งไว้ในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม บุคคลผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนบรรลุวิปัสสนาญาณ ๑๖ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ย่อมสามารถละทิฐฐาสวะได้ ผ่านญาณ ๑๖ รอบที่ ๒ สำเร็จเป็นพระสกทาคามี สามารถทำอาสวะที่เหลือให้เบาบางลง แต่ไม่สามารถปราบได้เด็ดขาด ผ่านญาณ ๑๖ รอบที่ ๓ สำเร็จเป็นพระอนาคามี สามารถละกามาสวะได้ และผ่านญาณ ๑๖ เป็นรอบที่ ๔ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ สามารถละภวาสวะและอวิชชาสวะได้ เป็นผู้หมดกิเลส โดยสิ้นเชิง หลุดพ้นจากกิเลสทุกชนิดได้ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

บทที่ ๓

อาสวักขยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

จากการศึกษาอาสวักขยญาณ ย่อมเป็นปัจจัยส่งผลให้ผู้ปฏิบัติ ไปสู่ภูมิที่พ้นทุกข์ได้ เต็มขนาด เป็นขั้น ๆ ตามลำดับ เข้าถึงความ เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ตผล การเข้าถึงอาสวักขยญาณ จะต้องดำเนินไปตามทางของวิปัสสนาที่ ถูกต้อง ดังนั้น การละอาสวะกิเลสเป็นเป้าหมายที่สูงสุดของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงได้กำหนด ประเด็นในการศึกษา ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ สมานิในอาสวักขยญาณที่เกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๓.๒ อริยสัจ ๔ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาสวักขยญาณ
- ๓.๓ อาสวะ ๓ ที่เกี่ยวข้องการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๓.๔ อาสวักขยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา
- ๓.๕ สรุปท้ายบท

๓.๑ สมานิในอาสวักขยญาณที่เกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

สมานิ คือ ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ซึ่งแปลมาจากภาษาบาลีว่า “จิตตัสเสกัคคตา”^๑ มักเรียกอ้อว “เอกัคคตา” และเมื่ออธิบายขยายความถึงคำว่า “สมานิ” ขึ้น มาอีกระดับหนึ่ง คือ ความตั้งอยู่ ความดำรงอยู่ ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย และความไม่ฟุ้งซ่านของจิต หรือภาวะที่จิต ไม่ซัดส่าย ๑๓ และหากอธิบายให้เห็นถึงลักษณะ หน้าที (รส) อาการที่ปรากฏหรือเครื่องสังเกต ของสมานิ (ปัจจุภูฐาน) และเหตุใกล้ที่สุด (ปทภูฐาน) ของสมานิ จะได้ว่า ความไม่ฟุ้งซ่านคือ ลักษณะของสมานิ การกำจัดความฟุ้งซ่านคือหน้าที่ของสมานิ อาการที่ปรากฏคือความไม่หวั่นไหว และความสุคือเหตุใกล้ที่สุด ของสมานิ

นอกจากนี้ สมานิสามารถใช้ได้ทั้งในด้านที่ติงามและไม่ติงาม เมื่อประกอบกับจิตที่ดี งามเรียกว่า สัมมาสมานิ ๑๕ แต่หากประกอบกับจิตที่ไม่ติงามเรียกว่า มิจฉาสมานิ หากพิจารณา เขาสู่องค์ธรรม เอกัคคตาที่เป็นคำย่อของคำจำกัด ความที่กระชับที่สุดนั้น ยังเป็นองค์ธรรมของ

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๒/๔๑๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓.

สมาธิด้วย โดยที่องค์ธรรมนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น พร้อมกับจิตทุกขณะที่เรียกว่า “สัพพจิตตสาธารณเจตสิก”

สมาธิ คือ ภาวะที่อารมณ์เป็นหนึ่งเดียวของกุศลจิต หมายถึง การดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียว^๒

ในอภิธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของคำว่า สมาธิ ไว้ว่า การตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบสมาธิทริย สมาธิพละ ความตั้งใจชอบ นี้ชื่อว่า สัมมาสมาธิ^๓

สมาธิในการเจริญสมถภาวนา มี ๒ ประเภท ดังนี้

๑) อุปจารสมาธิ ความที่จิตตั้งมั่นในอารมณ์บัญญัติ แต่ไม่ถึงระดับฌานเป็นสมาธิที่อยู่ในขั้นมหากุศล มีอุคคหนิमितเป็นอารมณ์ ทั้งนิวรรณ์ต่าง ๆ สงบเจียบ ดังนั้น ผู้ที่เข้าถึงอุปจารสมาธินี้จึงเรียกว่า ได้อุปจารฌาน

๒) อัปนาสมาธิ ความที่จิตตั้งมั่นแน่วแน่ในอารมณ์บัญญัติถึงระดับฌาน เป็นสมาธิที่อยู่ในขั้นมหัคคตกุศล มีปฏิภาคนิमितเป็นอารมณ์ นิวรรณ์ถูกประธานเป็นวิกขัมภนประธาน^๔ เมื่ออัปนาสมาธิเกิดขึ้น เป็นอัปนาฌาน องค์ฌาน^๕ทั้งหลายจะมีกำลังแล้ว จิตตัดภวังค์วาระเดียวแล้วยอมตั้งอยู่ เป็นไปตามทางแห่งกุศลขณะโดยลำดับตลอดทั้งคืนทั้งวัน

ฌานสมาบัติ เป็นสภาวะธรรมของจิตอันเป็นสมาธิ จนบังเกิดความสงบทางกายและทางใจ (ปัสสัทธิ) จากอกุศลกรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจของสมถะ

สมาบัติ คือ ภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึง^๖

สมาบัติมีหลายอย่าง เช่น ฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ อนุปัพพิหารสมาบัติ เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึง สมาบัติ ๘ ตามลำดับว่าโดย รูปฌาน ๔ ตามจตุกกนัย และอรุรูปฌาน ๔ ดังนี้

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, วิสาขบูชา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐๑.

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

^๔ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๒๘.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๓.

๑) รูปฌาน คือ สภาวะธรรมของจิต อันเป็นสมาธิจนบังเกิดความสงบทางกาย และทางใจจากอกุศลกรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจของสมณะของจิต หรือ อารมณ์เครื่องหน่วงแห่งจิต อันได้แก่ สภาวะธรรมที่เรียกว่า รูป มี ๔ ระดับ ดังนี้

(๑) ปฐมฌาน^๗ คือ สภาวะธรรมของจิตอันตั้งมั่นด้วยสัมมาสมาธิ สัมมาสติ บังเกิดความสงบทางกายและใจ (ปัสสัทธิ) เพราะความสงบจากกามและอกุศลกรรมทั้งปวง อันมีนิเวรณ ๕ เป็นต้น โดยอาศัยองค์ธรรม ๕ ประการนี้เป็นที่ตั้งอาศัย คือ

วิตก คือ สภาวะธรรมในการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์กรรมฐาน

วิจาร์ คือ สภาวะธรรมในการดำรงรักษาความต่อเนื่องของการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ (วิตก) ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่ต่อเนื่องกัน เราจึงมักเรียกต่อเนื่องกันว่า “วิตกวิจาร์”

ปีติ คือ ความอิมเอมใจที่แผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย

สุข คือ ความสำราญใจเพราะจิตเสวยความสงบจากสมาธิในขั้นปฐมฌาน

เอกกัคคตา คือ ความตั้งมั่นแห่งจิตไม่สั่นไหวอยู่ในปฐมฌาน หรือความเป็นธรรมเอกแห่งจิตในปฐมฌาน

(๒) ทุตติยฌาน^๘ คือ สภาวะธรรมของจิตอันตั้งมั่นด้วยสัมมาสมาธิ สัมมาสติ บังเกิดความสงบทางกายและใจ (ปัสสัทธิ) เพราะความสงบจากกามและอกุศลกรรมทั้งปวง อันมีนิเวรณ ๕ เป็นต้น โดยอาศัยองค์ธรรม ๓ ประการนี้เป็นที่ตั้งอาศัย คือ

ปีติ คือ ความอิมเอมใจที่แผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย

สุข คือ ความสำราญใจเพราะจิตเสวยความสงบจากสมาธิในขั้นทุตติยฌาน

เอกกัคคตา คือ ความตั้งมั่นแห่งจิตไม่สั่นไหวอยู่ในทุตติยฌาน หรือความเป็นธรรมเอกแห่งจิตในทุตติยฌาน

(๓) ตติยฌาน^๙ คือ สภาวะธรรมของจิตอันตั้งมั่นด้วยสัมมาสมาธิ สัมมาสติ บังเกิดความสงบทางกายและใจ (ปัสสัทธิ) เพราะความสงบจากกามและอกุศลกรรมทั้งปวง อันมีนิเวรณ ๕ เป็นต้น โดยอาศัยองค์ธรรม ๒ ประการนี้เป็นที่ตั้งอาศัย คือ

สุข คือ ความสำราญใจเพราะจิตเสวยความสงบจากสมาธิในขั้นตติยฌาน

เอกกัคคตา คือ ความตั้งมั่นแห่งจิตไม่สั่นไหวอยู่ในตติยฌาน หรือความเป็นธรรมเอกแห่งจิตในตติยฌาน

^๗ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔/๑๑๑.

^๘ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔/๑๑๑.

^๙ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔/๑๑๒.

(๔) จตุตถฌาน^{๑๐} คือ สภาวะธรรมของจิตอันตั้งมั่นด้วยสัมมาสมาธิ สัมมาสติ บังเกิดความสงบทางกายและใจ (ปัสสัทธิ) เพราะความสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งปวง อันมีนิเวรณ ๕ เป็นต้น โดยอาศัยองค์ธรรม ๒ ประการนี้เป็นที่ตั้งอาศัย คือ

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่หวั่นไหวเอนเอียง ด้วยความชอบ หรือ ชังวางเฉยต่อความยินดียินร้ายไม่หวั่นไหวอยู่ในจตุตถฌาน

เอกกัคคตา คือ ความตั้งมั่นแห่งจิตไม่สั่นไหวอยู่ในจตุตถฌาน หรือความเป็นธรรมเอกแห่งจิตในจตุตถฌาน

๒) อรูปฌาน คือ สภาวะธรรมของจิตอันเป็นสมาธิจนบังเกิดความสงบทางกายและทางใจจากอกุศลธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจของสมณะของจิต หรืออารมณ์เครื่องหน่วงแห่งจิตอันซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่ไม่ใช่อรูป จึงเรียกว่า อรูปฌาน มี ๔ ระดับ^{๑๑} ดังนี้

(๑) อากาสนัญญาตนฌาน กำหนดความว่างเปล่าเป็นอารมณ์

(๒) วิญญาณัญญาตนฌาน กำหนดวิญญาณไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์

(๓) อากิญจัญญาตนฌาน กำหนดภาวะไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่เป็นอารมณ์

(๔) เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน ไม่กำหนดสิ่งใดเป็นอารมณ์ ไม่มีสัญญาไม่มีเวทนา^{๑๒}

๓) องค์ฌาน คือ องค์ประกอบของฌาน องค์ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกันเข้าเป็นฌานชั้นหนึ่ง ๆ องค์ฌานมีทั้งหมด ๖ อย่าง ดังนี้

(๑) วิตก ความตรึก หมายถึง การยกจิตขึ้นสู่อารมณ์กรรมฐานอย่างแม่นยำตลอดจน การตั้งจิตไว้ให้มั่นคงอยู่กับอารมณ์นั้น

(๒) วิจาร ความตรอง หมายถึง การพินิจ พิจารณา หลังจากที่วิตกนำจิตเข้าถึงอารมณ์ และจับอยู่ที่อารมณ์แล้วเข้าไปเคล้าคลึงอยู่กับอารมณ์นั้นอย่างทั่วพร้อมต่อเนื่อง

(๓) ปีติ ความอิมใจ หมายถึง สภาวะในจิตอันหนึ่งที่ประกอบด้วยความสุข ความยินดี และพอใจ แล้วยังประกอบด้วยความสามารถในการแทรกซึมเข้าไปในสภาวะจิตอื่น ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกยินดีเป็นสุข และความพอใจอย่างลึกซึ้ง

^{๑๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔/๑๑๒.

^{๑๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๔/๑๑๓-๑๑๔.

^{๑๒} วิสุทธิ. (ไทย) ๑๐/๖๐๓.

ปีติมี ๕ ประเภท^{๑๓} ดังนี้

- ๑) ขุททกาศปีติ ปีติเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นความรู้สึกเย็นช้ำ ขนลุก เกิดขึ้นในตอนเริ่มปฏิบัติเมื่อจิตปลอดจากนิวรณ์ไปได้สักระยะหนึ่ง
- ๒) ขณิกาปีติ ปีติชั่วขณะ เป็นปีติที่เกิดขึ้นเป็นช่วงสั้น ๆ เหมือนฟ้าแลบ และรุนแรงกว่าประเภทแรก
- ๓) โอกันติกาปีติ ปีติท่วมท้น เป็นอาการที่ทำให้หัวใจเต้นเร็ว รู้สึกตื้นตัน และสงสัยว่าเกิดอะไรขึ้น
- ๔) อุพเพงคาปีติ ปีติโลดโผน เป็นความรู้สึกตัวเบาเหมือนตัวลอยขึ้นจากพื้น
- ๕) ผรณปีติ ปีติซาบซ่าน เป็นปีติที่มีความรุนแรงมากที่สุด เป็นความแผ่ซ่านไปในร่างกายทุกซอกซอก

ปีติสามประเภทแรกเรียกว่า ปราโมทย์ หรือ ปีติอย่างอ่อน ปีติสองประเภทหลังสมควรแก่ชื่อปีติ หรือ ความอิ่มใจอย่างแรงกล้า เกิดจากความเบิกบานใจ^{๑๔} ปีติสามประเภทแรกเป็นสาเหตุหรือทางผ่านเพื่อไปสู่ปีติแรงกล้าสองประเภทหลัง

พระพุทธองค์ตรัสว่า วิธีเดียวที่จะทำให้ปีติเกิดได้ คือ โยนิโสมนสิการ^{๑๕} การระลึกถึงโดยแยบคายในการกำหนด ทำให้เกิดความคิดและสภาวะจิตที่เป็นกุศล และเป็นสมาธิอันนำมาซึ่งความสงบและปีติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โยนิโสมนสิการในคุณสมบัติของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

(๔) สุข ความสุข หมายถึง ความสุข หรือความพอใจกับการปฏิบัติเป็นอย่างมากที่เกิดจากความสงบ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่^{๑๖}

(๕) อุเบกขา ความมีจิตเรียบสมดุลเป็นกลาง หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ไม่ทุกข์ ไม่สุข ความวางเฉยได้ไม่ยินดียินร้าย

(๖) เอกัคคตา ความมีอารมณ์หนึ่งเดียว^{๑๗} หมายถึง การที่จิตแน่วแน่วรวมเป็นหนึ่ง ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวกับสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่ฟุ้งซ่านหรือซัดส่าย ปราศจากการข่มด้วยความเพียรทั้งหลาย

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๖.

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๘/๒๒๑.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิฉัฒม์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๑๙-๖๖๖.

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๑/๕.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๒/๒๗๗.

การเจริญสมาธิเพื่ออาศัยเป็นบาทฐานเข้าสู่ความสิ้นอาสวะ ด้วยกำลังของสมาธิ การเจริญสมาธิอาศัยนิมิตเป็นอารมณ์บัญญัติในการเริ่มบริการภวาวนา โดยเลือกจากกรรมฐาน ๔๐ กอง มากองใดกองหนึ่ง มาบริการภวาวนาให้เกิดนิมิต เป็นหลักยึดถือของจิตเพื่อให้ตั้งมั่นบังเกิดเป็นสัมมาสติ และสัมมาสมาธิ^{๑๘} ทั้งที่เป็นรูปธรรมและไม่ใช่อรูปธรรม มีดังนี้

๑) นิมิตอารมณ์ที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สิ่งของ วัตถุ เช่น กสิณ กายคตาสติ ลมหายใจ (อานาปานสติ) อสุภกรรมฐาน เป็นต้น

๒) นิมิตอารมณ์ที่เป็นนามธรรม ได้แก่ พระรัตนตรัย พระคุณปิฎกามารดา อริยบุคคล (พระนิพพาน) พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ เป็นต้น

การเจริญสมาธิเพียงบริการภวาวนา แล้วนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง ตั้งจิตและสติลงตรงหน้า ทำนิมิตแต่ละกองให้เกิดขึ้น เมื่อเห็นนิมิตได้แจ่มชัดแล้ว พึงหลับตาให้เห็นในใจเหมือนกับ ลืมตา จนกระทั่งนิมิตนั้นแจ่มชัดทั้งหลับ ตาและลืมตา นิมิตที่ปรากฏขึ้นนี้เรียกว่า อุกคหนิมิต จิตรู้เห็นเฉพาะนิมิตเท่านั้นไม่ไปนึกคิดอย่างอื่นเลย เป็นนิมิตติดตา เมื่อกำหนดต่อไปในนิมิตนั้น นิมิตจะมีรัศมีสดใสดูแจ่มวณนี้ นึกขยายใหญ่หรือย่อให้เล็กได้ตามจิตปรารถนา นิมิตที่ปรากฏแจ่มชัดเช่นนี้ว่า ปฏิภาคนิมิต การเจริญกสิณอื่นก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือเพ่งที่นิมิตกสิณ และบริการภวาวนา ที่เรียกว่าบริการภวาวนาจนกระทั่งปรากฏเป็นปฏิภาคนิมิตในที่สุด

เมื่อได้เจริญภาวาวนาเพ่งนิมิตจนถึงปฏิภาคนิมิตแล้ว ผู้ปฏิบัติพึงฝึกฝนจนชำนาญเป็นาวสี ด้วยอำนาจแห่งองค์ฌานทั้ง ๕ คือ วิตก นึกถึงนิมิตแสงสีขาว วิจาร พิจารณาประกอบวิตกให้รู้เฉพาะนิมิตแสงสีขาวจนมีปีติ อิ่มใจในนิมิตสีขาวนั้น และเอกัคคตาจิตรู้นิมิตแสงสีขาวนั้นเป็นอารมณ์เดียว เป็นความสุขอันยอดเยี่ยมฝ่ายโลกียฌาน กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติเจริญเพ่งนิมิตอาโลกกสิณ เป็นต้นนี้ จนเข้าถึงอุچارสมาธิใกล้ความเป็นอัปนาสมาธิ รู้เฉพาะนิมิตแสงสีขาวอย่างเดียวมั่นคงจนบรรลุปฐมฌาน มีวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตาประกอบเข้าบริบูรณ์ เมื่อภาวาวนาต่อไป ละวิตก การนึกถึงนิมิต ละวิจาร การประกอบรู้นิมิตเสียได้ บรรลุทุติยฌาน มีเพียง ปีติ สุข เอกัคคตาภาวาวนาต่อไปจนละปีติ ความอิ่มใจในนิมิตเสียได้ บรรลุตติยฌาน คงเหลือแต่สุขกับเอกัคคตาเป็นองค์ประกอบ แล้วผู้ปฏิบัติยังคงเจริญกรรมฐานต่อไป เปลี่ยนจากสุขเวทนาในนิมิตนั้นเป็นอุเบกขาเวทนา ความไม่ทุกข์ไม่สุขในนิมิตนั้นกับเอกัคคตาจิตแน่วแน่เป็นอารมณ์เดียว บรรลุจตุตถฌาน

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

เมื่อบรรลุจุดตกถยานแล้ว ผู้ปฏิบัติเจริญกรรมฐานต่อไป ละนิมิตนั้นเสีย กลับมาเพ่ง
 อากาศ ความว่างเปล่า (ความว่างไม่มีที่สิ้นสุด) จนบรรลุถึงอากาศสามัญจายตนะฉาน ทำการเจริญ
 ภาวนาต่อไปด้วยการเพ่งสัญญาละเอียดยิ่งขึ้นจนบรรลุรูปฉาน ๔ เป็นที่สุด^{๑๙}

การเจริญสมาธิโดยอาศัยอานาปานสติ^{๒๐} เป็นอารมณ์ อาศัยลมหายใจเข้าออกยาวสั้น
 เป็นนิมิตอารมณ์ โดยกำหนดที่เป็นจุดกระทบของลมหายใจเริ่มต้นเข้าในร่างกายคือบริเวณปลาย
 จมูก สำหรับจุดสิ้นสุดของลมหายใจนั้นจะกำหนดหรือไม่กำหนดก็ได้ เพราะเนื่องจากคนเราต้องมี
 การหายใจออกหลังจากการหายใจเข้าเป็นปกติ การกำหนดจุดเริ่มต้นของการหายใจเข้านั้น เพราะ
 เป็นที่กำหนด ความหมายของนิมิตในกรรมฐาน เมื่อสภาวะธรรมของจิตมีความละเอียดอ่อนขึ้น จะ
 ไม่สามารถกำหนดการสัมผัสของลมหายใจได้ชัดเจน แต่จะสามารถรับรู้การมีอยู่ของลมหายใจเข้า
 ออกยาวสั้นได้จากการเคลื่อนไหวของทรวงอกและหน้าท้อง ซึ่งมีอาการขึ้นลง หรือ อาการพอง-ยุบ

การกำหนดลมหายใจนี้สามารถกำหนดอาการพอง-ยุบของทรวงอก หรือหน้าท้องเพื่อ
 การกำหนดลมหายใจเป็นนิมิตอารมณ์กรรมฐานเป็นจุดกำหนดนั้น ย่อมประกอบไปด้วย
 สัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัวทั่วพร้อมในอาการพอง-ยุบของทรวงอกหรือหน้าท้อง ซึ่งมีความชัดเจน
 มากกว่าการติดตามลมหายใจเข้าออกยาวสั้นตลอดสาย

การกำหนดด้วยคำปริกรรม “พุทโธ” พร้อมกับการกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก หรือ
 การกำหนดด้วยคำปริกรรม “พอง-ยุบ” ของอาการพอง-ยุบของทรวงอกหรือหน้าท้อง ย่อมจักทำ
 ให้บังเกิดความชัดเจนของการกำหนดเอาลมหายใจเป็นนิมิตอารมณ์ เพราะการปริกรรมกำหนด
 ย่อมไม่ทำให้ความคิดฟุ้งซ่านออกไป และย่อมจักบังเกิดความตั้งมั่นของสัมมาสมาธิได้โดยง่าย มี
 สัมมาสติตั้งมั่นอยู่ที่ลมหายใจ หรืออาการพองยุบ มีสภาวะธรรมเป็นปริกรรมนิมิต ขณิกสมาธิย่อม
 บังเกิดขึ้นเพราะสัมมาสติเป็นเหตุปัจจัย การเจริญอานาปานสติสามารถบรรลุจุดตกถยานเป็นที่สุด

ขั้นตอนความสงบทางจิตเกิดขึ้นจากเหตุและปัจจัยแก่กันและกันเป็นกระบวนการ
 ตามลำดับ การเจริญสมถภาวนาให้จิตตั้งมั่น โดยหวังนิมิตเพื่อเป็นอารมณ์กรรมฐาน สิ่งใดก็ตาม
 ทั้งที่เป็นรูปธรรมและมีโชรูปธรรม เพื่ออาศัยเป็นเครื่องกำหนดวาระจิตให้ตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิ
 ผู้ปฏิบัติกำหนดนิมิตนั้น เมื่อจิตมีความตั้งมั่นขึ้น นิมิตอารมณ์มีการแปรเปลี่ยนสภาวะธรรมที่หายา
 เป็นละเอียดขึ้น จากปริกรรมนิมิตเป็นอุคคหนิมิต และเป็นปฏิภาคนิมิต ซึ่งปรากฏแจ่มชัดภายใน

^{๑๙} พระครูปลัดจำลอง ธาราไทย วัดอุษาพุทธยาราม นครนิวยอร์ก, สัจจธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (ม.ป.ท.,
 ๒๕๓๖), หน้า ๑๙๒.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๕/๑๓๖.

มโนวิญญาน หรือการมองเห็นทางใจ เมื่อหลับตาเจริญอาโลกกสิณ เป็นต้น การกำหนดนี้คือการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์กรรมฐานภาวนาอย่างต่อเนื่อง

ความสงบของจิตเกิดขึ้นได้ด้วยองค์ฌานสองประการแรก คือ วิตก และ วิจารณ์ วิตก หมายถึง การยกจิตขึ้นสู่นิมิตอารมณ์เครื่องหน่วงแห่งจิต หรือการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์กรรมฐาน เป็นลักษณะการบังคับหรือข่มจิตให้บังเกิดความตั้งมั่นเป็นสมาธิโดยอาศัยนิมิตอารมณ์เป็นหลักยึดถือ มีความตั้งใจในการปฏิบัติกรรมฐาน วิจารณ์ หมายถึง ความต่อเนื่องในการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์กรรมฐานโดยมีนิมิตอารมณ์เป็นหลักยึดถือ เป็นสภาวะธรรมที่ต่อเนื่องมาจาก วิตก ความตั้งมั่นของสติย่อมบังเกิดขึ้น เมื่อจิตปักไปที่อารมณ์กรรมฐาน จดจ่ออยู่กับสภาวะและเข้ารับรู้อารมณ์อย่างแม่นยำ ทั่วพร้อม ต่อเนื่องเป็นธรรมชาติทุก ๆ ขณะ จิตจะมีความบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับแล้วนั้น อากาโรนี้เรียกว่า วิเวก หมายถึง ความสงัด หรือความปลีกออก จิตจะสงบสงัดจากนิรวณ^{๒๑} วิเวกมิใช่ของค์ฌาน แต่เป็นลักษณะของจิตที่ผ่องใส สงัดจากความขุ่นมัวทั้งปวง เมื่อจิตสงัดจากนิรวณทั้งหลายแล้ว จิตจะรับรู้ปิติ ความอิมใจ ปลายปลื้มกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น ปิติอาจแสดงออกทางร่างกาย เช่น ขนลุก อากาโรเหมือนกับตกจากที่สูง หรือความรู้สึกตัวลอยขึ้นจากพื้น และเบาสบาย จากนั้นความ สุข ความพอใจจะเกิดตามมา องค์ฌานที่สามและองค์ฌานที่สี่นี้เกิดขึ้นจากความสงัดจากนิรวณทั้ง หลาย จึงเรียกว่า วิเวกข์ ปิติสุขิ อันหมายถึง ความปลาบปลื้มยินดี และความสุขที่เกิดจากความสงบ

เมื่อองค์ฌานทั้งสี่ปรากฏ จิตจะเข้าสู่ความสงบและสันติโดยอัตโนมัติ จิตเป็นอุเบกขา วางใจเป็นกลางสมดุล อันเป็นองค์ฌานที่ห้า ทำให้สามารถตั้งมั่นอยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นโดยไม่ฟุ้งซ่านหรือซัดส่าย การที่จิตรวมเป็นหนึ่งนี้ เป็นองค์ของฌานประการที่หก กล่าวคือ สมาธิ (เอกัคคตา) หรือการที่จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว

จิตที่เป็นสมาธิขั้นสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาธิขั้น ฌาน พระอรุทธกถาจารย์ เรียกว่า จิตประกอบด้วยองค์ ๘ คือ (๑) ตั้งมั่น (๒) บริสุทธิ์ (๓) ผ่องใส (๔) โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา (๕) ปราศจากสิ่งมัวหมอง (๖) นุ่มนวล (๗) ควรแก่งาน (๘) อยู่ตัวไม่วอกแวกหวั่นไหว องค์ทั้ง ๘ นับจากพระพุทธพจน์ว่า “เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่ววน ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นถือความไม่วอกแวกหวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนานุสติญาณ^{๒๒}” ท่านกล่าวว่า จิตที่มีองค์ประกอบเช่นนี้เหมาะการนำเอาไปใช้ได้ดี

^{๒๑} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๓๔.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๒/๔๑.

ที่สุด เอาไปใช้พิจารณาให้เกิดปัญญา เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน หรือใช้พลังในการสร้าง อภิญญาสมาบัติอย่างใด ๆ ก็ได้

วิธีเจริญวิปัสสนาแบบนี้ ผู้เจริญมุ่งหมายให้มีความรู้ความเห็นต่างกณหลายด้านหลาย มุม หรือมุ่งให้มีผลหลายประการ เพื่อเป็นเครื่องมือใช้บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือผู้อื่น ในเมื่อบรรลุ ถึงประโยชน์สูงสุดสำหรับตนแล้ว จึงดำเนินการวิปัสสนาอย่างกว้างขวางละเอียดลอบเป็นขั้น ๆ ไปคือ

๑) เจริญสมาธิให้ถึงฌานมาตรฐาน คือฌานที่ ๔ เป็นอย่างต่ำ ให้ชำของชำนาญใน ฌานอย่างยิ่ง เพื่อเป็นฐานในการเจริญญาณทัสสนะและอัสวักขยญาณได้เป็นอย่างดี

๒) เพื่อป้องกันมิให้ หลงตนลุ่มตัวในเมื่อพบเห็นอะไร ๆ อันเป็นส่วนภายนอกที่มา ปรากฏในมโนทวาร ในขณะที่เข้าฌานนั้น ๆ พึงเจริญอภิญญาตนะ ๘ ประการดังกล่าวแล้วในบทว่า ด้วยทิพพจักขุญาณ

๓) เพื่อป้องกันความเห็นผิด อันเป็นเหตุยึดถือในอัตตา พึงเจริญญาณุตตมญาณทัสสนะ ดังนี้

เข้าฌานถึงขั้นที่ ๔ แล้วพิจารณากายอันปรากฏแก่ญาณจักขุในขณะนั้น ให้เห็นตาม เป็นจริงว่า เกิดจากสัมภวธาตุของบิดามารดาผสมกัน มีกรรมเป็นเหตุ มีวิญญาณธาตุเขาถือปฏิสนธิ แล้วเจริญเติบโตจนคลอดออกมา อาศัยอาหารหล่อเลี้ยง อาศัยอายตนะและผัสสะปรนปรือจึงดำรง สืบต่อกันไป เป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เป็นของเปื่อยเน่าผุพังไม่จีรังยั่งยืนเป็นทุกข์บีบ คั้น ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร ๆ คือตกอยู่ใต้อำนาจของไตรลักษณ์เสมอ เมื่อรู้เห็นอยู่ โดยนัยนี้ อัตตานุทิฐิก็ไม่มีที่อาศัย ชื่อว่าได้กำจัด ทิฐฐาสวะให้ตกไป

๔) เจริญสมาธิที่เป็นเหตุให้เกิดอภิญญา ความรู้พิเศษนั้น ๆ แล้วจนได้ความรู้เหตุผลต้น ปลายของสิ่งทั้งหลาย และมีอำนาจสมาธิตามความประสงค์ มีตนเองเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้ดี

๕) เจริญเพื่อปฏิสัมภทา ๔ ประการ คือทำการกำหนดพิจารณารู้ความจริงแห่งธรรม อันเป็นไปอยู่ปรากฏอยู่ในภายใน คือ

- (๑) ความย่อหย่อนของจิต
- (๒) ความสงบอยู่ในของจิต
- (๓) ความฟุ้งไปภายนอกของจิต
- (๔) เวทนาที่เสวยอยู่ กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป
- (๕) สัญญาที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป
- (๖) วิตกที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

(๗) นิमितคือเครื่องหมายในธรรมทั้งหลาย ได้แก่ สบาย ไม่สบาย เลว ประณีต ดำ ขาว พร้อมด้วยส่วนเปรียบของนิมิตนั้น ๆ ทำการกำหนดรู้ใส่ใจใคร่ครวญ สอบสวนทวนดูจนรู้ทะลุปรุโปร่งแล้วทุกประการ จะเกิดปฏิสัมภิทาญาณ ๔ ประการ คือ

ก. ัมมปฏิสัมภิทาญาณ รู้แตกฉานในธรรม คือ ตัวเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย และหลักธรรมนั้น ๆ

ข. อัตถปฏิสัมภิทาญาณ รู้แตกฉานในอรรถ คือตัวผลของเหตุปัจจัย ได้แก่สิ่งที่ เป็นไปตาม เหตุปัจจัยและความหมายที่แน่นอนของหลักธรรมนั้น ๆ

ค. นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ รู้แตกฉานในสภาวะและภาษาที่จะใช้บัญญัติสภาวะ นั้น ๆ ให้ได้ความแน่ชัดตายตัวลงไป เป็นที่ฟังเข้าใจกันได้ในหมู่ชนชาติภาษาเดียวกัน

ง. ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ รู้แตกฉานในการกล่าวธรรมโดยปฏิภาณ คือความ ผ่องแผ้ว ของจิตใจ สามารถมองเห็นเหตุผลและความจริงได้ว่องไวทันทีทันใด

๖) เจริญเพื่ออสาวิกขณญาณ คือเข้าฌานชั้นใดชั้นหนึ่งตั้งแต่ฌานที่ ๑ ถึงเนวสัญญานา สัญญาตนะ ตลอดถึงสัญญาเวทิตนโรธ^{๒๓} แล้วพิจารณาสิ่งที่ถึง ความเป็นรูป เป็นเวทนา เป็น สังขาร เป็นวิญญาณ ในฌานนั้น ๆ ให้เห็นโดยไตรลักษณ์อย่างถ่องถ้วน เห็นแล้วเห็นอีก จนจิตวาง อุบาทานในสิ่งนั้น ๆ ได้ ก็ชื่อว่าบรรลุถึงอสาวิกขณญาณ จะรู้ขึ้น ในขณะนั้นเองว่าสิ้นชาติ สิ้นภพ จบพรหมจรรย์ เสรีจกกิจที่ต้องทำอีกแล้ว เฉพาะสมาบัติสองประการ คือเนวสัญญานาสัญญาตนะ และสัญญาเวทิตนโรธนั้นเป็นสมาบัติประณีตเกินไป จะเจริญวิปัสสนาภายในสมาบัตินั้นไม่ได้ ท่านว่าฟังเข้าและออกเสียก่อน ในลำดับที่ออกจากสมาบัตินั้น ฟังรีบทำการเจริญวิปัสสนาทันที โดยยกเอาสัญญาเป็นเครื่องกำหนดนั้นมาเป็นอารมณ์ หรือสิ่งใด ๆ มาปรากฏแก่จิตใจในขณะที่ออกจากฌานใหม่ ๆ นั้นก็ฟังยกเอาสิ่งนั้น ๆ มาพิจารณาโดยไตรลักษณ์ให้เห็นชัดแจ้งแล้ว ๆ เล่า ๆ จิตใจก็จะถอนความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงได้

สมาธิที่เกี่ยวข้องกับอสาวิกขณญาณนี้มีปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกข้อความที่พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนา ๔ ประการนี้ สมาธิภาวนา ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ”^{๒๔}

- ๑) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- ๒) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ
- ๓) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ
- ๔) สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ”

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๑๒๒.

^{๒๔} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๘-๗๐.

จากพระสูตรข้างต้นได้อธิบายขยายความเกี่ยวสมมติที่เกี่ยวข้องกับอาสวะไว้ว่า พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย นิยมเจริญฌานในโอกาสว่าง เพื่อเป็นการพักผ่อนอย่างสุขสบาย ที่เรียกว่า ทิฐฐธรรมสุขวิหาร ส่วนข้อที่สอง การได้ฌานทัสสนะ หมายถึง การได้ทิพยจักขุ และทิพยจักขุนั้นเป็น ยอดของโลกียอภิญญาทั้ง ๕ (อีก ๔ คือ อิทธิวิธี ทิพยโสต เจโตปริยญาณ และปุพเพนิวาสานุสติญาณ) ข้อที่สาม คือ การตามดูรู้ทันความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดับไป ในความเป็นอยู่ประจำวันของตน ดังที่บาลีไขความไว้ว่า เวทนา สัญญา และวิตกทั้งหลาย จะเกิดขึ้น จะตั้งอยู่ จะดับไป ก็เป็นไปโดยรู้ชัด ข้อที่สี่ ได้แก่ การเป็นอยู่โดยใช้ปัญญาพิจารณาเห็นอยู่เสมอถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไปในอุปาทานขันธทั้ง ๕ ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นของรูปเป็นดังนี้ ความดับไปของรูปเป็นดังนี้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นดังนี้ เกิดขึ้นดังนี้ ดับไปดังนี้ มองอย่างกว้าง ๆ ก็คือ การใช้สมมติเพื่อประโยชน์ทางปัญญา เป็นอุปกรณ์ในการเจริญวิปัสสนา อย่างที่เรียกว่า เป็นบาทฐานของวิปัสสนา เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ อาสวัคชฌญาณ หรือ วิชา วิมุตติ

สรุป เจริญสมมติให้ถึงฌานที่ ๔ เป็นอย่างต่ำ ให้ชำนาญชำนาญใน ฌาน เพื่อเป็นฐานในการเจริญญาณทัสสนะและอาสวัคชฌญาณ ขันธ ๕ อันเป็นอารมณ์วิปัสสนานั้น ผู้ปฏิบัติวิปัสสนา ภาวนาต้องหยั่งเห็นรูปนามตามความเป็นจริง ย่อมกำหนดรู้สภาวะ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส นึกคิด และรูปอันเป็นที่อาศัยของจิต พร้อมทั้งรูปที่เกิดกับจิตในขณะนั้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้นย่อมทำให้สมมติเกิด เมื่อสมมติมีกำลังแนบแน่นจนเป็นอุปนาสมมติ เกิดองค์ฌานเป็นพื้นฐานให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม เพราะองค์ธรรมของขันธ ๕ นั้นอยู่ในส่วนของธัมมานุปัสสนาสติปัญญาซึ่งถือว่าการเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง

๓.๒ อริยสัจ ๔ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาสวัคชฌญาณ

เมื่อได้ศึกษาอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นขั้นปริยัติ จนเข้าใจถ่องแท้ด้วย สุตมยปัญญา และจินตมยปัญญา แล้วขั้นต่อไป ก็ถึงขั้นปฏิบัติที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา ผู้ปฏิบัติต้องรู้ในกิจญาณ คือ รู้ว่า สิ่งใดบ้างที่เป็นกิจหรือหน้าที่ ที่จะต้องทำในเรื่องของ อริยสัจ ๔ ดังนี้

- ๑) ทุกข์เป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้ เพื่อหาสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
- ๒) สมุทัย คือ เหตุให้เกิดทุกข์ เป็นสิ่งที่ต้องละ หรือต้องดับ เมื่อเหตุให้เกิดทุกข์ดับ ทุกข์ซึ่งเป็นผลจะเกิดมีไม่ได้
- ๓) นิโรธ คือความดับทุกข์ ทำให้แจ้งด้วยการปฏิบัติ เพื่อละหรือดับเหตุแห่งทุกข์

๔) มรรค คือ ทางปฏิบัติสู่ความพ้นทุกข์ ต้องทำให้มากและดำเนินต่อไปจนถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือถึงจุดที่สามารถดับเหตุเสียได้โดยสิ้นเชิง

กิจในอริยสัจ หมายถึง การปฏิบัติในอริยสัจธรรม หรือข้อที่ต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง ได้แก่

(๑) ปริญญา การกำหนดรู้^{๒๕} เป็นกิจในทุกข์ เป็นกิจที่ต้องกำหนดรู้ เรียกว่า ปริญญะยกิจ

(๒) ปหานะ การละเป็น กิจในสมุทัย เป็นกิจที่ต้องละให้หมดไป เรียกว่า ปหานกิจ

(๓) สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้งหรือการบรรลุเป็นกิจในนิโรธ เป็นกิจที่ต้องทำให้แจ้งหรือบรรลุ เรียกว่า สัจฉิกิริยากิจ

(๔) ภาวนา การเจริญ คือปฏิบัติบำเพ็ญ เป็น กิจในมรรค เป็นกิจที่ต้องเจริญหรือปฏิบัติบำเพ็ญให้เกิดขึ้น เรียกว่า ภาวนากิจ

ในขั้นของการปฏิบัติของกิจในอริยสัจ ๔ มีรายละเอียด ดังนี้

๑) ปริญญะยกิจ การกำหนดรอบรู้ในรูปและนาม คือ ตัวทุกข์ ซึ่งมีอยู่ในอัตภาพตัวตนของผู้ปฏิบัติเอง ด้วยการศึกษาดูตาม ฝ้าดูให้รู้จักให้เข้าใจ รู้ชัดตามความเป็นจริงเฉพาะในร่างกายของเราเองนี้เท่านั้น ไม่ต้องไปยุ่งกับสิ่งอื่นใดภายนอกโดยการเจริญสติปัญญา ๔ ให้เกิดขึ้น แล้ว วิปัสสนาญาณปัญญา ก็จะเกิดตามมา

๒) ปหานกิจ เป็นการละ จะเกิดขึ้นในขั้นของ ทุกขสมุทัยจากการกำหนดรู้ทุกข์ คือเมื่อเราเห็นว่าอะไรทำให้เกิดทุกข์เราก็ละปัจจัยอันทำให้เกิดทุกข์นั้นเสีย ในทางปฏิบัติจะอยู่ในขั้นของการเกิดมรรค ๔ คือ การละหรือตัด สังโยชน์ (กิเลส) ๑๐ เป็นขั้นตอน ๔ ขั้น คือ มรรคจิต ทั้ง ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และ อรหัตตมรรค

สังโยชน์ (กิเลส) ๑๐ ได้แก่

(๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดว่ามีตัวตน ความเห็นว่าร่างกายเป็นของตน

(๒) วิจิกิจฉา ความลั้ลสะงสัยในพระรัตนตรัย ความสงสัยในผลกรรม ในการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น

(๓) สीलัพพตปรามาส ความยึดมั่นในศีลและพรตนอกพระศาสนา และที่ผิด ๆ เช่น การเชื่อพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เป็นต้น

(๔) กามราคะ ความยินดีติดใจในกามคุณอารมณ์

^{๒๕} ๐.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๐๗/๔๐๙.

(๕) ปฏิฆะ ความขุ่นข้องขัดเคืองใจ

(๖) รูปราคะ ความยินดีติดใจในรูปฌาน ความติดใจในรูป เช่น สิ่งล้ำค่าสวยงาม เป็นต้น

(๗) อรูปราคะ ความยินดีติดใจในอรูปฌาน ความติดใจในสิ่งไม่มีรูป เช่น คำสรรเสริญเยินยอ เป็นต้น

(๘) มานะ ความถือตัว ความยึดถือ หรือสำคัญตน ว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ ติดในยศฐาบรรดาศักดิ์ เป็นต้น

(๙) อุพัทธจะ ความฟุ้งซ่าน แห่งจิต ความไม่สงบใจ จิตส่าย ใจออกแวก เป็นต้น

(๑๐) อวิชชา ความไม่รู้สภาวะตามความเป็นจริง ความไม่รู้อริยสัจ ๔ เป็นต้น

๓) สัจฉิกิริยากิจ การทำให้แจ้ง เป็นกิจใน ทุกขนิโรธ^{๒๖} คือการทำให้แจ้งถึงสภาวะของจิตที่ทุกข์ดับไม่เหลือ และจิตนั้นจะมีสภาพสงบนิ่งอยู่ใน สภาวะภายในจิตจะใสสะอาดบริสุทธิ์ สว่าง สงบ ปราศจากปัญหาใด ๆ อาการที่ปรากฏ คือการรู้สึกตัวทั่วพร้อม ตื่น เบิกบาน และเบาสบายทั้งกายและใจจนถึงขั้น สติปัญญาฐาน

๔) ภาวนากิจ เป็นการเจริญของมรรคมืองค์ ๘^{๒๗} อันจะนำไปบรรลุจุดมุ่งหมาย หรืออาจกล่าวได้ว่า ภาวนา คือ การเริ่มลงมือแก้ทุกข์ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ หรือการเดินทางตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เพื่อสู่ความพ้นทุกข์ คือ นิพพาน

การศึกษาริยสัจ จากการอ่าน หรือการฟังหรือการบรรยายธรรมก็ตาม ในการปฏิบัติธรรมตามหลักของอริยสัจก็ตาม จะต้องให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างถูกต้องระหว่างอริยสัจแต่ละข้อกับกิจแต่ละอย่าง จึงจะกล่าวได้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติตรง เมื่อเข้าใจในกิจหน้าที่ของอริยสัจแล้ว เวลาปฏิบัติก็ให้เป็นไปตามกิจหรือหน้าที่นั้น และ การปฏิบัติก็คือ การกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำนิโรธให้แจ้ง และทำมรรคให้เกิดขึ้น ฉะนั้นเพื่อบรรลุอริยสัจผู้ปฏิบัติจะต้องทำไปตามกิจของอริยสัจ และการปฏิบัติจะต้องทำจำเพาะเจาะจงลงไปในกิจของอริยสัจนี้จึงจะเป็นทางที่ถูก

การเจริญวิปัสสนานั้น คือการดูทุกข์หรือการกำหนดรู้ทุกข์ ทุกข์ นั้นพอสรุปได้มี ๔ ประการ คือ

๑) ทุกขเวทนา ความรู้สึกทุกข์^{๒๘} เป็นทุกข์ขั้นต้น ดูง่าย เห็นง่าย และใคร ๆ ก็ได้ประสบมาแล้วทุกคน เช่น ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ เป็นต้น

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๖.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖.

๒) สังขารทุกข์ หรือ สภาวทุกข์ เป็นอย่างเดียวกัน (ถ้าจะแยกเป็นสองคือ สังขารทุกข์ กับสภาวทุกข์ ก็จัดสภาวทุกข์เป็นข้อ ๓) คือทุกข์ที่เป็นเองตามคติแห่งธรรมตา ได้แก่ ทุกข์ประจำสังขาร คือชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น

๓) ทุกข์ลักษณะ^{๒๙} คือ ทุกข์ใน สามัญญลักษณะมี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๔) ทุกข์สัจจะ คือทุกข์ทั้ง ๔ อย่างดังกล่าวมาแล้วทั้งหมด คือ ทุกขเวทนา สังขารทุกข์ สภาวทุกข์ และทุกข์ลักษณะ

ทุกข์ ใน ๔ อย่างนี้ วิปัสสนาดูทุกข์ทั้งหมด ถ้ารู้ทุกข์หมดทุกอย่าง ผู้นั้นก็จะเห็น อริยสัจธรรม ทุกข์ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว ก็รวมอยู่ใน ทุกข์สัจจะ ถ้าผู้ใดเข้าถึงทุกข์สัจจะเมื่อไร ผู้นั้นก็จะแจ้งอริยสัจธรรมทั้ง ๔ หรือ อริยสัจ ๔ เมื่อนั้น นี่คือ วิปัสสนาปัญญา ดังนี้

จุดประสงค์ของการเจริญ วิปัสสนากรรมฐาน นั้นก็เพื่อการบรรลุอริยสัจธรรม อันเป็นผลให้ผู้ปฏิบัติถึงความพ้นทุกข์ทั้งปวง หรือ การเจริญ สติปัญญา ก็เพื่อบรรลุอริยสัจธรรมเช่นเดียวกัน สำหรับทุกข์ที่ต้อง กำหนดรู้ นั้น ชั้นแรกก็ต้องกำหนดรู้ ทุกขเวทนา ก่อน เพราะว่าทุกข์ทั้งหมดนั้น ทุกขเวทนาเป็นสิ่งที่ปรากฏแก่เราเสมอแทบจะทุกเมื่อและทุกอิริยาบถ ตั้งแต่ลืมตาขึ้นมาเราก็แก้ทุกขเวทนาเรื่อยไปจนกระทั่งหลับ แต่การหลับนั้นก็เป็นการแก้ทุกข์อยู่ในตัวแล้วเหมือนกัน

ในการกำหนดทุกข์ นั้น ต้องมีทุกข์ให้กำหนดจึงจะกำหนดทุกข์ได้ ถ้าไม่มีทุกข์แล้วเราก็กำหนดไม่ได้ ที่ให้กำหนดทุกข์ก็คือให้กำหนดรู้ทุกข์ไม่ใช่กำหนดรู้ความสุข ทุกข์เป็นตัวอริยสัจเป็นของจริง ความสุขไม่ใช่ของจริง การที่จะกำหนดทุกข์ที่ง่ายที่สุดก็ต้องกำหนด ทุกขเวทนา ก่อน ดังกล่าวมาแล้ว ต่อไปก็กำหนดสังขารทุกข์ คำว่า “สังขารทุกข์” หมายถึงต้องการแก้ไข เมื่อทุกขเวทนาเกิดขึ้นแล้วต้องการแก้ไข การแก้ไข นี้ก็เป็นทุกข์อันหนึ่งเหมือนกัน เรียก สังขารทุกข์ เช่น การนั่ง นอน ยืน เดิน ก็คือเราต้องเปลี่ยนอิริยาบถอยู่เรื่อยเป็นการแก้ทุกข์อยู่เหมือนกันซึ่งเราต้องแก้ไขอยู่ทุกอิริยาบถ ถ้าไม่เปลี่ยนอิริยาบถเลยก็ต้องเป็นทุกข์อย่างมากมาย และที่เราเปลี่ยนไปก็เพื่อจะแก้ทุกข์นั่นเอง มีทุกข์ให้รู้ไม่ใช่ ให้หนี หนีกายหนีใจ ไม่ยอมรู้กายรู้ใจ อย่างนั้นเรียกว่า หนีทุกข์ต้องรู้กายรู้ใจตามความเป็นจริง คือ รู้ไตรลักษณ์ เห็น อนิจจังทุกขัง อนัตตา ของกายของใจอย่างนี้จึงจะเรียกว่า ปฏิบัติวิปัสสนาการเจริญวิปัสสนา จะต้องเห็นกฎอันเป็นไปตามธรรมดา เพราะ

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๗/๑๑๘.

ของจริงต้องเป็นไปตาม กฎธรรมดา และจะต้องรู้จักกฎธรรมดา แต่ที่เราไม่รู้กฎธรรมดานี้เองที่เรียกว่า อวิชชา ไม่รู้ทุกข์ก็เรียกว่า อวิชชา คือ ความไม่รู้หรืออริยสัจ ๔ (โดยทุกข์นั้นเป็นตัวอริยสัจ)

สภาวะทุกข์ ตัวชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เป็นตัวสภาวะธรรม ทั้งหมด ตัวชั้น ๕ เป็นทุกข์ทั้งหมด เพราะมีความยึดมั่นถือมั่น เรียกว่า อุปาทานชั้น ๕^{๓๐} ต้องพิจารณาตัวสภาวะ ถ้าสภาวะนั้นไม่มีแล้ว ทุกข์ทั้งหลายก็จะมีไม่เลย ฉะนั้นทุกข์ก็คือทุกข์ของชั้น ๕ นี้เองทุกขลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อเห็นลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ก็สามารถชำระกิเลสบรรลุดังนิพพานได้ทุกข์ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๔ อย่างนี้ จะเป็นทุกข์เวทนา หรือ สังขารทุกข์ หรือ สภาวะทุกข์ หรือ ทุกขลักษณะก็ตาม ก็จะต้องไปรวมลงอยู่ที่ ทุกขสัจจะ เพราะทุกขสัจจะนี้เห็นด้วยปัญญา คือว่าทุกข์นี้เป็นสัจจะหมดทุกอัน เมื่อเห็นแล้วก็รู้ว่าทุกข์ทั้งหมดมาจากเบญจขันธ์ (ชั้น ๕) ทั้งนี้ ถ้าจะไม่ให้มีทุกข์เลยก็ต้องไม่ให้มีเบญจขันธ์ ต้องไม่ให้มีรูปนามจึงจะไม่มีทุกข์ได้ เบญจขันธ์เกิดจากกิเลสเป็นเหตุ เมื่อมีกิเลส ชั้น ๕ ก็ต้องเกิดขึ้นเป็นวัฏฏะวนเวียนกัน กิเลสมี อวิชชา ซึ่งเป็นที่มาของกิเลสทั้งหมดอวิชชา เกิดเพราะไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ เป็นของไม่เที่ยง ไม่มีสาระ ไม่มีแก่นสาร เป็นไปเพื่อทุกข์ นี่เป็นตัวอวิชชาจึงทำให้เกิด ตัณหา มีความปรารถนายินดีอยากได้ชั้น ๕ ต้องการชั้น ๕ ยังไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ ๕ มีโทษมากมาย เพราะอำนาจของอวิชชาและตัณหาทั้ง ๒ อย่างนี้ เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญญาเห็นแล้วว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์ทั้งนั้นก็เกิดความเบื่อหน่ายไม่มีความยินดี (นิพพิทาญาณ) เกิดความเบื่อหน่ายในเบญจขันธ์ เห็นว่าถ้าไม่มีเบญจขันธ์ก็จะพ้นทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์โทษว่ามาจากเบญจขันธ์เพิ่มมากขึ้นเท่าไร ความอยากพ้นจากเบญจขันธ์ก็มากขึ้นเท่านั้น จิตก็เขยิบใกล้พระนิพพานเข้าไปทุกขณะ เพราะกิเลสและตัณหา น้อยลงไปทุกที เมื่อตัณหาหมดถึงที่สุดลงเมื่อไร เมื่อนั้นก็สิ้นตัณหาถึง พระนิพพาน

เมื่อปัญญาเห็นความจริงดังกล่าวมาแล้วก็เป็นปัญญาที่เข้าถึงทุกขสัจจะ จะมองไม่เห็นเลยว่าในโลกนี้มีความสุข จะเห็นว่าในโลกนี้มีแต่ความทุกข์ ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และ ดับไป นอกจากความทุกข์แล้วไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นเลย ไม่มีอะไรเลยที่ดับไป การชำระกิเลสให้หมดก็ต้องด้วยการกำหนดทุกข์ กำหนดให้เข้าถึงทุกขสัจจะ ผู้ใดเมื่อเห็นทุกข์เป็นสัจธรรมแล้ว ตัณหาก็จะละหมดไปเหมือนกัน หมดความยินดีเพราะเห็นจริงแล้ว เมื่อหมดความยินดีตัณหาก็ละ เมื่อตัณหาหมดแล้ว นิโรธก็แจ้งในขณะนั้นเช่นเดียวกัน การเห็นอริยสัจ ๔ นั้น เห็นได้เมื่อมรรคเจริญเต็มที่ เพราะมรรคเป็นทางดำเนินไปถึงพระนิพพาน คือขณะใดที่ชื่อว่าถึง พระนิพพาน ขณะนั้นมรรคก็เจริญแล้วจึงได้พระนิพพาน มรรค คือตัวปัญญาที่รู้เห็น ทุกขสัจจะนี้แหละเป็นตัวมรรค

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๙๖.

เพราะฉะนั้นทุกข้อโทษต่าง ๆ ต้องเข้าร่วมอยู่ในปัญญาวิปัสสนาทั้งหมด เมื่อเข้าถึงวิสุทธิความหมดจดจากกิเลสแล้ว กิเลสอาศัยไม่ได้แล้วก็แจ้ง อริยสังขาร

๓.๓ อาสวะ ๓ ที่เกี่ยวข้องการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ในพระสูตรตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า อาสวะมี ๓ ประเภท คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ^{๓๑} แต่ละข้อนี้มีอธิบายดังนี้

๑) กามาสวะ หมายถึง ความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพติดเพลินในกาม ตัณหาคือความอยากในกาม สีนหาคือความเยื่อใยในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม ความลุ่มหลงหรือความสยบในกาม ความหมกมุ่นในกาม

๒) ภวาสวะ หมายถึง ความพอใจในภพ ความกำหนัดในภพ ความเพติดเพลินในภพ ตัณหาหรือความอยากในภพ สีนหาหรือความเยื่อใยในภพ ความเร่าร้อนเพราะภพ ความลุ่มหลงหรือความสยบในภพ ความหมกมุ่นในภพ

๓) อวิชชาสวะ หมายถึง ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจจสมุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัยธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทราญปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงไหลคือ อวิชา โอะฆะคืออวิชา โยคะคืออวิชา อนุสัยคืออวิชา ปริยภูฐานคืออวิชา ลัมคืออวิชา อกุศลมูลคือโมหะ มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่าอวิชชาสวะ

๔) อาสวะ ประเภทที่ ๔

ในพระสูตรตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก นอกจากอาสวะ ๓ ประเภทข้างต้นแล้ว รวมทิฏฐาสวะเข้าด้วยก็เป็น ๔ ประเภท คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ และทิฏฐาสวะ เนื่องจากอาสวะ ๓ ข้างต้น ได้อธิบายไว้แล้วในอาสวะ ๓ ประเภท ฉะนั้น ในที่นี้จะอธิบายเฉพาะทิฏฐาสวะเท่านั้น ดังนี้^{๓๒}

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒-๑๔๔/๘๙.

^{๓๒} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๐๒/๒๘๑.

ทฤษฎาสวะ อาสวะคือทฤษฎี^{๓๓} หมายถึง ความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ ดังนี้^{๓๔} ทฤษฎี ความเห็นผิด ปาชัญ คือทฤษฎี กันดารคือทฤษฎี ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทฤษฎี ความผันแปรแห่งทฤษฎี สังโยชน์คือทฤษฎี ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ฤทธิ์ที่เป็นบ่อเกิดแห่ง ความพินาศ ความยึดถือโดยวิปlass มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่าทฤษฎาสวะ มิฉนทฤษฎีแม่ทั้งหมดก็ ชื่อว่า ทฤษฎาสวะ

คนเราทุกคนนั้น ทางพระพุทธศาสนาถือว่า ได้ผ่านการเกิดมามากต่อมากแล้ว และในชาติต่าง ๆ นั้น คนสัตว์ได้เก็บสิ่ง ๒ สิ่งไว้ภายในจิตสันดาน คือฝ่ายดีเรียกว่าบารมี ฝ่ายที่ไม่ดี เรียกว่าอาสวะ ภายในจิตของแต่ละคน จึงมีทั้งบารมีและอาสวะ แต่อะไรจะเพิ่มขึ้นหรือลดลง จำเป็นต้องอาศัยการกระทำของเขาในปัจจุบัน สิ่งที่มีอิทธิพลในดารดลบันดาล ให้บุคคลได้ปัจจัย สนับสนุน บารมีหรืออาสวะของตนในปัจจุบัน เช่นสิ่งแวดล้อมในรูปแบบแตกต่างกัน สถานการณ์ ต่าง ๆ มีส่วนอย่างสำคัญในการเพิ่มอาสวะและบารมีภายในจิตของคน หากว่าปัจจัยต่าง ๆ ใน ปัจจุบันไม่ดี จิตของเขาก็ได้เชื้อแห่งอาสวะเพิ่มขึ้น ใจของเขาก็จะเก็บตอง อาสวะไว้ และแสดงออก ทางกาย วาจา ตามแรงผลักดันของอาสวะใน ๓ ฐานะ คือ

๑) กามาสวะ อาสวะคือกาม ความใคร่ในรูป เสียง กลิ่น รสโผฏฐัพพะ ที่ตนใคร่ปรารถนาพอใจ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนที่เกิดขึ้น ทำให้ใจของเขาถูกแรงของความใคร่ผลักดันให้ส่ายหาตุรูปสวय ๆ เสียงไพเราะ รสอร่อย กลิ่นหอม โผฏฐัพพะที่น่าจับต้อง และอารมณ์ อันบันเทิงใจ

๒) ภวาสวะ คือความต้องการมีต้องการเป็น ในสิ่ง ฐานะ ที่ตนพึงใจว่าดี น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เช่นต้องการเป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก ๆ ต้องการมีตำแหน่งสูง ๆ ในฝ่ายบริหาร ตลอดถึงความพึงใจที่จะได้บังเกิดในภพที่ประณีต มีความสุข เช่น สวรรค์ พรหมโลก ความอยาก เป็นในฐานะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ จะออกมาในรูปของภวตัณหาตั้งกล่าวแล้ว โดยอาศัยแนวคิดที่ว่า ความเป็นที่เที่ยงแท้แน่นอน หรือสัสสตทฤษฎีคือความเห็นว่าเที่ยงเป็นฐานแห่งความคิด

^{๓๓} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๑๑.

^{๓๔} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๓/๑๗๕.

๓) อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชาความเขลา ลักษณะประภทของอวิชชานั้น มีนัยดังได้กล่าวมาแล้ว เพราะใจของคนมีอาสวะส่วนนี้อยู่ภายใน เมื่อเขาไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เข้า ก็ไม่รู้ความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร เป็นอะไร จนเกิดความหลงในเรื่องสิ่งต่าง ๆ โดยไม่ทราบว่ ภาวะที่เป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น เป็นไปตามกฎของปฏิจจสมุปบาท คือมีการอาศัยกันและกันเกิดขึ้น การรู้เห็นของจิตที่มีอวิชชานั้น" ไม่เป็นการรู้ การเห็น ตามที่มันเป็น แต่เกิดความรู้ความเห็นในสิ่งทั้งหลาย ตามที่ตนคิดว่ามันเป็น หรือกำหนดให้มันเป็น "อาสวะทั้ง ๓ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านละได้เด็ดขาดด้วยอัสวัภยญาณ คือญาณที่ทำให้อาสวะหมดสิ้นไปสำหรับบุคคลที่ยังมีอาสวะอยู่ จิตใจของเขาจะหนักไปในทางรักใคร่ ต้องการแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตน จนต้องประสบความทุกข์ในการที่ใจถูกแผดเผาด้วยแรงปรารถนาในกามที่เป็นเหตุเกิดแห่งตัณหา เป็นอารมณ์แห่งตัณหา ชื่อว่ากาม เพราะมีความหมายว่า นำปรารถนา นำยินดี นำลุ่มหลง เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม^{๓๕}

วัตถุกามทั้งหลาย คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าพอใจ^{๓๖} และอารมณ์ที่เกิดจากใจ เพราะอาศัยกามาสวะเป็นตัวการสำคัญสร้างให้เกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน ใจของบุคคลจะซัดส่ายเมื่อทราบความดีเด่นของฐานะ ตำแหน่งต่าง ๆ ใจของเขาจะดำริถึงเรื่องนั้น จนเกิดความเร่าร้อนต้องขวนขวายแสวงหา ซึ่งบางครั้งอาจต้องทำผิดกฎหมาย ศีลธรรม ด้วยการต่อสู้แย่งชิงฐานะตำแหน่งต่าง ๆ เมื่อได้มาครอบครองแล้ว เขาหาได้รู้จักกั้ม รู้จักพอในฐานะ ตำแหน่งที่ได้มาไม่ จึงยังคงต้องเร่าร้อนอยู่และต้องเศร้าโศก เสียใจ เมื่อฐานะของตนต้องเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ล้วนแต่เกิดจากใจที่หมักหมมด้วยสภาวะทั้งนั้นด้วยอำนาจแห่งอวิชชาสวะ ทำให้บุคคลเหล่านั้นไม่ทราบชัดซึ่งสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เช่นไม่รู้ว่ อะไรเป็นเหตุให้เกิดชีวิต ชีวิต เกิดขึ้นมาเพื่ออะไร ชาติขรา มรณะ เป็นต้นเป็นอะไร ตนควรทำอย่างไรต่อสิ่งเหล่านั้น เวลาใดเขาประสบปัญหาชีวิต หรือมีความแ่ ความเจ็บหรือการพลัดพราก เป็นต้น ก็ต้องเศร้าโศกเสียใจแทนที่จะทำใจของตนให้ยอมรับว่ เหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดา ในยามจะต้องการแก้ปัญหาของ ชีวิต แต่เพราะไม่ทราบชัดว่ อะไรเป็นอะไรดังกล่าว อาจทำให้การแก้ปัญหาผิดพลาด จนบางครั้งกลายเป็นการสร้างปัญหา ในที่สุดความทุกข์ความหวาดกลัว ซึ่งไม่มีใครต้องการก็จะเกิดขึ้นแก่คนเหล่านั้น เพราะอวิชชาสวะเป็นเหตุอวิชชา ความไม่รู้แจ้ง^{๓๗} ความไม่รู้นี้กระจายออกเป็น ๘ สายด้วยกัน คือ ไม่รู้ ในทุกข์ ไม่รู้

^{๓๕} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗/๓๕.

^{๓๖} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗/๓๕.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๒.

เหตุเกิดแห่งทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ ไม่รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้งอดีต อนาคต ไม่รู้ปัจจุสมุปบาท

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า อาสวะว่าโดยความเป็นไปในภพมี ๒ ประเภท คือ อาสวะอันเป็นไปในทิฏฐุธรรม และอาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพ ว่าโดยชนิดหรือประเภทมี ๔ ประเภทใหญ่ ๆ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐุาสวะ และอวิชชาสวะ อาสวะจัดเป็นกิเลสอย่างละเอียด ความพอใจในกาม ความกำหนัดในกาม ความเพติดเพลินในกาม ความพอใจในภพ ความกำหนัดในภพ ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกขสมุทัย ความไม่รู้ในทุกขนิโรธ ความไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง เป็นต้น

๓.๔ อาสวัภยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ให้เหล่าเวไนยสัตว์^{๓๘} เข้าใจความจริงของชีวิตในระดับที่ลึกที่สุดจนเหลือเพียงขั้น ๕ จึงตรัสการเจริญสติปัฏฐานหมวดขั้น ๖ เพื่อละความยึดติดในตัวตน เมื่อนักปฏิบัติหยั่งเห็นโครงสร้างทางร่างกายของตนเอง ความไม่รู้ก็จะหมดไป แล้วอนุสัย^{๓๙} ที่ทำให้เกิดทุกข์ย่อมถูกขจัดได้โดยเด็ดขาด ส่งผลให้บรรลुकุศลพินอย่างแท้จริง ดังมีพุทธพจน์ที่ปรากฏให้มหาสติปัฏฐานสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ อุปาทานชั้น ๕^{๔๐} อยู่ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ อุปาทานชั้น ๕ อยู่อย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ อุปาทานชั้น ๕ อยู่ว่า

- ๑) รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้
- ๒) เวทนาเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นอย่างนี้
- ๓) สัญญาเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้
- ๔) สังขารเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งสังขารเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นอย่างนี้
- ๕) วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๑.

^{๓๙} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๑๑/๑๗.

^{๔๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๓/๓๑๙.

ด้วยวิธีนี้ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายใน^{๔๑} อยู่พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่พิจารณาเห็นเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือว่าภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ‘ธรรมมีอยู่’ ก็เพียงอาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย ตัณหา ทิฏฐิอยู่และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคืออุปาทานชั้น ๕ อยู่อย่างนี้^{๔๒}

การเจริญวิปัสสนาโดยมีชั้น ๕ เป็นอารมณ์นั้น ชั้น ๕ ที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนานั้น ต้องเป็นชั้นที่เป็นโลกียะ^{๔๓} คือ ประกอบด้วยอุปาทาน^{๔๔} เท่านั้น มีแนวทางการมีแนวทางการปฏิบัติที่สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ในมหาสติปัฏฐานสูตรดังนี้ คือ การพิจารณาอุปาทานชั้น ๕

รูปชั้นมี ๕ ลักษณะ คือ เห็นรูปชั้น เกิดเพราะอวิชชาเกิด, เพราะตัณหาเกิด, เพราะกรรมเกิด, เพราะอาหารเกิด, เพราะเห็นลักษณะแห่งความเกิด

ความดับของรูปชั้น ๕ ลักษณะ คือ เห็นรูปชั้น ดับเพราะอวิชชาดับ, เพราะตัณหาดับ, เพราะกรรมดับ, เพราะอาหารดับ, เพราะเห็นลักษณะแห่งความดับ

ความเกิดของเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น อย่างละ ๕ ลักษณะ คือ เห็นเวทนาชั้นเกิด สัญญาชั้น สังขารชั้นเกิด เพราะอวิชชาเกิด, เพราะตัณหาเกิด, เพราะกรรมเกิด, เพราะผัสสะเกิด, เพราะเห็นลักษณะแห่งความเกิด

ความดับของเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น อย่างละ ๕ ลักษณะ คือ เห็นเวทนาชั้นดับ สัญญาชั้น สังขารชั้นดับ เพราะอวิชชาดับ, เพราะตัณหาดับ, เพราะกรรมดับเพราะผัสสะดับ, เพราะเห็นลักษณะของความแปรปรวน

เห็นความเกิดของวิญญาณชั้น ๕ ลักษณะ คือ เห็นวิญญาณชั้นเกิดเพราะอวิชชาเกิด, เพราะตัณหาเกิด, เพราะกรรมเกิด, เพราะรูปนามเกิด, เพราะเห็นลักษณะแห่งความเกิดเห็นความ

^{๔๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๒๘.

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๑๘.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๓ และปริเฉทที่ ๗**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๑.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓.

ดับของวิญญานชั้นที่ ๕ ลักษณะ คือ เห็นวิญญานชั้นดับเพราะอวิชชาดับ, เพราะตัณหาดับ, เพราะกรรมดับ, เพราะรูปนามดับ, เพราะเห็นลักษณะแห่งความแปรปรวน

ธรรมชาติของสังขารย่อมไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาเสมอไป ส่วนวิสังขารย่อมพ้นอำนาจของพระไตรลักษณ์ คือ เป็นสภาวะเที่ยงแท้แน่นอนไม่ทุกข์ และเป็นตนของตน พระไตรลักษณ์ญาณนั้น คือ

๑) สัพเพ สงขารา อนิจจาติ อนิจจลกขณญาณัม รู้ลักษณะไม่เที่ยงว่า สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยทั้งหมดเป็นสิ่งไม่เที่ยง มีลักษณะผันแปรไปตามเหตุปัจจัยของมันนั่นเอง สังขารทุกชนิดทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ทั้งภายในตัว ทั้งภายนอกตัวทั่วไตรโลกธาตุ ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจของความไม่เที่ยงทั้งสิ้น เมื่อมีเกิด ย่อมมีตาย เป็นคู่กันเสมอไป สิ่งใดไม่เกิดสิ่งนั้นจึงจะไม่มีตาย ความรู้เช่นนี้แลเรียกว่า อนิจจลักษณะญาณ.

๒) สัพเพ สงขารา ทุกขาติ ทุกขลกขณญาณัม รู้ในลักษณะทุกข์ว่า สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยทั้งหมดเป็นสิ่งมีทุกข์ มีลักษณะเผาผลาญบีบคั้น และผันแปรไปตามเหตุปัจจัยของมันนั่นเอง สังขารทุกชนิดทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ทั้งภายในตัว ทั้งภายนอกตัวทั่วไตรโลกธาตุ ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจของความทุกข์ทั้งสิ้น สังขารที่เที่ยงแท้มีได้มี ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วต้องมีทุกข์เสมอไป เหมือนไฟแม้เพียงน้อยนิดก็ร้อนฉะฉาน จะหาความสุขที่แท้จริงในสังขารย่อมหาไม่ได้ เหมือนจะหาความเย็นในไฟย่อมไม่ได้ฉะฉาน ความรู้เช่นนี้แลเรียกว่า ทุกขลักษณะญาณ

๓) สัพเพ ธมมา อนตตาคติ อนตตลกขณญาณัม รู้ในลักษณะอนัตตาว่า สิ่งทั้งปวง คือตัวเหตุและปัจจัยทั้งหมดเป็นอนัตตา คือเป็นสิ่งดำรงอยู่ และเป็นไปตามลักษณะของมันเองเช่นนั้น เมื่อมันเป็นตัวเหตุหรือ ตัวปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดเป็นสิ่งสังขารใด ๆ ขึ้นมา ให้ตกอยู่ในลักษณะไม่เที่ยง และเป็นทุกข์แล้ว ตัวมันเองก็ต้องไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เช่นเดียวกัน เพราะเหตุกับผลย่อมเป็นสิ่งที่คล้ายคลึงกันเสมอไป เหตุเที่ยงผลต้องเที่ยง เหตุทุกข์ผลต้องทุกข์ เหตุมิใช่ตัวตนผลก็มีใช่ตัวตนเช่นเดียวกัน สิ่งใดเป็นไปตามสภาพของมัน อันใคร ๆ จะไปฝ่าฝืนขัดขืนมิได้ สิ่งนั้นชื่อ ว่าอนัตตาทั้งสิ้น ความรู้เช่นนี้แลเรียกว่า อนัตตลักษณะญาณ

เข้าถาถึงขั้นที่ ๔ แล้วพิจารณากายอันปรากฏแก่ญาณจักขุในขณะนั้น ให้เห็นตามเป็นจริงว่า เกิดจากสัมภวธาตุของบิดามารดาผสมกัน มีกรรมเป็นเหตุ มีวิญญานธาตุเขาถือปฏิสนธิแล้วเจริญเติบโตจนคลอดออกมา อาศัยอาหารหล่อเลี้ยง อาศัยอายตนะและผัสสะประนปรือจึงดำรงสืบต่อกันไป เป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เป็นของเปื่อยเน่าผุพังไม่จีรังยั่งยืนเป็นทุกข์บีบคั้น ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร ๆ คือตกอยู่ใต้อำนาจของไตรลักษณ์เสมอ เมื่อรู้เห็นอยู่

โดยนัยนี้ อุตทานุททิตฺตํ ความเห็นว่าเป็นอิตตา^{๔๕} ก็ไม่มีที่อาศัย เชื่อว่าได้กำจัด ทิฏฐาสวะ อาสวะ คือทิฏฐิ^{๔๖} ได้หมดไปเข้าสู่อุปริยมรรคเป็นผู้หมดอาสวะ

จากการศึกษา อาสวักขยญาณ คือ ความรู้เป็นเหตุให้สิ้นอาสวะ, ญาณหยั่งรู้ในธรรมที่ ลื่นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความตรัสรู้ อาสวักขยญาณ จะปรากฏในญาณ ๓ หรือวิชา ๓, ข้อ ๖ ในอภิญา ๖, ข้อ ๘ ในวิชา ๘, ข้อ ๑๐ ในทศพลญาณเมื่อปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลัก สติปัฏฐาน ๔ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จนมีสติ แก่กล้า สามารถพิจารณาเห็นสภาวะธรรมของรูป นามตามความเป็นจริงได้แล้ว ย่อมเกิดปัญญาหรือที่เรียกว่าญาณขึ้น ญาณ คือ ความรู้สึกตัวด้วย ปัญญา หรือการหยั่งรู้ที่ได้จากการเจริญวิปัสสนาภาวนา มีทั้งหมด ๑๖ ชั้น เรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๑๖ คือลำดับญาณที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาล้วน หรือที่เรียกว่า การเจริญ สุทธญาณิกวิปัสสนา ได้แก่ ผู้ที่ดำเนินไปสู่มรรค ผล และนิพพาน ด้วยวิปัสสนาญาณล้วน ๆ วิปัสสนาญาณ หรือ โสฬสญาณ คือ ความหยั่งรู้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้น จนถึงที่สุด มี ๑๖ ประการ

วิปัสสนาญาณทั้ง ๑๖ ชั้นนี้ เป็นผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ด้วยการมีสติระลึกรู้เท่าทันในสภาวะธรรมปัจจุบัน มีสติคอยพิจารณาอยู่ในกาย เวทนา จิต และ สภาวะธรรม กำหนดจดจ่ออย่างต่อเนื่องแล้ว ก็เกิดปัญญาญาณ สามารถหยั่งเห็นรูปนามโดยความ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน สามารถเข้าถึงมรรค ผล นิพพานได้ เข้าถึงความเป็นผู้หมดจด ความเป็นผู้บริสุทธิ์ หมดจดจากอาสวะกิเลส และมลทินเครื่องเศร้าหมองทางใจทั้งหลายทั้งปวงได้

นอกจากนี้วิปัสสนาญาณทั้ง ๑๖ ชั้นนั้น ยังสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑) ญาณระดับต้น คือ นามรูปปริจเฉทญาณ และปัจจยปริคคหญาณ ซึ่งขณิกสมาธิที่ ประกอบด้วยญาณนี้จะเป็สมาธิขั้นต่ำ แต่อย่างไรก็ตาม นินวรรณ์ ๕ ย่อมไม่เกิดขึ้นในขณะที่กำหนด รู้สภาวะธรรม ในขณะที่วิปัสสนาจิตจะหมดจดปราศจากนินวรรณ์ ญาณทั้งสองนี้จึงเกิดขึ้นยังเห็น สภาวะลักษณะ คือ ลักษณะเฉพาะของรูปนามได้ แม้ขณิกสมาธิ ในญาณระดับนี้ก็มีกำลังเทียบเท่า กับอุปจารสมาธิเช่นกัน มิฉะนั้นแล้วก็ไม่อาจหยั่งเห็นรูปนามตามความเป็นจริงได้

๒) ญาณระดับกลาง คือ อุทฺถัพพญาณ^{๔๗} ขณิกสมาธิที่ประกอบด้วยญาณนี้เป็นสมาธิ ปานกลาง ดังปรากฏข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่อธิบายถึงญาณนี้ไว้ว่า ตรุณวิปัสสนา

^{๔๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๕๖/๒๔๗.

^{๔๖} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๑๑.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๙/๗๗.

(วิปัสสนาญาณที่ยังไม่แก่กล้า) และอธิบายถึงผู้ที่ถึงพร้อมด้วยญาณนี้ไว้ว่า อารทวิปัสสก (ผู้ปรารถนาวิปัสสนา) ซึ่งสอดคล้องกับคัมภีร์มัชฌิมปิณฑาสก ที่อธิบายถึงองค์คุณของผู้มีความเพียร ๕ ประการ ในข้อสุดท้ายว่า เป็นผู้ที่มีปัญญา ตามเห็นความเกิดขึ้นและดับไป ความจริงแล้วญาณนี้เป็นวิปัสสนาญาณขั้นแรกในญาณที่แก่กล้าบริบูรณ์

๓) ญาณระดับสูง คือ ฌักขณญาณเป็นต้นไป จนถึงปัจจุเวกชนญาณ ขณิกสมาธิที่ประกอบด้วยญาณนี้เป็นสมาธิที่แก่กล้า

นี่เป็นการแสดงลำดับความเป็นไปของวิปัสสนาญาณทั้ง ๑๖ ชั้นพอสังเขป ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา จนได้บรรลุมรรค ผล ตามลำดับแล้ว ย่อมสามารถละอาสวะได้ดังนี้ ในบรรดาอาสวะทั้ง ๔ อย่าง มี กามาสวะ ทิฏฐาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ พึงทราบว่า อาสวะคือทิฏฐิ ละได้ด้วยญาณที่ ๑ คือ โสตาปัตติมรรคญาณ อาสวะคือกาม ละได้ด้วยญาณที่ ๓ คือ อนาคามิมรรคญาณ ส่วนอาสวะสองอย่างที่เหลือ คือ ภวาสวะและอวิชชาสวะ ละได้ด้วยญาณที่ ๔ คือ อรหัตตมรรคญาณ^{๔๘} เมื่อสามารถรู้เหตุเกิดแห่งอาสวะ รู้จักที่สิ้นอาสวะเหล่านั้น และรู้จักทางให้สิ้นอาสวะทั้ง ๔ ได้ ย่อมสามารถทำลายอาสวะได้เด็ดขาด ชื่อว่าได้ บรรลุอาสวักขยญาณ

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนาตามลำดับขั้นอย่างถูกต้อง คือ โดยปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อบรมจิตให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง คือการมีสติระลึกรู้เท่าทัน ที่เข้าไปตั้งไว้ในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม จนบรรลุวิปัสสนาญาณ ๑๖ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ย่อมละสังโยชน์ ๓ ได้ ย่อมสามารถละทิฏฐาสวะได้ ผ่านญาณ ๑๖ รอบที่ ๒ สำเร็จเป็นพระสกทาคามี สามารถทำอาสวะที่เหลือให้เบาบางลง ย่อมทำสังโยชน์ ข้อ ๔ ข้อ ๕ เบาบางลง แต่ไม่สามารถปราบได้เด็ดขาด ผ่านญาณ ๑๖ รอบที่ ๓ สำเร็จเป็นพระอนาคามี สามารถละกามาสวะได้ ละสังโยชน์ข้อ ๔ ข้อ ๕ ได้ และผ่านญาณ ๑๖ เป็นรอบที่ ๔ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ สามารถละภวาสวะและอวิชชาสวะได้ และละสังโยชน์อีก ๕ ข้อ ที่เหลือ เป็นผู้หมดกิเลส โดยสิ้นเชิง หลุดพ้นจากกิเลสทุกชนิดได้ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

^{๔๘} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีลยาคอ), วิปัสสนานัย เล่ม ๒, พระคันธสาราภิงค์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก. ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๙๘.

๓.๔.๑ พระอริยบุคคลผู้ละอาสวะ

คำว่า พระอริยบุคคล ในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง บุคคลผู้เป็นอริยะ ผู้เห็นประจักษ์ในธรรมผู้ไม่คะนอง ไม่เป็นที่น่ารังเกียจหรือ หมายถึง ผู้บรรลุอริยมรรค ๔ ดำรงอยู่ในอริยผล ๔ เป็นผู้ปฏิบัติตรง ดำรงมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา^{๔๙}

ส่วนในอรรถกถา หมายถึง ท่านผู้ห่างไกลจากกิเลส ไม่ดำเนินไปในทางเสื่อม ดำเนินไปแต่ในทางเจริญ เป็นผู้ที่ชาวโลก และเทวโลกควรดำเนินตาม หรือหมายถึง ท่านที่อบรมตนดีแล้วหมายเอาตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ซึ่งมี ๔ ประเภท คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ แต่ละประเภทนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ไม่หวั่นไหว และเป็นผู้รักษาศีลไม่ขาด ไม่บกพร่อง ไม่ต่างพร้อย^{๕๐} หรือ ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนในอรรถกถา หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสคืออริยมรรค หมายความว่า ผู้ที่บรรลุถึงความเป็นพระโสดาบันแล้ว จักมุ่งหน้าไปตามกระแสพระนิพพาน จนบรรลุความเป็นพระอรหันต์ ไม่มีทางตกต่ำ เมื่อจุติสิ้นอายุขัยแล้ว จักไม่ปฏิสนธิ คือไม่เกิดในอบายภูมิมีนรกเป็นต้นอีกเลยเพราะละอกุศลกรรมบถ ๕ ประการ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และมีฉาปฏิญญีได้โดยเด็ดขาด เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิและปัญญา

พระโสดาบันนั้น มี ๓ ประเภท ซึ่งต่างกันโดยความแก่กล้าแห่งอินทรีย์^{๕๑} คือ

(๑) เอกพีชีโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้มีพีชคืออัตภาพเดียว จะเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาอีกเพียงภพเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ หมายถึงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์

(๒) โกลังโกลโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ ก็จะมีอีก ๒ หรือ ๓ ภพ ก็จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ และถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือจะเกิดในตระกูลที่มีโอกาสปฏิบัติมากเท่านั้น

(๓) สัตตักขัตตปุรมโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบันผู้จะเกิดในภพใหม่ เป็นเทวดาหรือมนุษย์ไม่เกินอีก ๗ ชาติ เป็นผู้ไม่ตกไปนอบาย ๔ มีนรก เป็นต้น มีความแน่นอนที่จะตรัสรู้มรรค ๓ เปื้องสูง

^{๔๙} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๓๕๐/๘๗.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖-๒๘๗.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๔๘/๒๖.

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกปรากฏข้อความว่า พระโศดาบัน สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิสังโยชน์ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน) วิจิกิจฉาสังโยชน์ (ความลังเลสงสัย) สลัทพตปรามาสสังโยชน์ (ความถ่อมมันศีลพรต) และละอนุสัย ได้ ๒ ประการ คือ ทิฏฐานุสัย และ วิจิกิจฉานุสัย^{๕๒} ซึ่งในสังโยชน์ ๓ และอนุสัย ๒ ประการนี้ ท่านสงเคราะห์เข้ากับทิฏฐาสวะ ฉะนั้น พระโศดาบันจึงสามารถละอาสวะคือทิฏฐิได้

๒) พระสกทาคามี ในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ พระสกทาคามี หมายถึง ผู้กลับมาสู่โลกนี้ อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ หรือ ผู้กลับมาสู่กามภพอีกครั้งเดียวด้วยสามารถ ปฏิสนธิ^{๕๓} หมายความว่า ผู้ที่บรรลุเป็นพระสกทาคามีแล้วจะกลับมาเกิดในกามภพมิ อันได้แก่ โลก มนุษย์อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิ และ ทำได้พอประมาณในปัญญา

พระสกทาคามี คือ พระอริยบุคคลที่เจริญวิปัสสนาภาวนาจนครบทั้ง ๑๖ ญาณในรอบ แรกแล้ว ยังเพียรพยายามปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่อไป ซึ่งวิปัสสนาญาณที่เกิดขึ้นจะ ละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณที่เคยผ่านมาแล้ว และติดตามด้วยโงทธานธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้จิตใจ่องแผ้ว แทนโคตรภูญาณ เพราะท่านเป็นพระอริยบุคคลแล้ว เมื่อบรรลุเข้าสู่ มรรคญาณที่ ๒ คือ สกทาคามีมรรคแล้ว ก็เลสของท่านจะเบาบางจากเดิมกว่าที่มีอยู่ในทันที แต่จะ ไม่สามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่ให้ตัวใดตัวหนึ่งขาดหายไปโดยสิ้นเชิง แต่กิเลสของพระ สกทาคามีจะเบาบางกว่าพระโศดาบันอย่างมาก ดำรงฐานะอยู่เป็นพระสกทาคามีบุคคล

พระสกทาคามี จำแนกออกเป็น ๕ ประเภท คือ

(๑) อิช ปตวา อิช ปรีนิพพายี คือ ผู้ที่บรรลุเป็นพระสกทาคามีในมนุษยโลก เมื่อ หมดอายุขัยแล้วเกิดในมนุษยโลกอีก จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และดับขันธปรินิพพานใน มนุษย์โลก

(๒) ตตถ ปตวา ตตถ ปรีนิพพายี คือ ผู้ที่บรรลุเป็นพระสกทาคามีในเทวโลก เมื่อ หมดอายุขัยแล้วเกิดในเทวโลกอีก จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และดับขันธปรินิพพานในเทวโลก

(๓) อิช ปตวา ตตถ ปรีนิพพายี คือ ผู้ที่บรรลุเป็นพระสกทาคามีในมนุษยโลก เมื่อ หมดอายุขัยแล้วไปเกิดในเทวโลก จนบรรลุเป็นพระอรหันต์ และดับขันธปรินิพพานในเทวโลก

^{๕๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๖.

^{๕๓} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๔/๑๕๕.

(๔) ตตถ ปตฺวา อธิ ปรินิพฺพายี คือ ผู้ที่บรรลุปะระสกะทาคามีในเทวโลก เมื่อหมดอายุขัยแล้วก็มาเกิดในมนุษยโลก จนบรรลุปะระอรหันต์ และดับขันธปรินิพพานในมนุษยโลก

(๕) อธิ ปตฺวา ตตถ นิพฺพตฺติตฺวา อธิ ปรินิพฺพายี คือ ผู้ที่บรรลุปะระสกะทาคามีในมนุษยโลก เมื่อหมดอายุขัยแล้วไปเกิดในเทวโลก พอหมดอายุขัยในเทวโลกแล้ว ก็กลับมาเกิดในมนุษยโลกอีก จนได้บรรลุปะระอรหันต์ และดับขันธปรินิพพานในมนุษยโลก

สำหรับคำว่า สกะทาคามีที่แปลว่า ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวนั้น น่าจะหมายถึง พระสกะทาคามีประเภทที่ ๕ นี้ ความเป็นอยู่ของพระสกะทาคามีนี้ ไม่แตกต่างจากพระโสดาบันมากนัก เพราะยังมีครอบครัวลูกหลานอยู่ เพียงแต่มีกิเลสที่เบาบางกว่าพระโสดาบันเท่านั้น

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค^{๔๔} ปรากฏข้อความว่า พระสกะทาคามี สามารถละสังโยชน์ได้ อีก ๒ ประการ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ ๆ และละอนุสัยอีก ๒ ประการ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยอย่างหยาบ ๆ ได้ ส่วนในคัมภีร์มูลปณณาสก^{๔๕} ปรากฏข้อความว่า พระสกะทาคามีสามารถทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลงได้ เมื่อสรุปลงใจความจากคัมภีร์ทั้งสองนั้นก็ให้ความหมายเท่ากัน คือ พระสกะทาคามียังไม่สามารถละสังโยชน์และอนุสัยที่เหลือได้อย่างเด็ดขาด เพียงแต่ทำให้เบาบางลงได้เท่านั้น ฉะนั้น พระสกะทาคามีจึงละอาสวะกิเลสได้เท่ากันกับพระโสดาบัน ต่างกันที่สามารถทำอาสวะกิเลสที่เหลืออยู่ให้เบาบางลงได้

๓) พระอนาคามี คือ พระอริยบุคคลที่รองลงมาจากพระอรหันต์ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง ผู้ไม่กลับมาสู่ความเป็นมนุษย์อีก^{๔๖} ในอรรถกถา หมายถึง ผู้ไม่กลับมาเกิดในกามโลกอีก จะเกิดในสุทธาวาส (ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์) ๕ ชั้น มีชั้นอวิหา เป็นต้น แล้วดำรงภาวะอยู่ในชั้นนั้น ๆ ปรินิพพานสิ้นกิเลสในสุทธาวาสนั้นนั่นเอง หมายความว่า ผู้ที่บรรลุปะระอนาคามีในมนุษยโลก หรือเทวโลก เมื่อหมดอายุขัยแล้ว จะไปเกิดในพรหมโลก และดับขันธปรินิพพานในพรหมโลกนั้น จักไม่กลับมาเกิดในมนุษยโลกหรือเทวโลกอีก

พระอนาคามีบุคคล คือ พระอริยบุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้ว ยังเพียรพยายามกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อไป จนวิปัสสนาญาณบังเกิดขึ้น มีอินทรีย์แก่กล้าเป็นทวิคฺคณสามารถบรรลุปะระสกะทาคามีที่ ๒ และที่ ๓ ได้ คือ ตั้งแต่ญาณที่ ๔ อุทยัพพญาณ เป็นต้นไป ซึ่งวิปัสสนาญาณที่เกิดขึ้นนั้น จะละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณ

^{๔๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๖.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

^{๔๖} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๗/๘๑.

ที่เคยผ่านมา เมื่อบรรลุนิติภาวะที่ ๓ แล้ว กิเลสที่มีอยู่จะเบาบางลงจากเดิมในทันที มีจิต
 สดจางจากกามราคะและโทสะ^{๕๗} ละอกุศลกรรมบถได้อีก ๓ อย่าง คือ ปิศุณวาจา ผรุสวาจา และ
 พยาบาท ดำรงฐานะเป็นพระอนาคามีบุคคล

พระอนาคามีบุคคลนี้ มีความเป็นอยู่แบบสันโดษ ไม่มีครอบครัว รักษาศีล ๘ เป็น
 ประจำ เมื่อหมดอายุขัยแล้วจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส ซึ่งเป็นชั้นที่สูงที่สุดในพรหมโลก
 อันเป็นที่อยู่เฉพาะของผู้ที่บรรลุนิติภาวะเป็นพระอนาคามีเท่านั้น

พระอนาคามี จำแนกออกเป็น ๕ ประเภท^{๕๘} คือ

(๑) อันตราปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานในระหว่าง คือเกิดใน
 สุทธาวาสภูมิพรหมโลกภพใดภพหนึ่งแล้ว ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และปรินิพพานภายในอายุครึ่ง
 แรกของสุทธาวาสที่ท่านสถิตอยู่

(๒) อุพหัจจปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสพรหมโลกภพใด
 ภพหนึ่งแล้ว ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานภายในอายุครึ่งหลังของสุทธาวาสพรหมโลกที่
 ท่านสถิตอยู่

(๓) อสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียร
 มาก ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานในพรหมโลกที่สถิตอยู่โดยสะดวก สบาย ไม่ต้องใช้ความ
 เพียรพยายามมาก

(๔) สสังขารปรินิพพายี หมายถึง พระอนาคามีผู้เกิดในสุทธาวาสพรหมโลกภพใด
 ภพหนึ่งแล้ว ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมาก

(๕) อุทธังโสโตกนิภูฏคามิ หมายถึง พระอนาคามีผู้มีกระแสใจไปเบื้องบน สู่ออก
 นิภูฏภพ คือ ไปเกิดในสุทธาวาสพรหมโลกชั้นต่ำที่สุด ได้แก่ ชั้นอวิหาสุทธาวาสพรหมโลก แล้ว
 จึงจุติไปเกิดในชั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับ คือ อตปปา สุทสสา สุทสสี และออกนิภูฏพรหมโลก แล้ว
 สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานในออกนิภูฏพรหมโลกนั้น

พระอนาคามีบุคคลนั้น สามารถละสังโยชน์ได้อีก ๒ ประการ คือ กามราคะสังโยชน์
 และภวัชชะสังโยชน์อย่างละเอียด และละอนุสัยได้อีก ๒ ประการ คือ กามราคานุสัยและภวัชชานุสัย

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ขุม. (ไทย) ๒๙/๔๙/๑๗๑.

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

อย่างละเอียด และกิเลสเหล่าอื่นที่อยู่ในพวกเดียวกันกับกามราคะสังโยชน์ เป็นต้นนั้นได้^{๕๙} ในกิเลสที่พระอนาคามีละได้นั้น ท่านสงเคราะห์เข้าในกามาสวะ ฉะนั้น พระอนาคามีจึงสามารถละ อาสวะคือกามได้

๔) พระอรหันต์ หมายถึง ผู้ที่บรรลุนิพพานพิเศษเบื้องสูง ได้เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันดีงาม มีปัญญา ประพฤติพรหมจรรย์จบแล้ว เป็นบุคคลผู้สูงสุด^{๖๐} ที่ทำกิจเสร็จแล้ว สิ้นอาสวะแล้ว มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ และปัญญา เป็นผู้มั่นคงในอริยธรรมและอนิยธรรม มีจิตข้ามพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็นผู้สิ้นภพสิ้นชาติ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป พระอริยบุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้ว ยังเพียรพยายามกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อไป จนวิปัสสนาญาณบังเกิดขึ้น มีอินทรีย์แก่กล้าเป็นทวิคุณจนบรรลุเข้าสู่มรรคญาณที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ตามลำดับ คือตั้งแต่ญาณที่ ๔ อุทยัพพญาณ เป็นต้นไป ซึ่งวิปัสสนาญาณที่เกิดขึ้นนั้นจะละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งเป็นที่สุด ด้วยบารมีที่เต็มบริบูรณ์ และเมื่อบรรลุเข้าสู่มรรคญาณที่ ๔ แล้ว กิเลสสังโยชน์ที่เหลืออยู่จะถูกตัดขาดโดยสิ้นเชิงดำรงฐานะเป็นพระอรหันตชีณาสพ

พระอรหันต์จำแนกออกเป็น ๖ ประเภท คือ

๑) สุขวิปัสสโก คือ พระอรหันต์ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ ไม่มีฤทธิ์ ไม่มีอภิญญาอื่น ๆ นอกจากบรรลุอาสวกขณญาณ คือ ญาณที่ทำลายอาสวะทั้งปวงให้สิ้นไป

๒) ปัญญาวิมุต หมายถึง พระอรหันต์ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ที่บำเพ็ญวิปัสสนาล้วน ๆ ไม่ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ แต่สิ้นอาสวะเพราะเห็นด้วยปัญญา

๓) อุภโตภาควิมุต หมายถึง พระอรหันต์ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน คือท่านผู้หลุดพ้นจากรูปกายด้วยอรุปสมาบัติ และหลุดพ้นจากนามกายด้วยอริยมรรค ได้แก่พระอรหันต์ผู้บำเพ็ญ สมถกรรมฐาน ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกาย ได้เจโตวิมุตติขั้นอรุปสมาบัติ และสิ้นอาสวะเพราะเห็นด้วยปัญญา เป็นพระอรหันต์ผู้ได้ปัญญาวิมุตติด้วย

๔) เตรีชโช หมายถึง พระอรหันต์ผู้ได้วิชา ๓ ประการ คือ

(๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ความหยั่งรู้ที่ทำให้ระลึกชาติก่อนได้

(๒) จุตูปปาตญาณ คือ ความหยั่งรู้การจุติ และอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย

^{๕๙} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๖.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๙๗/๔๗๑.

(๓) อาสวักขยญาณ คือ ความหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หรือ ความตรัสรู้^{๖๑}

๕) ฉฬภิญโญ หมายถึง พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖ ประการ คือ

- (๑) อิทธิวิธี สามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้
- (๒) ทิพพโสตญาณ มีหูทิพย์
- (๓) เจโตปริยญาณ สามารถทายใจคนอื่นได้
- (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ สามารถระลึกชาติได้
- (๕) ทิพพจักขุญาณ มีตาทิพย์
- (๖) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป^{๖๒}

๖) ปฏิสัมภีทปัตโต หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีปัญญาอันแตกฉาน มีความฉลาดเฉียบแหลมมาก ได้บรรลุปฏิสัมภีทา ๔ ประการ คือ

- (๑) อัตถปฏิสัมภีทา มีปัญญาแตกฉานในอรรถ มีความรู้แจ้งในผล
- (๒) ธัมมปฏิสัมภีทา มีปัญญาแตกฉานในธรรม มีความรู้แจ้งในเหตุ
- (๓) นิรุตติปฏิสัมภีทา มีปัญญาแตกฉานในนิรุตติ คือ ภาษาศัพท์ และถ้อยคำ รู้จักใช้ถ้อยคำหรือภาษาในการอธิบายขยายความแห่งเหตุและผล ให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งลึกซึ้งโดยถ้วนถี่

(๔) ปฏิภาณปฏิสัมภีทา มีปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ คือมีไหวพริบ มีปัญญาเฉียบแหลม ว่องไว ทันทการ^{๖๓}

พระอรหันตชีณาสพนั่น เป็นผู้มิจิตสงบระงับจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว เป็นพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา) ปลงภาระได้แล้ว เป็นผู้บรรลุประโยชน์ของตนได้โดยลำดับ^{๖๔} สามารถละสังโยชน์เบื้องสูงได้ ๕ ประการ คือ รุปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ละอนุสัยได้อีก ๓ ประการ คือ มานานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย และกิเลสเหล่าอื่น ที่อยู่ใต้ออกุศลเดียวกันกับรูปราคะเป็นต้น^{๖๕} ในสังโยชน์และอนุสัยที่พระอรหันต์ละได้นั้น ท่าน

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๖๒} คุรายละเอียตใน อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๒/๔๑๒-๔๑๔.

^{๖๓} คุรายละเอียตใน อง.จตุก.ก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓.

^{๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

^{๖๕} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๖.

สงเคราะห์เข้ากับ ภาวสวะและอวิชชาสวะ ฉะนั้น พระอรหันต์จึงสามารถละอาสวะคือภพ และอาสวะคืออวิชชาได้

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า พระอริยบุคคล คือ บุคคลผู้ประเสริฐ ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ๔ ผล ๔ ผู้ห่างไกลจากกิเลส หรือบุคคลผู้บรรลุธรรมวิเศษ ซึ่งจำแนกตามการละกิเลส ผู้ที่ละกิเลสได้มากก็เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูง ละได้น้อยก็เป็นพระอริยบุคคลชั้นรองลงมา ซึ่งมี ๔ ประเภท ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ส่วนอาสวะที่ พระอริยบุคคลเหล่านั้นละได้ ก็เป็นไปตามลำดับความแก่กล้าของอินทรีย์ และปัญญาในการกำหนดรู้ ซึ่งพระโสดาบันสามารถละทิฐฐาสวะได้ พระสกทาคามีละอาสวะที่เหลือไม่ได้ แต่ทำให้เบาบางลง พระอนาคามีละกามาสวะได้ และพระอรหันต์สามารถละอาสวะที่เหลืออีก ๒ อย่าง คือ ภาวสวะและอวิชชาสวะได้ หมดอาสวะกิเลสทั้งปวง สิ้นภพสิ้นชาติ ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

๓.๕ สรุปท้ายบท

การศึกษาอัสวักขยญาณ เมื่อผู้ปฏิบัติประสงค์จะทำให้อัสวักขยญาณเกิดขึ้น ควรเจริญสมาธิให้เกิดองค์ฌาน โดยอาศัยการพิจารณาชั้น ๕ อันเป็นอารมณ์วิปัสสนานั้น ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต้องหยั่งเห็นรูปนามตามความเป็นจริง ย่อมกำหนดรู้สภาวะ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส นึกคิด และรูปอันเป็นที่อาศัยของจิต พร้อมทั้งรูปที่เกิดกับจิตในขณะนั้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้นย่อมทำให้สมาธิเกิด เมื่อสมาธิมีกำลังแนบแน่นจนเป็นอัปนาสมาธิ เกิดองค์ฌานเป็นพื้นฐานให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม เพราะองค์ธรรมของชั้น ๕ นั้นอยู่ในส่วนของธัมมานุปัสสนาสติปัญญาซึ่งถือว่าเป็นการเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง เมื่อปัญญาเห็นความจริงดังกล่าวมาแล้วก็เป็นปัญญาที่เข้าถึงทุกขสัจจะ จะมองไม่เห็นเลยว่าในโลกนี้มีความสุข จะเห็นว่าในโลกนี้มีแต่ความทุกข์ ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และ ดับไป นอกจากความทุกข์แล้วไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นเลย ไม่มีอะไรเลยที่ดับไป การชำระกิเลสให้หมดก็ต้องด้วยการกำหนดทุกข์ กำหนดให้เข้าถึงทุกขสัจจะ ผู้ใดเมื่อเห็นทุกข์เป็นสัจธรรมแล้ว ตัณหาก็จะละหมดไปเหมือนกัน หมดความยินดีเพราะเห็นจริงแล้ว เมื่อหมดความยินดี ตัณหาก็ละ เมื่อตัณหาหมดแล้ว นิโรธก็แจ้งในขณะนั้นเช่นเดียวกัน การเห็นอริยสัจ ๔ นั้น เห็นได้เมื่อมรรคเจริญเต็มที่ เพราะมรรคเป็นทางดำเนินไปถึงพระนิพพาน คือขณะใดที่ชื่อว่าถึง พระนิพพาน ขณะนั้นมรรคก็เจริญแล้วจึงได้พระนิพพาน มรรค คือตัวปัญญาที่รู้เห็น ทุกขสัจจะนี้แหละเป็นตัวมรรค เพราะฉะนั้นทุกขโทษต่าง ๆ ต้องเข้ารวมอยู่ในปัญญาวิปัสสนาทั้งหมด เมื่อเข้าถึงวิสุทธิความหมดจดจากกิเลสแล้ว กิเลสอาศัยไม่ได้แล้วก็แจ้ง อริยสัจธรรม

เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา จนได้บรรลุมรรค ผล ตามลำดับแล้ว ย่อมสามารถละอาสวะ ได้ดังนี้ ในบรรดาอาสวะทั้ง ๔ อย่าง มี กามาสวะ ทิฏฐาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ พึงทราบว่า อาสวะคือทิวฏฐิ ส่วนวิธีละอาสวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น จากการศึกษาพบว่า คือการปราบ อาสวะกิเลสซึ่งมี ๓ ประการ ได้แก่ ตหังคปหาน คือ การละด้วยองค์นั้น ๆ ด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับกัน วิกขัมภนปหาน คือ การละด้วยการข่มไว้ด้วยฌาน (สมาธิ) และสมุจเฉทปหาน คือ การละด้วยการ ตัดขาด ในปหานทั้ง ๓ อย่างนั้น สมุจเฉทปหานเป็นการละด้วยปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเจริญ วิปัสสนาภาวนา จนเกิดปัญญาญาณ ที่เรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้สามารถละอาสวะกิเลสได้ ตามลำดับขั้นของการบรรลุธรรมญาณ เมื่อสามารถรู้เหตุเกิดแห่งอาสวะ รู้จักที่สิ้นอาสวะเหล่านั้น และรู้จักทางให้สิ้นอาสวะทั้ง ๔ ได้ ย่อมสามารถทำลายอาสวะได้เด็ดขาด ชื่อว่าได้ บรรลุอาสวัคชย ญาณ เป็นพระอริยบุคคลขั้นต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระ อรหันต์ ตามลำดับ

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องอาสวกขยญาณที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ย่อมเป็นปัจจัยส่งผลให้ผู้ปฏิบัติ ไปสู่ภูมิที่พ้นทุกข์ได้เด็ดขาด เป็นขั้น ๆ ตามลำดับ เข้าถึงความเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และสำเร็จเป็นพระอรหันต์ตผล การเข้าถึงอาสวกขยญาณนั้นได้ ต้องดำเนินไปตามทางของวิปัสสนาที่ถูกต้อง ดังนั้น การละอาสวะกิเลสเป็นเป้าหมายที่สูงสุดของพระพุทธศาสนา การวิจัยครั้งนี้ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค รวมทั้งตำราทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาเรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบความถูกต้องโดยอาจารย์ที่ปรึกษา ซึ่งสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ อาสวกขยญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาอาสวกขยญาณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า อาสวกขยญาณ เป็นปัจจัยส่งผลให้ผู้ปฏิบัติ ไปสู่ภูมิที่พ้นทุกข์ได้เด็ดขาด เป็นขั้น ๆ ตามลำดับ อาสวกขยญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ เรียกว่า “ความตรัสรู้” ซึ่งทำให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยวิสุทธิแห่ง “มัคคามัคคญาณทัสสนะ” (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗) ญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทางด้วย “กลาปิวิปัสสนา” จนมองเห็นความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย เรียกว่า “อุทยัพพยานุปัสสนา” เป็นตรุณวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณอ่อน ๆ แล้ว มีวิปัสสนุกิเลสเกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็นทางที่ถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถีนั่น คือ “วิปัสสนญาณ” นั้นต่อไป ในขั้นนี้ทำให้เกิด ปฏิปทาญาณทัสสนะ (ข้อ ๖ ในวิสุทธิ ๗) คือ ประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลาย จนถึงสัจจानุโลมิกญาณหรืออนุโลมญาณ อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิดโคตรภูญาณ คั่นระหว่างวิสุทธิขั้นนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่งความเป็นปุถุชนกับความเป็นอริยบุคคล โดยสรุปก็คือ วิปัสสนาญาณ ๙ ในอันดับต่อไป เมื่อเกิดความหมัดจดแห่งญาณทัสสนะ (ญาณทัสสนะวิสุทธิข้อ ๗ ในวิสุทธิ ๗) นั่นคือ ความรู้ใน อริยมรรค ๘ การลดละสังโยชน์ ๑๐ เพื่อกำหนดขั้นของอริยบุคคล

ได้แก่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหัตต์ กล่าวคือ มรรคญาณ อันเกิดถัดจาก โคตรภูญาณ เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้น ๆ ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้น โดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิหรือไตรสิกขา หรือ การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา บุคคลเมื่อได้บรรลุอาสาฬหญาณแล้วย่อมเห็นประโยชน์ ของ การลดละกิเลสต่าง ๆ อันมีสังโยชน์ โดยสังโยชน์ ๓ ข้อ เบื้องต้น เป็นพระโสดาบัน ทำอีก ๒ ข้อให้เบาบางลง เป็นพระสกทาคามี ลดละได้เด็ดขาดเป็นอนาคามี ทำอีก ๕ ข้อ ที่เหลือให้หมดไปสิ้นไป เป็นอรหัตตผล การเข้าถึงอาสาฬหญาณนั้นได้ ต้องดำเนินไปตามทางของวิปัสสนาที่ถูกต้องจะเกิด ปัญญาญาณขึ้นมาตามลำดับขั้นที่เรียนกว่า วิปัสสนาญาณ มีกำลังพอแก่การประหารอาสวะในขั้น นั้น ๆ เรื่อยไป จนถึงขั้นสูงสุดสามารถทำลายอาสวะได้เด็ดขาด มีอำนาจเหนือกิเลสทั้งปวง เรียกว่า อาสาฬหญาณ

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอาสาฬหสูตรที่เกี่ยวความสิ้นอาสวะผู้แจ้งอริยสัจ ๔ ผู้มีความไม่ประมาทย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้รู้แจ้ง รู้ทุกข์ รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้ความทุกข์ รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ย่อมนำพาไปถึงบรรลุมรรคผล ได้กล่าวถึงธรรม ๕ ประการ คือ พิจารณาเห็นความไม่งาม ในกายอยู่ กำหนดหมายความปฏิกุลในอาหาร กำหนดความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน เมื่อพิจารณาตามธรรม ๕ ประการนี้แล้วย่อมเข้าถึงความสิ้นอาสวะและธรรม ๑๐ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

๑) เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา จนได้บรรลุมรรค ผล ตามลำดับแล้ว ย่อมสามารถละอาสวะได้ดังนี้ ในบรรดาอาสวะทั้ง ๔ อย่าง มี กามาสวะ ทิฏฐาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ พึงทราบว่า อาสวะคือทิฏฐิ ละได้ด้วยญาณที่ ๑ คือ โสดาปัตติมรรคญาณ อาสวะคือกาม ละได้ด้วยญาณที่ ๓ คือ อนาคามีมรรคญาณ ส่วนอาสวะสองอย่างที่เหลือ คือ ภวาสวะและอวิชชาสวะ ละได้ด้วยญาณที่ ๔ คือ อรหัตตมรรคญาณ

๒) การฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง โดยปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือการมีสติระลึกรู้เท่าทัน ที่เข้าไปตั้งไว้ในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม บุคคลผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนบรรลุวิปัสสนาญาณ ๑๖ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ย่อมสามารถละทิฏฐาสวะได้ ผ่านญาณ ๑๖ รอบที่ ๒ สำเร็จเป็นพระสกทาคามี สามารถทำอาสวะที่เหลือให้เบาบางลง แต่ไม่สามารถพหวนได้เด็ดขาด ผ่านญาณ ๑๖ รอบที่ ๓ สำเร็จเป็นพระอนาคามี สามารถละกามาสวะได้ และผ่านญาณ ๑๖ เป็นรอบที่ ๔ ได้สำเร็จเป็นพระอรหัตต์ สามารถละภวา

สวะและอวิชาสวะได้ เป็นผู้หมดกิเลส โดยสิ้นเชิง หลุดพ้นจากกิเลสทุกชนิดได้ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

๔.๑.๒ อาสวัภยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

จากการศึกษาอาสวัภยญาณที่เป็นผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา พบว่า อาสวัภยญาณเกิดจากอานิสงค์ของการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นญาณที่เกิดขึ้นจากวิปัสสนาญาณเป็นหลัก จนทำให้เกิดญาณสัมปมปุยุดต์ เกิดปริชาหยังรู้ในญาณทั้ง ๓ ญาณที่ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทำให้เห็นแจ้งรู้จริงในชั้น ๕ ว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง ซึ่งเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ ญาณที่ ๒ จุตูปปาตญาณ ทำให้เห็นแจ้งรู้จริงในกฎแห่งกรรมอันเกี่ยวกับทุกข์แห่งปัจจุสมุปบาท ที่เกิดจากอวิชา และ ญาณที่ ๓ อาสวัภยญาณ ทำให้เห็นแจ้งรู้จริงในอัสวะ หลุดพ้นจากอัสวะกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ๆ ได้ ด้วยการเจริญ อริยมรรค อริยผล และพระนิพพาน เมื่อผู้ปฏิบัติประสงค์จะทำให้อาสวัภยญาณเกิดขึ้น ควรเจริญสมาธิให้เกิดองค์ฌาน โดยอาศัยการพิจารณาชั้น ๕ อันเป็นอารมณ์วิปัสสนานั้น ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต้องหยั่งเห็นรูปร่างตามความเป็นจริง ย่อมกำหนดรู้สภาวะ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส นึกคิด และรูปอันเป็นที่อาศัยของจิต พร้อมทั้งรูปที่เกิดกับจิตในขณะนั้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้นย่อมทำให้สมาธิเกิด เมื่อสมาธิมีกำลังแนบแน่นจนเป็นอัปนาสมาธิ เกิดองค์ฌานเป็นพื้นฐานให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปร่าง เพราะองค์ธรรมของชั้น ๕ นั้นอยู่ในส่วนของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานซึ่งถือว่าเป็นการเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง

เมื่อปัญญาเห็นความจริงดังกล่าวมาแล้วก็เป็นปัญญาที่เข้าถึงทุกขสัจจะ จะมองไม่เห็นเลยว่าในโลกนี้มีความสุข จะเห็นว่าในโลกนี้มีแต่ความทุกข์ ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และ ดับไป นอกจากความทุกข์แล้วไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นเลย ไม่มีอะไรเลยที่ดับไป การชำระกิเลสให้หมดก็ต้องด้วยการกำหนดทุกข์ กำหนดให้เข้าถึงทุกขสัจจะ ผู้ใดเมื่อเห็นทุกข์เป็นสัจธรรมแล้ว ตัณหาก็จะละหมดไปเหมือนกัน หมดความยินดีเพราะเห็นจริงแล้ว เมื่อหมดความยินดีตัณหาก็ละ เมื่อตัณหาหมดแล้ว นิโรธก็แจ้งในขณะนั้นเช่นเดียวกัน การเห็นอริยสัจ ๔ นั้น เห็นได้เมื่อมรรคเจริญเต็มที่ เพราะมรรคเป็นทางดำเนินไปถึงพระนิพพาน คือขณะใดที่ชื่อว่าถึง พระนิพพาน ขณะนั้นมรรคก็เจริญแล้วจึงได้พระนิพพาน มรรค คือตัวปัญญาที่รู้เห็น ทุกขสัจจะนี้แหละเป็นตัวมรรค เพราะฉะนั้นทุกข์โทษต่าง ๆ ต้องเข้ารวมอยู่ในปัญญาวิปัสสนาทั้งหมด เมื่อเข้าถึงวิสุทธิความหมดจดจากกิเลสแล้ว กิเลสอาศัยไม่ได้แล้วก็แจ้ง อริยสัจธรรม

เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา จนได้บรรลุมรรค ผล ตามลำดับแล้ว ย่อมสามารถละอาสวะได้ ดังนี้ ในบรรดาอาสวะทั้ง ๔ อย่าง มี กามาสวะ ทิฏฐาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ พึงทราบว่า อาสวะคือทิวฏฐิ ส่วนวิธีละอาสวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น จากการศึกษาพบว่า คือการปราบ อาสวะกิเลสซึ่งมี ๓ ประการ ได้แก่ ตทั้งคปทาน คือ การละตัวของคั่นั้น ๆ ด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับกัน วิกขัมภนปทาน คือ การละด้วยการข่มไว้ด้วยฌาน (สมาธิ) และสมุจเฉทปทาน คือ การละด้วยการตัดขาด ในปทานทั้ง ๓ อย่างนั้น สมุจเฉทปทานเป็นการละด้วยปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเจริญวิปัสสนา ภาวนา จนเกิดปัญญาญาณ ที่เรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้สามารถละอาสวะกิเลสได้ตามลำดับ ขั้นตอนการบรรลุธรรมญาณ เมื่อสามารถรู้เหตุเกิดแห่งอาสวะ รู้จักที่สิ้นอาสวะเหล่านั้น และรู้จักทาง ให้สิ้นอาสวะทั้ง ๔ ได้ ย่อมสามารถทำลายอาสวะได้เด็ดขาด ชื่อว่าได้ บรรลุอาสวักขยญาณ เป็นพระ อริยบุคคลชั้นต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามลำดับ

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาอาสวักขยญาณ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์ พุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นการศึกษาเชิงเอกสาร ซึ่งเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจาก คัมภีร์หรือตำราวิชาการเท่านั้น ยังขาดการศึกษาในภาคปฏิบัติคือ นำผลการศึกษาไปใช้ ดังนั้น ผู้มีความต้องการนำผลการศึกษาไปใช้ ควรฝึกปฏิบัติธรรมในสำนักปฏิบัติธรรมอันเป็นที่ยอมรับของ คณะสงฆ์ไทย เช่น ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ ผู้ศึกษาควรที่จะศึกษาในความเกี่ยวข้องกับหลักธรรม อื่น ๆ ในประเด็นดังต่อไปนี้

- ๑) ศึกษาวิชา ๓ ที่เป็นผลจากการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) ศึกษาวิชา ๘ ที่เป็นผลจากการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . พระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

พระคันธสาราภิวังค์. โปธิปักขิยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช. ป.ธ.๙. ราชบัณฑิต). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์
ชุดคำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘.

พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ, ป.ธ.๙). วิปัสสนากรรมฐาน ภาคปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่
๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ กุฎิมอรัญ, ๒๕๔๘.

พระบวรปริยัติวิธาน (บุญเรือง สารโท). แสงสว่างทางปฏิบัติ เล่ม ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่
๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พระภิกษุทันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาเถรเจ้าคณะสงฆ์ภาค ๑๑. วิปัสสนาที่ป็นปฏิภาณ ฉบับพิมพ์รวม
เล่มใน ๑๐๐ ปี อัครมหาเถรเจ้าคณะสงฆ์ภาค ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่งจำกัดมหาชน, ๒๕๕๔.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๓ และปริเฉทที่ ๗**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๔.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **ปฏิจจนุสุมปาท เหตุผลแห่งวัฏสงสาร**. กรุงเทพมหานคร:

ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____ . **มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน**. พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง.

กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๗.

_____ . **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร:

ห.จ.ก. ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๒.

_____ . **วิปัสสนานัย เล่ม ๒**. พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร:

ห.จ.ก. ประยูรสาส์นไทย, ๒๕๕๒.

พระอริยคุณาธาร (ปุสโส เส็ง, ป.ธ. ๖). **ทิพย์อำนาจ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมปา, ๒๕๕๕.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ). **อริยวังสปฏิบัติทา ปฏิทาอันเป็นวงศ์แห่ง**

พระอริยเจ้า. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระครูสังฆรักษ์พิรุฑธ ญาณวโร (อ่อนคุณ). “ศึกษาศติสัมปชัญญะในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระปลัดวีระพงษ์ กิตติภทโท (สงวโท). “ศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในโพธิราชกุมารสูตร”. **วิทยานิพนธ์**

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาแสงเพชร สุทธิจิตโต (สารธิมา). “ศึกษาวิถีละอาสวะในสัพพาสวสูตร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระอธิการจิรวัดน์ จกกวโร (ปิ่นสุวรรณภูนิธิ). “ศึกษาทุกข์ในไตรลักษณ์และทุกข์ในอริยสัจ ๔ ในการ

เจริญวิปัสสนาภาวนา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

BHIKKHU VARAMONKKALO. “ศึกษาการยกอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาของผู้ปฏิบัติธรรมแบบสมณบุพ

พังคมนัย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย”, ๒๕๕๘.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-ฉายา/นามสกุล : พระเจษฎา จิตตสโร (รอดอุไร)
- ว/ด/ป เกิด : วันศุกร์ ที่ ๒๐ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖
- ภูมิลำเนาที่เกิด : ๒๙๑ ถนนลาดพร้าววังหิน แขวงลาดพร้าว เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๓๐
- การศึกษาทางโลก:**
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : ปริญญาตรี มนุษยศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- การศึกษาทางธรรม:**
- พ.ศ. ๒๕๕๑ : นักธรรมชั้นโท วัดลาดพร้าว สำนักเรียนจังหวัดกรุงเทพมหานคร
- ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม:**
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ติดต่อกัน ๓๐ วัน (๑ – ๓๐ พฤษภาคม) ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยมี พระภิกษุวิฑูรย์เมธี วิ. (ประเสริฐ มนต์เสวี) เป็นผู้อบรมกรรมฐาน
- พ.ศ. ๒๕๖๐ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา รวม ๗ เดือน ๓ สำนักได้แก่
กรกฎาคม – พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๖๐ ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๔ เดือน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” จังหวัดนครราชสีมา
พฤศจิกายน – ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐ ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๑ เดือน ณ “วัดนาหลวง (อภิญาเทสิตรธรรม) จังหวัดอุดรธานี
ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐-กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๑ ปฏิบัติภาวนา ๒ เดือน ณ “MAHASI MEDITATION CENTER” สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า
- อุปสมบท : วันที่ ๑๒ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘
- สังกัดวัด : วัดลาดพร้าว เขตลาดพร้าว แขวงลาดพร้าว จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- ปีที่เข้าศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา: พุทธศักราช ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดลาดพร้าว เขตลาดพร้าว อำเภอวังทอง จังหวัดกรุงเทพมหานคร
- โทรศัพท์ : ๐๙๔-๙๘๙-๕๒๕๕
- E-mail : sakuraprt.1993@gmail.com